

**TC.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
İSLAM HUKUKU BİLİM DALI**

FIKİHDA LEHV (OYUN VE EĞLENCE)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman

Prof. Dr. Hüseyin Tekin GÖKMENOĞLU

Hazırlayan

Sümevra GÜVENDİ

KONYA- 2008

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ

KISALTMALAR

GİRİŞ

I. Konunun Önemi Ve Amacı	1
II. Konunun Sınırlandırılması Ve Takip Edilen Metod	2
III. Konu İle İlgili Önceden Yapılmış Çalışmalar, Ana Kaynaklar Ve Değerlendirilmesi	3

BİRİNCİ BÖLÜM

LEHV'İN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ VE TARİHSEL SÜRECİ

I. LEHV KAVRAMI	6
A. Tanımı	6
B. Kapsamı	8
II. LEHV'İN TARİHSEL SÜRECİ	9
A. İslam Öncesi Dönemde Lehv	9
B. Asr-ı Saadette Lehv	11
C. Genel Olarak Asr-ı Saadet Sonrası Lehv	13
1. Hulefa-i Raşidin Döneminde Lehv	14
2. Emevi ve Abbasi Dönemlerinde Lehv	15
3. Osmanlı Döneminde Lehv	16

İKİNCİ BÖLÜM

İLK DÖNEM TARTIŞMALARINA GÖRE LEHV

I. MEŞRU GAYELİ LEHV	19
A. Meşru Gayeli Eğlence	19
1. Düğün	19
2. Çeşitli Ziyafetler ve Merasimler	22
B. Meşru Gayeli Oyun	24
1. Atıcılık	24
2. Binicilik	26
3. Yüzücülük	29
4. Güreş	29
5. Avcılık	31
6. Koşu	32
7. Futbol(Kurrek) ve Halter	32

II. OYALAYICI LEHV	34
A. Oyalayıcı Eğlence	35
B. Oyalayıcı Oyun	36
III. ZARARLI LEHV	38
A. Zararlı Eğlence	38
B. Zararlı Oyun	42
1. Kumar Olan Oyun	43
2. Kumar Olmayan Oyun	45

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MODERN DÖNEM ARAŞTIRMALARINA GÖRE LEHV

I. HARAM OLAN VE OLMAYAN EĞLENCE	50
A. Sesi Nağmelendirmenin Hükümü	59
1. Eğlence İçin Sesin Nağmelendirilmesi	62
2. Kur'an-ı Kerim Okumak İçin Sesin Nağmelendirilmesi	64
B. Çalgı Aletlerinin Hükümü	67
C. Dini Musiki	71
II. HARAM OLAN VE OLMAYAN OYUN	74
A. Bedelli Oyun	76
1. At Yarışları	77
2. Satranç	79
3. Tavla	81
4. Piyango	84
B. Bedelsiz Oyun	86
1. Spor Oyunları	86
III. LEHV'İN SOSYO-PSİKOLOJİK YÖNÜ	87
SONUÇ	90
BİBLİYOGRAFYA	93

ÖNSÖZ

İnsanoğlunun hayatında lehv için kesin çizgilerle bir tarih vermek imkânsızdır. Bununla birlikte hayatın her safhasında bir şekilde kendisini hissettirmiştir. Zaman içerisinde lehv her zaman aynı seyrinde gitmemiş, bazen artarak gelişme göstermiş bazen de durgun bir süreç yaşamıştır. Kesin olarak bilinen ise tarihin her zamanında rol oynadığıdır.

Genel olarak insanı yapması gereken asli görevlerden alıkoyan her şey, diye tanımlanan lehv, topluma göre şekillenmiş ve gelişmesini bu yönde sürdürmüştür. Özellikle de ekonomik gelişmesini tamamlamış, sosyal refahı yüksek toplumlarda daha çok önem kazanmıştır.

Lehv konusu, uzun yıllar tartışma konusu olmuş ve maalesef içeriği itibari ile kesin bir yargıya varılamamıştır. Bu nedenle çeşitli meclislerde gündem oluşturmak adına, zaman zaman saklandığı yerden çıkarılan, daima el altında hazır, bir tartışma konusu olarak kalmıştır. Halbuki insanın ihtiyaçlarına en güzel şekilde cevap veren İslam alimleri bu konuda insanın fitratına uygun bir çerçeve çizmişlerdir. Ancak bu durum insanlar tarafından yeterince iyi anlaşılamamıştır.

Tarihsel süreci içerisinde belli bir çizgi izlemekten uzak olan lehv, zamana ve toplumlara göre çok farklılıklar göstermiş ve değişik yorumlara hedef olmuşlardır. Bu anlamda biz de çalışmamızda lehv'i, öncelikli olarak bizim için önemli iki zaman dilimi içerisinde inceledik.

Başlangıçta hakkında çok çeşitli yorumlar bulunan lehv'in kavram olarak içeriği ele alınmış, bu konu içerisinde oyun ve eğlence kavramları ayrı ayrı açıklanmıştır. Her ne kadar bazı ayetlerde lehv ve oyun kelimeleri müstakil olarak zikredilmiş ise de, oyun da lehv kapsamına dahil edilmiştir. Daha sonra çok genel bir şekilde tarihi süreç incelenmiştir. Bu kapsam İslam öncesi dönemden, Osmanlı devri ile zamanımıza kadar gelmektedir.

Özellikle Asr-ı Saadetdeki uygulamaların esas alındığı ikinci bölümde, bu bilgilerden hareketle ilk dönem alimlerinin tartışmalarına ağırlık verilmiştir. Lehv konusundaki içtihadları, dayandıkları deliller ve karşıt görüşler değerlendirilmiştir. Ayrıca o dönemlerde lehv, amaçlı yapıldığından başlıklar gayeli olup olmadıklarına göre sınıflandırılmıştır.

Başta sanayi devrimi olmak üzere teknolojik gelişmelerin doğal sonucu olarak, sosyal refah artmıştır. Birinci dereceden ihtiyaçların rahat karşılanabildiği toplumlarda insanlar artık, oyun ve eğlence gibi farklı ihtiyaçlar için değişik çözüm yolları üretmeye başlamışlardır. Böylece lehv hızla gelişme göstermiş ve son zamanlarda bir sektör haline gelmiştir. Bu sebepten dolayı üçüncü bölümde modern dönem araştırmalarına göre lehv konusunu işleyerek, bu sektörleşme karşısında İslam hukuk alimlerinin değerlendirmelerini öğrenmeye çalıştık. Acaba İslam alimleri bu sektöre ne gibi bir açılım getirmişlerdi? Ayrıca zamanımızda var olan bazı oyunlar Hz. Peygamber (sav) zamanında yoktu, bu yok oluş mübahlığa delalet eder mi? Bu gibi sorulara cevap aranmaya çalışılmış, görüşler farklılıkları ile incelenmeye çalışılmıştır.

İnsanın yapısında var olduğunu ileri sürdüğümüz lehv'in, insan psikolojisinde ve toplumda meydana getirdiği etkilere değinmeden geçilemezdi. Her ne kadar konular incelenirken, bu husus göz önünde bulundurulmuş olsa bile ayrı bir başlık altında inceleme ihtiyacı hissedilmiştir.

İlk bakışta lehv, hakkında var olan çok çeşitli yorumlar sebebiyle karmaşık bir konu gibi algılsa da, İslam alimlerinin bu konudaki tutumu iyi anlaşıldığında durumun sanılan gibi olmadığı hatta günlük yaşantımızın bir parçası olması sebebi ile zevkli bir araştırma konusu olduğu söylenebilir. Sadece alimlerin bu konuda çizdiği çerçeve iyi bilinmeli ve ihtiyaten o sınırlara yaklaşılmamalıdır.

Bu çalışmada yakın ilgi ve desteğini gördüğüm saygıdeğer hocam Prof. Dr. Hüseyin Tekin Gökmenoğlu'na ve yardımlarını esirgemeyen bütün hocalarıma teşekkür ediyorum.

Sümevra Güvendi

Gebze - 2008

KISALTMALAR

a.e.	: Aynı eser
a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
a.mlf.	: Adı geçen müellif
AÜİFD	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
bkz.	: Bakınız
c.	: cilt
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi
İHAD	: İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi
MÜ	: Marmara Üniversitesi
s.	: sayfa
sy.	: sayı
TDK	: Türk Dil Kurumu
tsz.	: Tarihsiz, baskı tarihi yok.
trc.	: Tercüme eden, çeviren.
vb.	: Ve benzeri.
vd.	: Ve diğerleri.

GİRİŞ

I. KONUNUN AMACI VE ÖNEMİ

İslam fitratla çelişki içinde olmayan ve insanın her çeşit ihtiyaçlarına cevap veren bir dindir. Kendisine İslam da cevap bulan ihtiyaçlardan biri olarak, lehv gösterilebilir. Levh, insan tabiatının yatkınlığı olan ve her devirdeki insanlar tarafından çeşitli şekillerde giderilmeye çalışılan bir nevi ihtiyaçtır. Bu ihtiyacın yemek içmek gibi birinci dereceden olduğu iddia edilemez. Zaten toplumların refah seviyesi arttıkça lehv ve çeşitlerinin artması da buradan hareketle açıklanır. Ancak çeşidi, şekli ne olursa olsun istisnasız her toplumda var olması, lehvin insanın gereksinimlerinden biri olduğu sonucunu göstermektedir.

Lehv, genel olarak oyun ve eğlence sözcüklerini kapsayan bir kavramdır. Neşeli, hoş vakit geçirmeye yarayan ve oyun, yarış, musiki, raks gibi şeylerin genel adıdır. İnsan yapı olarak her zaman ciddiyeti kaldıramaz. Bazen kişi üzerindeki kasvet bulutlarını atıp, eğlenmek ister. Bu konunun amacı ‘acaba İslam alimleri lehv konusuna nasıl açıklık getirmişlerdir?’ sorusuna cevap aramaktır. İslamın insanın isteklerine kayıtsız kalmayacağı kesin olduğuna göre, acaba lehv konusundaki açılım nedir? Eğlencenin her türlü caiz midir? Bu konuda bir sınırlama var mıdır, varsa nasıldır? Bu gibi sorular çalışma içinde bizi yönlendirmektedir.

Psikolojik boyutta da insan durağan ya da bir makine gibi sürekli aynı pozisyonda olabilecek bir yapıda değildir. Yani sürekli aynı işle meşguliyet insanın verimini düşürmekte, dikkatini azaltmaktadır. Kişi işinde verimi yakalamak istiyorsa istikrarı sağlamalı, belli aralıklarla kendisini dinlendirmelidir. Kişinin bulunduğu ortamdan ayrılması ve rahatlaması adına lehv konusu devreye girmektedir. Nitekim asırlar önce bu konunun önemi Hz. Peygamber (sav)’in de dikkatlerinden kaçmamış ve özellikle deve yolculuklarında kullanılmıştır. Son zamanlarda ise özellikle çalışma hayatında, insanların verimlerini arttırmak adına gerek fabrikalarda gerek şirketlerde bu konularla ilgilenen özel bir kategori açılmıştır. Artık birçok işveren, çalışanın iş gücünü nasıl arttırabilirim sorusu altında lehv ile ilgilenmeye başlamıştır. Sürekli çalışan insanlara ortam farklılığı yaratarak, farklı ihtiyaçları da göz önünde bulundurulmuştur. Bu tür lehv organizasyonları sadece iş gücüne değil,

insanların birbirini tanımaları ve kaynaşmalarına da öncülük etmektedir. Özellikle müslümanların önem verdiği düğün yemeği gibi büyük katılımları olan ortamlar, kişiler arasındaki ülfetin ilk tohumları olmakta ve kişiye bir topluma ait olma hissiyatı vermektedir. Lehvin bu anlamda ibadetlerimize katacağı yararlar da vardır. Aşırıya kaçmamak ve İslam alimlerinin öngördüğü ölçülerde kalmak şartı ile ibadetlerimize huşu ve istikrar katması adına lehv önemlidir.

Bütün bunların yanında İslam alimlerinin açıkladığı lehvin sınırları iyi anlaşılmalı ve o sınırlar aşılmamalıdır. Aksi halde insana yararının olduğunu ileri sürdüğümüz lehv zararlı ve haram boyutlara ulaşır. İşte bu sınırların belirlenmesi adıyla bizde lehvi belirli kategorilere ayırarak sınıflandırdık.

II. KONUNUN SINIRLANDIRILMASI VE TAKİP EDİLEN METOD

İslam öncesi dönemde kendine has bir yapıya sahip olan eğlence anlayışı, İslam dini ile yeni bir boyut kazanmıştır. Temel kriterlerini Asr-ı Saadet devrinden alan bu anlayış, günümüze yaklaştıkça tartışma konusu olmuş ve İslam alimlerinin lehv konusundaki değişik yaklaşımları kaçınılmaz olmuştur. Tabii olarak bunda toplumun ihtiyaç ve beklentilerinin değişmesi ile ortaya çıkan yeni eğlence anlayışları rol oynamıştır. Bu anlamda lehvden etkilenmemeyi ruhsal bir bozukluk olarak ve bazılarının tabiatında bulunan bir kabalık olarak değerlendiren alimlerin yanında, harama yakın mekruh olarak değerlendiren alimlerde olmuştur. Böyle yorum farklılıkları bizi belli bir kategorilendirmeye doğru itmiştir.

Lehv kapsam olarak çok geniştir ve farklı değerlendirmelere konu olmuştur. Kısacası bu konuda belli bir sınırlama yapmak kaçınılmaz olmuştur. Bizlerde İslam alimlerinin meşru olarak belirlediği sınır içinde kalan lehv konularını yararlı lehv kapsamında aldık. Meşru gayeli lehv de diyebileceğimiz yararlı lehv genellikle belli bir amaca hizmet eden, insanlara hayatlarında yararı olacak bilgiler öğreten bir lehv türüdür. Yüzmek gibi, ya da toplumda insanların kaynaşmasına vesile olan düğün eğlenceleri gibi. Bunun yanında insanların yarar gözetmeksizin, boş vakitlerini doldurmak için oyalandıkları bir lehv türü de vardır ki, sadece oyalayıcıdır. Meşru sınırlar içinde şarkı- türkü bu kapsamdadır. Aynı şekilde hayvanlarla yapılan meşru eğlencelerde oyalayıcıdır. Tabii tüm bu eğlenceler meşruiyet sınırları içerisinde. Eğer o sınırlar aşılsa, İslam alimlerinin hoş karşılamadığı ve sakınılmasını ifade ettikleri zararlı olan lehv kapsamına girilir. Bu çeşit lehv insanı ahirette günaha, dünya da ise her türlü kötülüğe götürmekten başka bir işe yaramaz. Bu anlamda müslüman akıllı ve

uyanık hareket etmeli, eğlencesinde dahi ölçüyü ve sınırı korumalıdır ki kolayca düşülebilen zararlı lehve aldanmamalıdır.

Bu konuda İslam alimlerinin belirlediği sınırlar göz önünde bulundurularak Hz. Peygamber (sav) dönemindeki lehv anlayışı tahlil edilmiş, özellikle bu dönemde ki uygulamalardan hareketle günümüzde öne çıkan bazı lehv türleri hakkında İslam alimlerinin yorumlarına yer verilmiştir. Amacımız zamanımızda var olan bütün lehv türlerini yazmak değil bu konuda İslam alimlerinin temel kriterlerini belirleyerek genel bir yargıya varmaktır.

Genel olarak bu şekilde sınırlama yapılan lehv konusunda, gelişen ve değişen toplum yaşamları ile paralel olarak farklılaşan değerlendirmeler aynı anda incelenmemiştir. Özellikle son zamanlarda eğlencenin artık bir sektör haline gelmesi de göz önünde bulundurularak yorumlar ilk dönem tartışmaları ve modern dönem araştırmaları şeklinde bir ayrıma tabi tutularak incelenmiştir. Her iki grupta da öncelikli olarak ayet ve hadisler temel alınmıştır. Ancak son dönemlerde toplumdaki refah artışına paralel olarak ortaya çıkan yeni yeni oyunlar, bunların devlet eliyle desteklenmesi ve insanların aşırı derece de rağbeti sayesinde ortaya çıkan hazırcı toplum karşısında İslam alimlerinin yorumlarına özellikle değinilmiştir. Toplumun bu sektöre çok yoğun rağbeti konunun toplum psikolojisi açısından da önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Çünkü son zamanlarda alın terini ve kul hakkını önemsememe gibi bir problem ortaya çıkmıştır.

Konu yaşamları iç içeliği ve ilgi çekiciliği itibarı ile başka araştırmalara da konu olmuş, bu çerçevede birçok çalışma yapılmıştır.

III. KONUYLA İLGİLİ ÖNCEDEN YAPILMIŞ ÇALIŞMALAR, ANA KAYNAKLAR VE DEĞERLENDİRİLMESİ

Hız. Peygamber ve Raşid halifeler zamanında gayeli, yararlı şekilde algılanan lehv, Emevi ve Abbasiler devirlerinde yerini daha çok oyalayıcı lehve bırakmıştır. Daha sonraki zamanlarda ise lehv, zararlı lehv olma yolunda hızla ilerlemiştir.

İlk dönem alimlerin bu konudaki genel kanaati, insanları ilim ve ibadetten alıkoyması nedeni ile olumsuzdur. Ayrıca toplumda bir sektörleşme olacak kadar yaygın olmadığından, günümüzdeki kadar tartışmalı bir konuda değildir. Topraklar genişleyip çeşitli devletlerle komşu olunması, onlarla bu anlamda etkileşimin söz konusu olması ile lehv çeşitlilik ve tartışmalarda başlamıştır.

Bu konuda birçok kaynak kitapta bilgi bulunmaktadır. Ancak bahsedildiği gibi yaygın olmaması ve insanların bu konuda sınırları iyi korumaları nedeni ile tartışmalı bir konu değildir ve gereken bilgiler ‘Kitab’ül Kerahiyye ve’l İbaha’ bölümlerinde kısa ve öz verilmiştir. Konuyu en kapsamlı ve her boyutuyla ele alarak inceleme yapan kişi İmam Gazali (505/1111)’dir. İmam Gazali İhya-u Ulumiddin adlı eserinin belli bir bölümünü bu konuya ayırmıştır. Konu hakkındaki farklı görüşleri delilleri ile sunduktan sonra kendi kanaatini ve delillerini de ayrıca belirtmiştir. Konuya farklı bir açılım getiren İbn Hazm (456/1064) ‘Risale fi’l- gına el- mülhi’ adlı eserinde konuyu değişik açılardan değerlendirmiş, sonunda sınırların iyi korunmasına atıfta bulunmuştur. Bu konuda günümüzde en kapsamlı araştırma yapan kişi ise halen Marmara Üniversitesi’nde görev yapan Prof. Dr. Nebi Bozkurt’tur. Hadis’te Folklor- Eğlence adlı kitabında özellikle Hz. Peygamber (sav) zamanındaki eğlence hayatına ışık tutmaktadır. Ancak bu araştırmada bir kanaat belirtmekten çok ışık tutma ön plandadır. Ayrıca lehv konusunu özel bir başlık altında, makale şeklinde Pehlül Düzenli de incelemiştir. Bu alanda en açık kanaatlere onun makalesinde rastlamaktayız.

Bütün bu eserlerde lehv konusunda İslam alimlerinin yorumları temel alınmış, müslümanlar bazı sınırlar hususunda uyarılmışlardır. Ancak son zamanlarda toplumda kendine büyük bir yer edinen lehv sektöründen bahsedilmemiştir.

Bu konuda ortaya atılan aşırı kapalı ya da aşırı açık hükümlerin tamamı İslam alimlerinin bu konuya getirdikleri bakış açısını tam anlamamaktan ileri gelmektedir. İslam alimleri birçok konuya olduğu gibi bu konuya da çok hassas, mutedil bir sınır çizmiştir. İyi anlaşılması için bu konunun Hz. Peygamber zamanından itibaren gelişmesine bir göz atılmalıdır. Bu anlamda lehvin tarihsel sürecini incelemek yerinde bir başlangıç olmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

LEHV'İN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ VE TARİHSEL SÜRECİ

I. LEHV KAVRAMI

A. TANIMI

İslam gerek inanç ve ibadet esasları, gerekse hukuk ve ahlak ilkeleri itibariyle fert ve toplum olarak insanın yaratılışına uygun bir dindir. Bu sebeptendir ki insanın fitrat gereği olan ihtiyaç ve arzularının karşılanmasına ve tatmin edilmesine önem vereceği açıktır. İnsanın fitrî-ruhî ihtiyaçlarından biride levh konusunda kendisini göstermektedir.

Lehv; neşeli, hoş vakit geçirmeye yarayan ve oyun, yarış, musiki, raks gibi şeylerin genel adı olan Arapça bir kelimedir.¹ Türkçemizde de ‘eğlen’ köküne ‘ce’ eklenerek, neşeli ve hoşça vakit geçiren şeylerin genel adı olmuştur.² Belli günlerde toplumun büyük bir kesiminin iştirakiyle yapılan eğlencelere şenlik denir. Şenlik aslında eski metinlerde meskûn ve mamur yer anlamında kullanılmakla birlikte sevinmek, keyiflenmek, neşelenmek anlamı kazanmıştır. Eski Türklerde özellikle düğünlerde yapılan eğlencelere şölen denilmekteydi. Kelime günümüz Türkçesinde de yaygın olarak kullanılmaktadır. Şölenlerin ikramlı olanlarına ise toy denilmektedir.³

Eğlencenin Arapçada en yaygın kullanılan karşılığı ‘lehv’dir ve Kur’an-ı Kerim de birçok surede geçmektedir. Özellikle ahirete nisbetle dünya hayatının değersizliğinden bahseden ayetler⁴ başta olmak üzere Türkçemizdeki kullanımına benzer bir şekilde ‘eğlenceye almak’ anlamında da kullanılmaktadır.⁵ Ayrıca Cuma sûresindeki kullanımından hareketle, Arapların zor şartlar altında yolculuğunu tamamlayan kervanlarının gelişini lehv adındaki bir tür davulu çalarak karşıladıkları anlaşılmaktadır. Bir Cuma namazı vaktinde Şam’dan Medine’ye ticaret kafilisi gelir ve kafil mensupları geldiklerinden şehirlilerin haberi olsun diye def ve davul çalmaya başlarlar. Tam bu esnada Hz. Peygamber (sav) hutbe îrad etmektedir. Davulun sesini duyan cemaat sabırsızlanır ve on iki kişi dışında hepsi kafilenin bulunduğu yere koşarlar. Bunun üzerine Cuma sûresinin on birinci ayeti nazil olur.⁶ Ayette

¹ Nebi Bozkurt, “Eğlence”, DİA, X, 483.

² Hasan Eren, Türkçe Sözlük, 105.

³ Nebi Bozkurt, Hadis’te Folklor –Eğlence, 6.

⁴ Ankebut, 29/64 ; En’am, 6/32 ; Hadid, 57/20 ; Muhammed, 47/36.

⁵ Araf, 7/51 ; Enbiya, 21/17 ; Lokman, 31/6.

⁶ Ebu’l-A’lâ Mevdudi, Tefhimu’l-Kur’an, VI, 314.

geçen lehv bahsedildiği gibi kafile gelirken çalınması mutad olan kös, def, dümbelek veya bazılarına göre davul- zurnadır.⁷

Bütün bunlarla beraber lehv kelimesine tek bir anlam yüklenmemiştir. Levh'i 'insanın sevinç, arzu ve benzeri duygularını coşturan oyun ve eğlenceden şeylerdir' diye tarif eden Lisanü'l-Arab, onun bazı alimlerce 'nikah' şeklinde algılandığını belirtmektedir.⁸ Hatta Enbiya sûresindeki 'Eğer biz bir eğlence edinmek isteseydik, onu kendi tarafımızdan edinirdik'(21/17) ayetindeki lehv'in kadın ve çocuk manasında olduğu ve ayetin 'Eğer bir eğlence edinmek isteseydik, elbet onu katımızdan, huriler edinirdik' şeklinde yorumlar yapılmıştır.⁹ İkrime ve Süddî de burada eğlenceden maksadın, çocuk olduğunu söylerler.¹⁰ Bununla beraber lehv'i 'iyi şeylerden alıkoyan her batıl şeydir' diye tarif edenler örnek olarak, hurafeler söyleyerek gece sohbetleri yapmayı, güldürücü hurafeler anlatmayı, fuzulî ve gereksiz söz söylemeyi verirler. Peygamberimiz (sav): 'Bir adam şarkı söyleyerek sesini yükseltirse Allah ona iki şeytan musallat eder. Bu şeytanlar, o kimsenin omuzları arasında dururlar ve bitirinceye kadar göğsünü tekmelerler.' hadisini bu görüşlerine delil getirirler.¹¹

Çeşitlilik arz eden anlamların birinde de lehv, oyun, eğlence, çalgı, insanı gafil yapan, nefsinin heva ve arzularına yenik düşüren, oyalayan, meşgul eden şeylerdir.¹² Ayrıca 'faydalanılan her şey' de lehv sözcüğüyle ifade edilir.¹³

Bütün bunlardan hareketle diyebiliriz ki lehv: 'İnsanı kendisini ilgilendiren ve endişelendiren ya da huzursuz eden veya hüznlendiren, kederlendiren bir şeyden uzaklaştırıp meşgul eden ya da dikkatini ilgilendiği şeyden başka yöne çevirmesini ve dağıtmasını sağlayan şeydir.'¹⁴

Tanımda lehv'in olumlu ve olumsuz iki yönüne dikkat çekilmiştir. İlki insana faydalı olarak hüznünü gidermesi, ikincisi ise insanın kendisine faydalı olan şeylere dahi ilgisini azaltmasıdır. Genel olarak lehv'in Kur'an ayetlerindeki anlamı gerek Cuma sûresinde gerek Lokman sûresi ve diğerlerinde olumsuz manadadır. Ancak olumsuz manasının ön planda olması lehv'in 'faydalanılan bir şey' olma özelliğini ortadan kaldırmamaktadır.

⁷ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, VII, 331.

⁸ İbn Manzur, Lisanü'l-Arab, III, 405-406.

⁹ Râgıb el-İsfehâni, el-Müfredât, 'l-h-v' md., 1343.

¹⁰ İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, X, 5300.

¹¹ Zemahşeri, el-Keşşaf, V, 8.

¹² Ebu Haris Gazzi, el-Kavâidül-Fıkhiyye, 777 ; Ömer Nasuhi Bilmen, Hukuk-ı İslamiyye Kamusu, III, 19 ; Mehmet Erdoğan, Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü, 326.

¹³ Râgıb el-İsfehâni, 1343.

¹⁴ Râgıb el-İsfehâni, 1342.

Lehv'e çok çeşitli anlamlar verilmesi kapsamının genişlemesine neden olmuştur.

B. KAPSAMI

Lehv'i, 'insanı akıbetten korkmaktan, tefekkürden, insanın uykusunu kaçırarak hakikatlerden uzaklaştıran, insanı faydasız şeylerle meşgul eden, arkasında zarar ve kâr bırakmaksızın sona eren bir şeydir ki bu durumda insanı önemli ve ciddi meselelerde düşünmekten alıkoyar ve nefiste zararlı bir etki bırakır' şeklinde tanımlayarak tamamen olumsuz bir kapsam çizenler olmuştur. Mesela Arapça da oyun ve eğlence anlamında 'ded' kelimesi de kullanılmıştır. Enes b. Malik'ten gelen bir rivayete göre Hz. Peygamber (sav); 'ben eğlenceden beriyim, eğlencede benden bir şey değildir' buyurmuştur. Hadis de eğlence anlamında 'ded' kelimesi kullanılmış ve her ne kadar Lisanu'l Arab¹⁵ da maksadın kadınlı eğlenceler olduğu yazıyorsa da genel kanaat batıl olan her şeyin kastedildiğidir. Yine başka bir hadis-i şerifte Hz. Peygamber (sav); 'Selamı yayınız, selamet bulursunuz, boş şey kötüdür' buyurmuş ve Ebu Muaviye bu hadiste geçen 'eser' kelimesinin boş şey yani eğlence anlamında olduğunu söylemiştir.¹⁶

Aynı şekilde lehv'e 'Müslümanların üzüntülerini gidermek, kendilerini hafifletmek, diğer ibadet ve vazifelere daha kuvvetli bir arzu ile yönelmek ve Hz. Peygamberin çizdiği meşru çerçeveyi aşmamak kaydı ile nefiste yararlı etki bırakan her türlü eğlencedir' şeklinde olumlu bir kapsam çizenlerde mevcuttur. Bu fikre temel, Peygamberimizin Hz. Aişe validemize oyun seyrettirmesi veya kendi aralarında eğlenmelerine müsaade etmesidir.

Kısacası kapsam olarak lehv'i üç kısma ayırabiliriz:

I. Zararı ve faydası olmayan lehv. Mesela şaka meclislerinde, hikaye meclislerinde bulunup faydasız hikayeler dinlemek gibi.

II. Nefiste ve toplumda kötü etki bırakan lehv. Burada insanlar şakalaşmaya, hikayeler dinlemeye kendilerini o kadar kaptırmışlardır ki farz ibadetlerinden veya toplum için gerekli olan işlerinden uzaklaşmışlardır.

¹⁵ İbn Manzur, Lisan'ı Arab, 'l-h-v' md., III, 406.

¹⁶ Buhari, el-Edeb'ül Müfred, 448.

III. Nefis için ve toplum için yararlı olan lehv'dir. Bu tür lehv mübahtır, hatta neticesine göre bazen müstehab olur. Müsabaka, at ve deve yarışı, ok ve silahla yarışma buna örnek olarak verilebilir. Bunlar toplum ve kişi için faydalı oyunlardır.¹⁷

Bütün bunlardan anlaşıldığı üzere lehv'in kapsamı oldukça geniştir. İnsanların dinlenmesi, hoşça vakit geçirmesi, sevinç ve neşe duymasını sağlayan her türlü oyun, mûsiki, raks, mizah gösterileri, yarış, av, sohbet vb. davranışlar, eğlence olarak mütalaa edilebilir. Bu bakımdan televizyonun hayatımızda yer almasından önce Anadolu'nun hemen her yöresinde yaygın olan gece sohbetleri de bir tür eğlencedir. Özellikle uzun kış gecelerinde bir veya birkaç aile, bir komşularına akşam oturmaya giderdi. Geç saatlere kadar çerez, meyve, çay, kahve ikramları yapılır, sohbet edilir ve tepsi üstünde ters çevrilmiş fincanlardan birinin altına gizlenen yüzüğün bulunması şeklinde oynanan 'fincan oyunu' gibi oyunlar oynanırdı.¹⁸ Bu tür sohbetler insanların hoşça vakit geçirmesini sağlar, dostlukları pekiştirir, insana toplumun bir üyesi olma hazzını tattırırdı.

Kapalı alanlarda oynanan satranç, tavla gibi şans oyunları ile müsabaka ve yarışlar da eğlence içine dahil edilebilir. Özetle büyük olsun küçük olsun insanların genel olarak neşeli ve hoşça vakit geçirmelerini amaçlayan davranışları, imkan nisbetinde çalışmamızın konusu olacaktır.

II. LEHV'İN TARİHSEL SÜRECİ

A. İSLAM ÖNCESİ DÖNEMDE LEHV

Eğlencenin insanlık tarihi kadar eski bir geçmişi vardır. İslam öncesi dönemde en yaygın eğlence türü yarış ve sporlardı. Mesela Eski Mısır'da Firavunlar, ülkeyi yönetecek yetenekte olduklarını, avcılıkta ve ok atmadaki üstünlüklerini göstererek kanıtlarlardı. Böyle gösterilerde firavunlar bir başka kişiye karşı yarışmazdı. Sıradan Mısırlılar ise atlama, güreş, sırık dövüşü ve top oyunları gibi eğlencelerle ilgilenirlerdi.

Eski Yunan ve Girit'te spor gösterileri hem dini hem din dışı amaçlarla gerçekleştirilirdi. Din ve sporun birleştirildiği en ünlü spor etkinliği, başlangıcı MÖ. 776 olarak belirlenen ama geçmişi büyük olasılıkla daha eskilere uzanan olimpiyat oyunlarıdır. MÖ. 1500 yılına doğru Giritliler dansa, koşulara, güreşe ve boğalarla yapılan dövüşlere büyük

¹⁷ Mustafa Hin, Büyük Şafî Fıkhı, IV, 325; Mehmet Vehbi, Büyük Kur'an Tefsiri, XI, 4308.

¹⁸ Nebi Bozkurt, 11.

ilgi gösterdiler. Antik çağda Yunanlılar koşma, atlama, disk ve mızrak atma, pankreans güreşlerinin yanı sıra top oyunları da oynarlardı.

Romalılar, Yunanlıların stad oyunlarının yerine sert ve acımasız olan sirk oyunlarını tercih etmişlerdir. Zırhlı eldivenlerle yapılan yumruk dövüşü, pankreans ve yarış arabaları gibi. Eski Roma'da savaş arabası yarışları, en yaygın spor gösterilerindendi. Ama atletizm, boks, güreş, cirit ve disk atma gibi sporlara da ilgi gösterilirdi. Gladyatör dövüşlerinde ya insan insana karşı ya da insanlar hayvanlara karşı mücadele ederlerdi.

Eski Türkler de ilkel sporlar, MÖ. 500'lerde, dini törenlerin bir parçası olarak başlamıştır. Bu sporlar Orta Asya'daki ilk Türk kavimlerinde görülen ve daha sonra da sürdürülen okçuluk, binicilik, avcılık, kılıç oyunları, ağırlık kaldırma ve atma ile koşu ve güreştir. Avcılık yapan göçebe kabileler arasında polo ve hokeyi andıran atlı sporlar da gelişmiştir.¹⁹

Bütün bunlarla beraber, eğlence denilince genel olarak akla gelen mûsikidir. Cahiliye devrinde yani İslam'dan önceki devirde, Arapların büyük bir çoğunluğu çadırlarda yaşar, deve ve koyun sürülerini besleyerek göçebe bir hayat sürerlerdi. Bu sebepten onlar güzel sanatların yalnızca şiir kolunda üstün bir düzeye ulaşmışlardı. Yavaş yavaş şiire en yakın sanat kolu olan musiki de doğmaya başladı. Bu musiki, cahiliye devrinde daha çok göçebe hayatı yaşayan Arap gençlerinin ıssız kum çöllerinde kervanlarını yürümeye teşvik etmek maksadıyla söyledikleri pek ilkel melodilerden ibaretti. Yalnız deve sürücüleri değil, kumaş dokuyanlar, tarlada çalışanlar, kayıkçılık gibi monoton işler görenlerin, sıkıcı çalışmalarını hafifletmek ve onu daha düzenli ve verimli hale getirmek için melodiler söylemeleri adetti. Buna Huda denirdi. Huda'nın çıkışını, kadınların ölümlerinin arkasından ettikleri feryatlara bağlayanlar bulunmaktadır. Huda'yı terennüm izledi. Araplarda terennüm iki türlü idi, biri şiirin musiki ile söylenmesidir ki buna Gına denir. Diğeri ise nesir halindeki sözlerin terennümüdür. Buna da Tağbir denir. Daha sonra komşu ülkelerden aldığı etkilerle gelişen musiki başka başka adlar taşıdı. Arapların bu halk şarkılarının makamı çok basit idi. Genel kural olarak bunlarda bir makam cümlesi bulunur bu, her beyit veya mısralarda tekrarlanırdı.²⁰

Kutsal kitaplarda da musikiye işaretler vardır. Nitekim Tevrat'ta Kabil'in torunlarından olan Yubal'dan çenk ve boru çalanların atası olarak söz edilir. Bununla beraber musiki eğlencenin ötesinde dini ayin ve merasimlerde de kullanılmıştır. İsrailoğulları'nda

¹⁹ Vecdi Akyüz, "Asrı Saadette Spor", 375.

²⁰ Bahriye Üçok, "İslam'da Musiki Üzerine", 83-84.

‘Rabbe terennüm’ özellikle def eşliğinde yapılırdı. Eski Ahid’de çeşitli vesilelerle düzenlenen eğlence ve merasimlerden, çalgılı ve çalgısız oyunlardan söz edilir. Yahudi bayramlarında ziyafet, terennüm ve oyun vardır. Yeni Ahid’in çeşitli yerlerinde de çalılıp oynamaktan söz edilir.²¹ Ayrıca cahiliye Arapları, iki koç veya iki boğayı karşı karşıya getirirler, ölünceye veya ölüm derecesine yaklaşmaya kadar dövüştürürler, kendileri de onları seyrederek görüşürlerdi.²² Yine bu dönemde Mekke’liler de ‘kurrek’ denilen bir tür ayak topu oynarlardı. Büyük kalabalıklar bu sporu seyretmeye gelirlerdi. Bu kurrek oyununu oynamak için Mekke’nin her semtinde sahalar bulunurdu. Medine’de de kurrek oynanırdı.²³

Her ne kadar, lehv konusundaki hadislerin vujud zamanından hareketle, bu konudaki hadislerin uydurma olduğu dolayısıyla İslam öncesi dönemde bazı oyun ve eğlence çeşitlerinden bahsedilemeyeceği²⁴ iddia edilse de Arkeolojik kazılardan, cahiliye devrine ait bazı şiirlerden, önceki dönemlere ait duvar resimlerinden, İslam öncesi devirdeki lehv hakkında bu bilgileri edinmekteyiz.

B. ASR-I SAADETTE LEHV

Asr-ı Saadet ve eğlence kavramlarını bir arada düşünmek, ilk bakışta bize zor gelebilir. Çünkü bize anlatılan, hatta kitaplarda yazılan şekliyle Asr-ı Saadet ve o günün Müslümanları, böyle basit işlerle değil sadece ilim, ibadet, dua, zikir, hayr-hasenat, cihad, çalışma, ticaret ve ziraat... gibi önemli işlerle meşgul oluyorlardı. Tabii ki bu tür işler en güzel şekliyle onlar tarafından yapılıyordu. Fakat onların hayatında da eğlenme, dinlenme, şakalaşma gibi sıradan işlerde vardı. Çünkü o günün insanları da bizim gibi beden ve ruhtan, et ve kemikten yaratılmış idi. Dünya aynı dünya, insanlar aynı insan; bu günün insanları nelere ihtiyaç duyuyorsa, o günün insanları da aynı şeylere ihtiyaç duyuyordu. İnsan fitratı bu gün ne ise, o gün de aynı idi. Beşeri yapıda olan hiçbir isteği karşılıksız bırakmayan İslam, o günün insanların bu tür isteklerini karşılamalarını mübah görmüş ve beşer bir peygamber olan Hz. Peygamber (sav) de, bu tür faaliyetlere katılmış ve bu konuda onlara örnek olmuştur.

İnsan için vazgeçilmez dünyevi ihtiyaçlardan biri de yorulan, usanan insanların dinlenmesi, eğlenmesi, şakalaşmasıdır. Cevaz hududlarını aşmamak şartıyla dinen mübah görülen bu tür davranışlar insanların, çalışma, ibadet gibi asli ve ciddi görevlerini daha ciddi

²¹ Nebi Bozkurt, ‘Eğlence’, 483.

²² Yusuf el-Kardavi, İslam’da Helal ve Haram, 318.

²³ Muhammed Hamidullah, İslam Peygamberi, 1075.

²⁴ Süleyman Uludağ, İslam Açısından Musiki ve Sema, 258-159.

yapmalarına imkan sağlar. Bu konuda İ.Gazali şöyle söylemektedir: ‘Oyun ve eğlence kalbi ferahlatmak için mübah kılınmıştır. Dinlenen ve neşelenen kalpte ticaret gibi dünyevi işlerle veya namaz ve tilavet gibi ahiret işleriyle ciddi bir şekilde meşgul olma arzusu uyanır. Ciddi işlerle fazla meşgul olma yanında az miktarda eğlence olursa, bu hoş görülür. Mesela yanakta bir iki tane ben’in bulunması yanağa güzellik verir, fakat benler çok olursa yüzü çirkinleştirir. Azı güzel olan her şeyin çoğu da güzel olmaz. Bunun gibi azı mübah olan her şeyin çoğu da mübah olmaz. Mesela ekmek yemek mübahtır, fakat tıka basa karnı ekmekle doldurmak haramdır. Mübah olan musiki ve eğlence bu bakımdan diğer mübahlar gibidir.’²⁵

Zamanımızda bu hususun önemi daha da iyi anlaşılmıştır. Devlet hayatında, fabrikalarda, imalathanelerde ve iş yerlerinde oyun, eğlence, musiki, tatil, gezi ve spor gibi hususlara büyük önem verilmekte, böylece zihnen ve bedenen çalışanların iş gücü arttırılmaktadır.²⁶ Ancak dozunda alınınca deva sağlayan ilaç gibi eğlencenin de dozunun iyi ayarlanmasına dikkat edilmelidir.

Bununla beraber Müslümanların üzüntülerini gidermek, kendilerini hafifletmek için Hz. Peygamberin (sav) meşru kıldığı birçok oyun ve eğlence şekilleri vardır. Bu eğlencelerin bir kısmı Müslümanların ibadetlerine ve diğer vazifelerine kuvvetli bir arzu ile yönelmelerini sağladığı gibi bir kısmı da Müslümanlara güç bakımından daha kuvvetli olma yollarını öğreten ve onları Allah uğrunda cihad meydanlarına hazırlayan beden eğitimi hareketlerdir.

Asr-ı Saadet devrinde en çok karşımıza çıkan eğlence türü yarışlardır. Birbirinin hayatına kastedecek veya yaralayacak şekilde boğuşturulması caiz olmayan hayvanların, birbirlerine zarar vermeden yarıştırmaları dinen caizdir.²⁷ Yine insanların kendi aralarında yaptığı yarışlar da aynı kapsamdadır. Bir sefer esnasında Hz. Peygamber (sav), hanımı Hz. Aişe ile geride kalmış ve ikisi koşu yapmış, yarışı Hz. Aişe kazanmıştı. Yıllar sonra tekrar yapılan yarışı, Hz. Aişe şişmanladığı için Hz. Peygamber (sav) kazanmış ve ona ‘bu birincilik o birinciliğe karşılıktır’ diyerek latife yapmıştır.²⁸ O günün önemli silahlarından olan ok ile okçuluk talimleri ve yarışmaları da harbe hazırlık yanında önemli bir eğlence vasıtasıydı. Bu anlamda yüzmek ve yüzerek spor yapmakta Asr-ı Saadette var olan eğlence türlerindedir.

Asr-ı Saadette düğün merasimleri başlı başına bir eğlenme yeri ve vasıtası idi. Peygamberimizin nikahların def çalınarak ilan edilmesini özellikle tavsiye etmesinin yanında

²⁵ İmam Gazali, İhyâü Ulumi’ d-Din, II, 703.

²⁶ Süleyman Uludağ, 140.

²⁷ Ömer Nasuhi Bilmen, Büyük İslam İlmihali, 466.

²⁸ Ebu Davud, ‘Cihad’ 60 ; Şevkani, Neylü-l Evtar, VIII, 103.

ziyafet verme, şeker, hurma gibi şeylerin halkın üzerine serpilmesi ve bunun kapışılması şeklindeki eğlence türü o zamanlarda yaygın olarak uygulanıyordu. Sadece düğün değil, aynı zamanda bayram, sefere çıkış ve dönüşlerde, ticaret kervanlarını karşılama ve uğurlama zamanlarında da çalgı ve davul çalınarak eğlenilmesi bir adet idi.²⁹

O zamanlarda mevcut olan eğlence türlerinden biri avcılıktır. Hem spor, hem geçim kaynağı, hem de bir eğlence türü olan avcılık Maide sûresinin 2. ayeti ile tavsiye de edilmiştir.³⁰ Peygamber mescidinde yapılan mızrak oyunları ise, kadın-erkek birçok kimse tarafından seyredilmiştir. Bunun yanında çok eski bir spor olan güreş de Asr-ı Saadette meşru eğlencelerden biridir. Hatta bir defasında bizzat Hz. Peygamber (sav)'de güreşmişti. Rükane adında meşhur bir güreşçi vardı. Bir gün Bathâ da Hz. Peygamber (sav) ile karşılaşan Rükane O'na (sav) güreşme teklifinde bulunmuş, yapılan güreşi Hz. Peygamber (sav) kazanmış ve ödül olan koyunu almıştı. Rükane kendisine çok güvendiği için tekrar tekrar güreşmek istemiş, fakat her defasında yenilmişti. Sonunda Rükane, 'Ya Muhammed, şimdiye kadar hiçbir kimse beni yenemedi, beni yenen sen değilsin (sahip olduğun manevi güçtür)' dedi ve Müslüman oldu. Hz. Peygamber (sav)'de kendisine koyunları iade etti.³¹

Netice olarak Müslümanlar, Asr-ı Saadette sanıldığı gibi sadece ilim ve ibadetle meşgul olmamış, çok çeşitli oyun ve sporlarla eğlenmeye de yer ve zaman ayırmışlardır. Bu dönemden sonra toprakların genişlemesi ve farklı milletlere komşu olunması ile çeşitli eğlence türleri de ortaya çıkmaya başlamıştır.

C. GENEL OLARAK ASR-I SAADET SONRASI LEHV

Genel olarak İslam fıkhi tarihçileri, fikhın tarihi seyrini; Hz. Peygamber, sahabe, tâbiun.... devri şeklinde nesillere göre veya doğuş, gelişme, olgunluk, duraklama devri..... şeklinde canlı bir organizmaya ya da Hulefâ-yi Râşidin, Emeviler ve Abbasiler..... şeklinde siyasi iktidarlara göre devrelere ayırmışlardır. Çalışmamızda da siyasi iktidarlar bakımından lehv'in tarihi seyri seçilmiş ve Hulefâ-yi Râşidin, Emevi ve Abbasi dönemleri ve Osmanlı dönemi olmak üzere üç dönem genel olarak incelenmiştir.

Hz. Peygamber (sav)'in vefatı tüm Müslümanları büyük bir üzüntüye boğmakla beraber, özellikle ilk yıllarda birçok karışıklığa sebep olmuştur. Araplar için yeni bir dönemin başladığını iddia edebileceğimiz bu zamanlarda eğlence, ikinci planda kalmış gibi

²⁹ Akif Köten, 'Asr-ı Saadette Eğlence ve Düğün', 413 ; Bozkurt, 'Eğlence', 484.

³⁰ ".....İhramdan çıkınca avlanabilirsiniz..." Ayrıca bkz. Muhammed Hamdi Yazır, III, 79.

³¹ Akif Köten, 414.

görülmektedir. Ancak ilerleyen zamanlarda toprakların genişlemesi, farklı milletlerle komşu olunması, sosyal refahın yükselmesi, ehliyetsiz kimselerin başa geçmesi gibi nedenlerden dolayı eğlence toplumda kendini hissettirir derecede artmıştır. Başa geçen halifelerin konuya eğilmeleri ölçüsünde eğlence, toplumda bazen kısıtlanmış, bazen de aşırıya kaçacak ölçüde teşvik edilmiştir.

1. HULAFÂ-İ RAŞİDİN DÖNEMİNDE LEHV

Rasulullah (sav)'ın vefatından sonra halife olan Hz. Ebu Bekr zamanında bilindiği gibi birtakım karışıklıklar baş göstermiş ve özellikle ridde diye isimlendirilen olaylarla uğraşılmış, oyun ve eğlence ikincin planda kalmıştır. Zamanın ilerlemesi, fetihlerin artması, refahın yükselmesi beraberinde eğlence ile ilgili rivayetleri de getirmiştir.

Hulafâ-i Raşidin döneminde özellikle düğün ve bayramlarda eğlencenin iznine dair bilgi ve ashabın uygulamaları vardır. Ancak Sahabeden bazılarının bu ruhsatı bilmedikleri veya onun sınırı konusunda tereddütte oldukları görülmektedir. Nitekim Âmir b. Sa'd ashabdan başka arkadaşlarına bir eğlence meclisinde rastlamış ve şaşkınlığını gizlemeyerek; 'Siz Allah'ın Rasülü'nün arkadaşları ve Bedir ehliniz, yanınızda böyle hareketler yapıyor?' demiştir. Onlarda 'Dilersen otur, bizimle beraber sende dinle, dilersen git. Bize düğünde eğlenme fırsatı verilmiştir.' cevabını vermişlerdir.³²

Evlenme ve sünnet için yapılan düğünlerde def çalıp eğlenmenin Hulefa-i Raşidin dönemlerinde de devam ettiği görülmektedir. Hz. Ömer bir şarkı ve def sesi duyduğunda evlenme mi yoksa sünnet mi olduğunu sorar, bunlardan biri olduğunda da sesini çıkarmazdı.³³ Aynı şekilde yine bayram günlerinde hatta sadece Ramazan ve Kurban bayramı değil Aşura gibi bazı özel günlerde de birtakım eğlencelerin yapıldığı bilinmektedir.

Sosyal refahın artması ile sadece eğlence değil, eğlencenin şekilleri de çoğalmıştır. Hz. Osman döneminde meydana gelen fitnenin sebeplerinden biri olarak görülen güvercin yarıştırmaya, celâhik oynama gibi eğlencelere karşı halife sert tedbirler almıştır. Nadir de olsa hayvan dövüşleri üzerine kumar oynayanlar da vardı. Hz. Ömer zamanında iki kişi horozlar üzerine kumar oynamaya kalkışınca Hz. Ömer horozları kesmek istemiş, Ensar'dan birinin 'tesbih eden bir ümmeti mi öldürüyorsun?' demesi üzerine bırakmıştır. Yine rivayete göre Hz. Ali kumar için tavla oynayanları sabahtan geceye kadar hapsedtirmiş ve insanların onlara

³² Nesaî, 'Nikah', 80.

³³ Mustafa Kılıçlı, Sadrulislam ve Emeviler Devrinde Gına, 32.

selam vermemelerini istemiştir. Buna karşın iyi bir şair olduğu, güzel sanatlara ve edebiyata önem verdiği bilinen Hz. Ali döneminde ise ilim tahsili başta olmak üzere, şiir söylemek ve musiki teşvik edilmiştir.³⁴

Raşit halifeler devrinde bu şekilde seyreden eğlence, idarenin Emevî ailesine geçmesiyle bizzat hilafet sarayında temellerini sağlamlaştırmıştır. Halifeler ününü duydukları şarkıcıları buldukları yere davet etmeye ve onları bu alanda teşvik etmeye başlamışlardır.

2. EMEVİ VE ABBASİ DÖNEMLERİNDE LEHV

İlk halifeler daha çok şiire önem vermişken Emeviler döneminde şiirin yerini şarkı almıştır. Birçok Emevi halifesi coşkunculukları esnasında yaptıklarının bilinmemesi için nedimleriyle aralarında bir perde bulundururlardı. Buna karşın nedimlere ve şarkıcılara görünen ve onlara serbestçe konuşma, gülme ve şakalaşma izni veren hükümdarlarda vardı. Emevi halifesi II. Velid zamanında(743-744) halk musikiye ve şarkıcılara çok fazla rağbet etmiş, bu sebeple meşhur şarkıcı ve müzisyenlere bolca para harcanmıştır. Ses sanatkârlarının Dımaşk'a gelmesi toplum yapısı üzerinde birtakım değişikliklere neden olmuştur. Şarkılı, sazlı, sözlü eğlenceler İslam dünyasının başka yerlerinde de yaygındı. Mekke ve Medine'de dahi şarkıcılar mesleklerini icra edebiliyorlardı.³⁵

İslam topraklarının genişlemesiyle musiki aletlerinde de bir çeşitlilik meydana gelmiştir. Arapların geleneksel müzik aleti olan def çeşitlerine ilaveten telli ve nefesli sazlar musiki meclislerinde çokça görülmeye başlamıştır.³⁶

Abbasi halifelerinin büyük bir çoğunluğu eğlenceye düşküdü. Bunlardan bazıları nedimlerinin sevinç ve coşkularına şahit olmalarında bir sakınca görmez, kendini gösterir, bazıları ise perde arkasından eğlenirlerdi. Kendilerini eğlendiren şarkıcılara yüksek meblağlarda bahşişler verdikleri olurdu. Abbasi halifelerinden Harun er-Reşid İran geleneğine uyarak sanatkârları mesleki güçlerine göre sınıflandırmıştı. Şarkı ve dans genellikle santur, rebap, kanun ve flüt eşliğinde icra edilir, cariyeler perde arkasından şarkı söylemekle beraber misafirlere hizmet etmek için bazen salonda da görünürlerdi.³⁷

Abbasiler devletin zayıfladığı dönemlerde bile müzik ve eğlence meclisleri düzenlemekten geri kalmadılar. Buna karşın halifelerin eğlencede aşırıya gidildiğini

³⁴ Mustafa Kılıçlı, 35-39.

³⁵ Bahriye Üçok, 88 ; Mustafa Kılıçlı, 50-53.

³⁶ Süleyman Uludağ, 28.

³⁷ Bahriye Üçok, 91.

hissettikleri an, çeşitli sınırlamalara gittiği de olmuştur. Endülüs'te ise halifeler gerçek ilim ve sanat erbabına büyük bir yakınlık göstermiş, bu tutum özellikle musiki sanatının gelişmesinde önemli bir rol oynamıştır.³⁸

Emevî ve Abbasiler'in saray eğlenceleri musiki ve oyunlardan ibaret değildi. Birbirlerini hicveden ve etrafa neşe saçan şairlerin yanında en güzel hikayeleri anlatan hikayeciler, mukallitler gibi hüner sahipleri de sarayda eğlencelere katılırlardı. Emevi ve Abbasiler de, kapalı eğlencelerin içinde satrancın önemli bir yeri vardı. İslam uleması, kumar olarak oynanmaması ve ibadetlerin ihmaline yol açmaması şartıyla satrancı dostlar arasında samimiyeti arttırıcı bir oyun olarak telakki etmiş ve mübah saymışlardı. Ayrıca İslam tarihinin hemen her döneminde olduğu gibi at ve deve yarışları, atıcılık yanında zaman zaman güreş gibi bir takım sporların bu dönemlerde de yapıldığı görülmektedir. Hayvanlarla ilgili oyunları arasında güvercin uçurma yarışı, koç, horoz ve köpek dövüşleri sayılabilir.³⁹

Emevi ve Abbasilerin bilhassa saray eğlencelerinde Bizans ve İran'dan etkilendikleri açıkça anlaşılmaktadır. Gerçi artan fetihler doğrultusunda böyle bir sonuç kaçınılmazdı.

3. OSMANLI DÖNEMİNDE LEHV

Osmanlılarda cülus, doğum, sünnet, evlenme, bayram, kandil, hırka-i şerifin sergilenmesi ve daha birçok gerekçelerle şenlikler tertiplerlerdi. Bunlar saray mensuplarını ve halkı eğlendirmek için yapılırdı.

Osmanlılarda en muhteşem şenlikler şehzadelerin sünnetleri için olurdu. Bu sünnetlerde ziyafetler verilir, eğlenceler tertip edilir ve bütün bunların günlerce hatta haftalarca sürdüğü olurdu. Bu eğlenceler cirit karşılaşmaları, çengilerin, tulumcuların, şişebaz, cambaz, ateşbaz gibi hüner sahiplerinin ve çeşitli hayvan terbiyecilerinin gösterileri, gölge oyunları, mehterlerin, oğlanların ve esnafın geçiş alayları, havai fişekli gece gösterileri, at ve atıcılık yarışları, ziyafetler, kabuller ve hediye sunmalar şeklinde özetlenebilir.⁴⁰ Ayrıca Osmanlı eğlencelerinde üç boyutlu süslemeye de büyük önem verilmiştir. Aynı şekilde bu eğlencelerde müzik ve raks da yerini alırdı. Musiki aletlerinin sayısı oldukça fazlaydı. O dönemlerde kullanılan belli başlı çalgılar şunlardı; ney, ud, kanun, tanbur, santur, kemençe,

³⁸ Nebi Bozkurt, 'Eğlence', 485.

³⁹ Nebi Bozkurt, 140- 150.

⁴⁰ Evliya Çelebi, Seyahatname I, 625.

ögür, kopuz, daire, zurna, nakkare, zil, bağlama, nefir, davul, kös, rebap, mizmar, ıslık, pişe, nüzhe ve mûsıkar.⁴¹

Osmanlı eğlencelerinde söz sanatlarının da önemli bir yeri vardı. Birçok oyun ve eğlence söz ve ifade gücüne dayanıyordu. Yine geçit alayları da Osmanlıda ki önemli şenliklerdendi. Özellikle devlet erkânının çok gösterişli giyim kuşamlarıyla süslü cins atlar üzerindeki geçişleri bu eğlencelere renk katardı. Osmanlılarda evlenmeler sırasında düzenlenen şenliklerde sünnet eğlencelerine benzemektedir.⁴² Ayrıca padişahların eğlenmeleri için düğün, sünnet gibi belli bir sebebin olmasına gerek olmazdı.

⁴¹ Nebi Bozkurt, “Eğlence”, 486.

⁴² Nebi Bozkurt, 153.

İKİNCİ BÖLÜM

İLK DÖNEM TARTIŞMALARINA GÖRE LEHV

Hz. Peygamber (sav)'in risaletini tebliğ etmesi ile başlayıp temel esaslarını Kur'an'dan ve Hz. Peygamber'in yorum ve uygulamalarından alan fıkıh sistemi, çok kısa bir süre içerisinde, geniş bir coğrafyada uygulama imkanı bulmuş ve bu uygulama sürecinde Kur'an'ın hukukî hükümleri ile Hz. Peygamber (sav)'in yorum ve tatbikatı bir çok fıkıh alimi tarafından geniş bir şekilde tartışılarak zaman ve mekanın ihtiyaçlarına göre, çeşitli araştırmalara konu olmuştur. Gerek Kur'an'ın hukukî hükümleri gerekse Hz. Peygamber (sav)'in yorum ve tatbikatı sebebiyle birçok tartışmaya ve açılımlara sebep olan konulardan biri de lehv konusudur. Bu sebeple fıkıh müellefatının bu konudaki görüşlerini ilk dönem tartışmaları ve modern dönem araştırmaları şeklinde genel bir ayrıma tabi tutarak incelemeyi uygun bulduk.

Bununla birlikte ilk dönem tartışmalarındaki lehv'i meşru gayeli, oyalayıcı ve zararlı lehv şeklinde üç kısma ayırarak anlatımda kolaylık sağlamaya çalıştık.

I. MEŞRU GAYELİ LEHV

Müslümanların üzüntülerini gidermek, kendilerini hafifletmek için Hz. Peygamber'in meşru kıldığı birçok oyun ve eğlence şekilleri vardır. Aynı zamanda bu eğlenceler Müslümanların ibadetlerine ve diğer vazifelerine daha kuvvetli bir arzu ile yönelmesi gayelerine hizmet eder. Yine birçoğu Müslümanlara daha kuvvetli olma yollarını öğreten ve onları Allah uğrunda cihad meydanlarına hazırlayan beden eğitimi hareketleridir.

A. MEŞRU GAYELİ EĞLENCE

1. DÜĞÜN

Düğün merasimleri için kullanılan 'urs' veya 'urus' başlangıçta gelinin güveye götürülmesi, düğün, düğün yemeği, zıfak ve gerdek manalarına gelmektedir.⁴³ Düğünlerde eğlence geleneğinin tarihi İslam öncesi devirlere dayanmaktadır. Bir rivayete göre Hz. Peygamber, gençlik yıllarında Mekke sırtlarında çobanlık yaparken iki defa gençlerin

⁴³ Mehmet Erdoğan, 588.

eğlencesine katılmak istemiş, koyunlarını bir arkadaşına emanet ederek şehre inmiş, her ikisinde de daha girişte def çalınarak ve şarkı söyleyerek icra edilen bir düğünle karşılaşmış, onlara bakarken uyuyup kalmış ve Mekkeli gençlerin “semer” olarak belirtilen eğlencelerine katılamamıştır. Hz. Peygamber (sav) bunu Allah Tealâ'nın kendisini kötülüklerden koruması olarak değerlendirmektedir.⁴⁴

Asr-ı Saadet'te de bu tür eğlence merasimleri caiz olmayan unsurlardan arındırıldıktan sonra gerek evlilik ve sünnet düğünü gerek çeşitli münasebetlerle tertiplenmeye devam etmiştir. Nitekim Hz. Aişe'den gelen bir rivayette, Hz. Aişe akrabadan bir kadını ensardan bir adamla evlendirmiş ve düğünden dönen Hz. Aişe'ye Hz. Peygamber (sav) sormuştu; ‘Ya Aişe! Yanınızda eğlenceden ne vardı? Çünkü eğlence ensarın hoşuna gider.’⁴⁵

Bu hadis, kaynaklarda çeşitli şekillerde rivayet edilmiştir. Bazı rivayetlerde Buhari'de geçen lehv kavramı yerine ‘kadın tasvir eden şiir’ demek olan ‘gazel’ tabiri kullanılmıştır. Bu duruma göre hadisin manası ‘kadınları eğlendirecek ve onlara türkü söyleyecek bir muğanniye yok mu idi, bir muğanniyenin türkü ve şarkı söylemesi ensarın hoşuna gider’ demektir. Nitekim Ahmed b. Hanbel ve İbn Mace bu hadisi şöyle rivayet etmektedirler: ‘Hz. Aişe ensardan akrabası olan bir genç kızı evlendirmişti. Resulullah ona sordu: Kızı kocasına götürdünüz mü? Kızı kocasına teslim edecek ve zifafa atacak kadınlar gönderdiniz mi? Hz. Aişe, evet, diye cevap verdi. Rasulullah: ‘Keşke bir de muğanniye gönderseydiniz de; -size geldik, size geldik, bizi selamlayınız, sizi selamlayalım- türküsünü söyleseydi. Çünkü ensar gazeli sever.’⁴⁶

Yine bu cihetten olmak üzere, Amir b. Sa'd diyor ki: ‘Bir düğün münasebetiyle Kurza b. Ka'b ve Ebu Mes'ud el-Ensari'nin yanına gitmiştim. Bu iki sahabinin yanlarında türkü söyleyen müğanniye kızların bulunduğunu gördüm. Dedim ki: Siz Rasulullah'ın sahabilerindensiniz, aynı zamanda Bedir savaşında bulunma faziletine ve şerefine de sahipsiniz. Buna rağmen huzurunuzda böyle işler nasıl yapılıyor? Dediler ki: İstersen buyur, otur ve bizimle birlikte sende dinle, istersen çek-git, fakat şunu bil ki düğünde musikî dinlemek için bize ruhsat verilmiştir.’⁴⁷ Bu her iki hadisten de anlaşıldığı üzere düğünlerde çalgı ve musikî çalmak ve dinlemek için Rasulullah tarafından Müslümanlara izin verildiği Bedir savaşının iki gazisinin şahitlikleriyle de sabit bulunmaktadır.

⁴⁴ Muhammed Hamidullah, 46.

⁴⁵ Buhari, ‘Nikah’, 140.

⁴⁶ Buhari, ‘Nikah’, 63.

⁴⁷ Buhari, ‘Nikah’, 48.

Yine Hz. Peygamber'in insanları fuhuştan korumak ve zinanın önüne geçmek için alenîliğe büyük bir kıymet verdiği, nikahın def çalınarak, türküler söylenerek ilan edilmesini istediği şu rivayetlerden anlaşılmaktadır. 'Nikahı ilan ediniz, mescidlerde kıyınız, nikahta def çalınız.'⁴⁸ 'Helal (nikah) ile haram arasındaki fark, (helal olanda) türkü söylenmesi ve def çalınmasıdır.' Yine Ebu Belc, Muhammed b. Hatip'e: 'Ben iki defa evlendim, fakat hiç birinde düğünümde def çalınmadı' demiş ve İbn Hatip'te: 'Çok fena, hiç iyi etmemişsin, dedikten sonra "Rasulullah'ın 'helal ile haram arasındaki en önemli fark def çalmaktan ibarettir.' dediğini işittim", demiştir.⁴⁹

Tabî olarak Hz. Peygamber zamanında o zamanın kültür ve sosyal çevresine uygun bir musîki ve musîki sanatkarları da mevcuttu. Bazı rivayetlerde Hz. Peygamber (sav)'in gizli yapılan ve def çalınarak: 'Size geldik, size geldik, bizi selamlayınız, sizi selamlayalım' türküsü söylenmeyen nikahlardan hiç hoşlanmadığı belirtilmektedir.⁵⁰ Yine Buhari'de, Hz. Peygamber'in düğün eğlencelerine katılan kadın ve çocukları gördüğü ve onların kendisine insanların en sevgilisi olduğunu belirttiği sözleri mevcuttur.⁵¹ Bunun yanı sıra başka bir rivayete ise; Hz. Hamza ensardan bir kişinin evinde içki içiyormuş, bir müğanniye de ona türkü söylüyormuş, bu sırada oraya devesini getirmiş olan Hz. Ali bu hali görmüş, müğanniye Hz. Hamza'ya bu deveyi göstererek 'Ey Hamza semiz develere bak, evin önündeki sahada ayakları sımsıkı bağlanmış. Haydi Hamza bunların boğazına bıçağı daya, boyunlarını kana boya. Bunların en semiz parçalarından şarabın yanına biryan ve çömlek kebabı yapmak için acele et' mealinde olan bir şiiri nağmeli olarak söylemiştir. Durumu Hz. Ali Rasulullah'a haber vermiş, O da Zeyd b. Harise'yi alarak olay yerine gitmişti. Bunları gören Hz. Hamza, siz babamın kölelerinden başka bir şey değilsiniz, diye övünmüş, onun bu haline gören Hz. Peygamber (sav) de geri dönmüştü. Hz. Hamza sekr ile işlediği bu nahoş vakıadan sonra müteessir olarak bilâhere Hz. Ali'ye develerinin bedelini vermek suretiyle işlediği ziyarı tazmin etmiş, bu mesele de burada kapanmıştı. Tabi bu meselenin içki içmenin haram kılınmasından evvel vukua geldiği belirtilmektedir.⁵²

Sonuç olarak rivayetlerden de anlaşıldığı üzere Hz. Peygamber düğünlerde belli bir edep dahilinde eğlenceye izin vermiş hatta buna teşvikte etmiştir.⁵³ Ancak eğer eğlencenin

⁴⁸ Ahmed b. Hanbel, Müsned, 4/5.

⁴⁹ Tirmizi, 'Nikah', 6 ; Nesaî, 'Nikah', 73.

⁵⁰ Şevkanî, VI, 199.

⁵¹ Buhari, 'Nikah', 76.

⁵² Süleyman Uludağ, 66.

⁵³ İbn Kudame, el-Muğnî, VIII, 569 ; Seyyid Sabık, İslam İlmihali, 724.

dozu kaçırılacak olursa izin almaksızın o meclise girilip, insanların münkerattan nehy edilmesinin caiz olduğu da ifade edilmektedir.⁵⁴ Doz aşımını farklı çalgı aletlerinin kullanılması olarak yorumlanmış ve düğün eğlencelerinde sadece tef çalınırca caiz, diğer eğlence aletleri çalınırca düğün eğlencelerinin caiz olmadığı söylenmiştir.⁵⁵

Eğlenceye izin verilmesi hatta teşvik edilmesi sadece düğünlere mahsus bir keyfiyet değildir. Aynı müsaade ve teşvik, düğünlerden çok farklı olarak bir de dinî havası bulunan günler demek olan bayramlar ve meşru bazı kutlamalarda da bahis mevzuudur.

2. ÇEŞİTLİ ZİYAFETLER VE MERASİMLER

İslam öncesi devirlerde var olup, Kur'an'a ve sünnete uygunluğu münasebetiyle İslamî dönemde de varlığını koruyan, belli bir amaca hizmet eden birçok meşru ziyafet ve merasimler vardır. Bunların başında Hz. Peygamber (sav)'in çok önem verdiği ve 'biriniz düğün yemeğine çağrıldığı zaman muhakkak iştirak etsin'⁵⁶ buyurduğu düğün yemekleri bulunmaktadır. Hz. Peygamber bizzat kendi düğünlerinde de zaman ve imkan ölçüsünde yemek vermeye çalışmış ve Abdurrahman b. Avf gibi bir çok sahabiye de bu anlamda teşvik etmiştir. Velime adı verilen bu yemeklerde belli bir yemek zorunlu olmamakla birlikte, herkes imkanı dahilinde bazen et ve ekmek bazen de hurma, yağ ve arpa unu ile yapılan çeşitli yemeklerle ziyafetler vermekte idi.⁵⁷ Düğün yemeğine iştirak bir müslümanın diğer müslüman kardeşine karşı önemli bir sorumluluğu olarak kabul edilir. Bu düğün yemeklerinin müddeti konusunda da çeşitli görüşler bulunmaktadır. İmkani olan kimsenin riya ve gösteriş gibi çirkin ve kötü bir amaca hizmet etmeksizin bu sürenin bir haftaya kadar uzayabileceği görüşleri mevcuttur.⁵⁸

Arap geleneğinde ziyafetler sadece evlilik merasimleri ile sınırlı değildir. Asr-ı Saadet ve sonrasında sünnet merasimlerinde de evlilikte olduğu gibi eğlence tertiplenirdi. Nitekim Hz. Ömer'in duyduğu bir şarkı veya def sesinin evlenme veya sünnet merasimine ait olduğunu öğrenince bunu men etmediği rivayet edilmektedir. Ayrıca İbn Abbas'ın sünnet ettirdiği oğlu için eğlence düzenlediği ve bu sebeple erkek oyuncular kiraladığı da bilinmektedir.⁵⁹ Ancak genel olarak sünnet düğünlerinin evlilik düğünleri kadar ihtişamlı

⁵⁴ Mevsılî, el-İhtiyar li Ta'lili'l - Muhtar, IV, 166.

⁵⁵ İbn Kudame, VIII, 571.

⁵⁶ Buhari, 'Nikah', 75 ; Müslim, 'Nikah', 96-98.

⁵⁷ Nebi Bozkurt, 64.

⁵⁸ Nebi Bozkurt, 65.

⁵⁹ Nebi Bozkurt, 'Eğlence', 484.

olmadığı kesindir. Çünkü sünnetin ilan edilip edilmemesi toplum ahlakını koruması açısından nikah gibi büyük bir önem taşımaz. Sünnet merasiminde daha çok çocukların eğlenmesi göz önündedir. Ümmü Alkame haber vermiştir ki, Hz. Aişe'nin erkek kardeşinin kızları sünnet edildiler de, Hz. Aişe'ye şöyle söylenildi: 'Bu çocukları eğlendirecek birilerini çağırsak?', Hz. Aişe 'evet' dedi ve Adiy'ye haber gönderdi. Adiy de çocuklara gitti. Sonra Hz. Aişe eve uğradı da, adamı şarkı söyleyip, neşeden başını sallıyor gördü. Bunun üzerine Hz. Aişe 'Öf bu bir şeytan! Çıkarın onu, çıkarın onu' dedi.⁶⁰ Hz. Aişe'nin bu tutumu gösteriyor ki, çocukları eğlendirmekte esasen bir sakınca yoksa da eğlencenin yapılış şeklinde aşırılık ve münasebetsizlik görülmesi halinde bunda hayır yoktur.

Hz. Peygamber (sav) devrinde var olan merasimlerden biri de, Medine halkının İran'ın etkisinde kalarak kutladıkları Nevruz ve Mihrican günleri yerine Hz. Peygamber'in değiştirdiği Ramazan ve Kurban bayramı günleridir. Hz. Peygamber (sav)'in bayram günü def çalıp mersiyeler söyleyen cariyelere izin verdiği ve Habeşlilerin mızraklarla yaptıkları gösterileri Hz. Aişe ile birlikte seyrettiği ve 'göreyim sizi Ey Erdefeoğulları' diye teşvik ettiği rivayeti kaynaklarda yer almaktadır.⁶¹ Bir başka rivayette ise, Hz. Aişe şöyle demiştir; 'Bir kere Rasulullah (sav) yanıma gelmişti. Yanımda Büas hadisesiyle ilgili şiirleri def eşliğinde terennüm ederek çalan iki cariye bulunuyordu. Rasulullah (sav) yatağına yatıp yüzünü öbür tarafa çevirdi, sonra Hz. Ebu Bekr (ra) içeri girdi. 'Bu ne hal, Rasulullah (sav)'in huzurunda şeytanın mizmarı (yani şeytanın düdüğü ve sesi) ne gezer?' diye beni azarladı. Bunun üzerine Rasulullah (sav) ona dönüp 'bırak onları (her milletin bir bayramı vardır, bu da bizim bayramımızdır)' buyurdu. Babam başka şeyle meşgul olunca cariyelere işaret ettim, dışarı çıktılar.'⁶² Rivayetlerde de olduğu gibi Hz. Peygamber (sav)'in bayram eğlencelerinde oldukça müsamahakâr davrandığı görülmektedir.

Bunların dışında Arapların eğlenceye vesile kıldıkları daha birçok özel gün ve olaylar sayılabilir. Ancak genel olarak gayeli lehv kapsamında sayılıp, Ashab ve Tabiinden ibaret çoğunluğun görüşüne göre, icabet edilmesi gerekli olan eğlence türlerini şöyle sıralayabiliriz; Sünnet düğünleri için verilen ziyafetler, çocuk doğduğu zaman akika kurbanı kesmek ve etini ziyafet suretiyle misafirlere ikram etmek veya çiğ olarak dağıtmak, selamle doğumdan kurtulan kadın için verilen ziyafet, misafir gelişinden dolayı verilen ziyafet, yeni bir eve sahip olmaktan dolayı verilen ziyafet, keder ve musibet için verilen ziyafet, sebepsiz olarak verilen

⁶⁰ Buhari, el-Edebül Müfred, 598.

⁶¹ Buhari, 'İdeyn', 15; İbn Manzur, Lisanü'l Arab, III, 244.

⁶² Buhari, 'İdeyn', 45 ; Said Havva, Hadislerle İbadet Ansiklopedisi, 441.

ziyafet, evlenme ve düğün sebebiyle verilen ziyafet. Bazı fıkıh kitaplarında bu ziyafet türlerine eklemeler de yapılarak vacib, müstehab, mübah, ve mekruh hükümleri verilmek suretiyle yapılan sıralamalarda mevcuttur.⁶³

İnsan, fitraten var olan eğlenme ihtiyacını sadece düğün ve merasim gibi organizelerle gidermemişlerdir. Zamanla birçok fizik etkinliklerini de eğlenmenin bir parçası haline getirmişlerdir.

B- MEŞRU GAYELİ OYUN

Hem İslam öncesi hem de İslam sonrası devirlerde insanlar gerek eğlenme gerek de kendilerini fiziksel anlamda geliştirme amacına yönelik olarak bir takım oyunlar üretmişlerdir. Bu oyunlar her ne kadar insanların eğlenme ihtiyaçlarını bir bakıma karşılıyor ise de genel gaye kişinin kendisini kuvvetlendirmesidir.

Hz. Peygamber (sav) her mü'minin hayırlı, ancak kuvvetli mü'minin zayıf mü'minden daha hayırlı olduğunu bildirmektedir.⁶⁴ 'Kuvvetli' sözü gerek fizik bakımından, gerekse iktisadi açıdan güçlülüğü kapsayacak mahiyettedir. Fizik olarak güçlü bir mü'minin bedeni ibadetlerini daha iyi yerine getireceği, insanlara daha yararlı olacağı muhakkaktır. Mali bakımdan güçlü olan bir mü'minin insanlara yapacağı yardım elbette yoksul bir mü'minden fazladır. Hadisin sonunda Hz. Peygamber insanların kendilerine fayda verecek konularda hırslı olmalarını, acz içinde olmamalarını tavsiye etmiştir.

Hz. Peygamber (sav) devrinde insanların hayat tarzı fazladan bir spor yapmayı gerektirmeyecek kadar ağırdı. Çölde sıcak çöl ikliminde yapılan yolculuklar, ticaret kervanlarıyla birlikte yapılan seferler, çobanlık yaparken yürünen uzun mesafeler, Arapları yerleşik medeni toplumlardan daha hareketli, güçlülere daha dirençli bir hale getirmişti. Aralarında savaş eksik olmayan Arap kabileleri, gençlerini buna hazırlamak zorundaydılar. Bunun için savaş oyunları yapma âdeti yaygındı.

1. ATICILIK

Allah dünya ve içindeki nimetleri kulları için yaratmıştır. Mü'min olsun veya olmasın bütün insanlar dünya nimetlerinden istifade ederler. Dünya nimetleri bir bakıma insanı sıkıntılardan kurtarmak, eğlendirmek için yaratılmıştır. Bu da meşru veya gayr-ı meşru olmak

⁶³ Abdurrahman el-Ceziri, el-Fıkh ale'l-mezahibi'l-erbaa, II, 32.

⁶⁴ Müslim, 'İmare' 127 ; Ebu Davud, 'Cihad' 23.

üzere iki yolla olur. Gayr-ı meşru eğlenceler yasak olan eğlencelerdir. Meşru eğlenceler ise Hz. Peygamber (sav)'in tatbikatıyla ve tavsiyeleriyle sabit olan eğlencelerdir. Bunlardan ilki atıcılıktır.

Meşru eğlencelerden olan atıcılığı, Peygamber (sav) zaman zaman atıcılık meydanlarına uğrar ve teşvik ederdi. Hz. Aişe'den gelen bir rivayette şöyle söylemiştir: 'Vallahi Rasulullah (sav)'ı hücre kapısının yanında duruyorken gördüm. Habeşliler Rasulullah'ın mescidinde kılıç-kalkan oyunu oynuyorlardı. Oyunu seyredibilmem için Hz. Peygamber beni ridasıyla örtmekte idi. Sonra O benim (oyunu seyredibilmem için) ayakta dururdu, ben usanana kadar bu vaziyette bulunurlardı. Düşünün ki o zaman ben yeni yetişmiş ve oyun seyretmeye düşkün bir genç kızdım.'⁶⁵ Diğer bazı rivayetlerde ise Hz. Peygamber (sav)'in teşvik için 'göreyim sizi Ey Erdefeoğulları (Araplarca Habeşlilerin adı)...'dediği mevcuttur.⁶⁶

Hz. Peygamber (sav)'in Mescid-i Şerif de bu gibi oyunlara müsaade etmesi, pek yüce bir müsamaha hissine dayanır ve bu, mescidin din ve dünya işleri toplamının kaynağı ve Müslümanların resmi ve gayr-ı resmi, ciddi ve eğlence kabilinden işlerini görüşebilecekleri yer olduğu hususunda bir nevi ispattır. Fakat burada yapılan eğlenceler yalnız dinlendirici ve hoş vakit geçirici eğlence değil, aynı zamanda jimnastiktir ve genel anlamda bir eğitimidir.

Ayrıca Rasullullah atıcılığı yalnız bir heves ve eğlence değil, Allah'ın '..onlara gücünüz nisbetinde kuvvet hazırlayınız...' (Enfal, 60) ayetinde belirtilen kuvvetten bir bölüm olarak kabul etmekte ve şöyle buyurmaktadır: 'Dikkat ediniz, kuvvet atmaktır...kuvvet atmaktır..'⁶⁷

Mızrak, ok ve kılıç oyunları da atıcılık kapsamına girmekte ve Hz. Peygamber (sav) tarafından desteklenmektedir. Hz. Peygamber (sav) 'Kim Allah yolunda bir ok atarsa, köle azad etmiş gibidir' buyurmaktadır. Nesaî'nin lafzında ise 'Kim Allah yolunda bir ok atarsa, ister düşmana yetişsin ister yetişmesin, köle azad etmiş gibidir.' şeklinde geçmektedir.⁶⁸ Yine Hz. Peygamber (sav)'in ok atışını teşviki cihetinden olmak üzere bir başka rivayette şöyle buyrulmaktadır; Eslem kabilesinden bir grup ok atışırken, Hz. Peygamber (sav) yanlarından geçti ve 'Ey İsmail oğulları! Haydi ok atınız. Sizin babanız da mahir bir ok atıcısıydı. Bu yarışta ben de Seleme b. Ekvâ tarafındayım' buyurdu. Hz. Peygamber'in bu sözü üzerine

⁶⁵ Buhari, 'Nikah', 82 ; İbn Kudame, VIII, 157.

⁶⁶ Şevkanî, VIII, 104.

⁶⁷ Müslim, 'İmare', 127 ; İbn Mace, 'Cihad', 19 ; Ebu Davud, 'Cihad', 23.

⁶⁸ İbn Hacer Heytemî, ez- Zevacir an İktirafî'l Kebair, II, 180; Şevkanî, VIII, 96.

karşı takımın okçuları duraksadılar. Rasulullah onlara ‘ne oldu ki atmıyorsunuz?’ diye sordu. ‘Ya Rasulallah! Siz karşı taraftayken, biz nasıl ok atarız?’ cevabını verdiler. Bunu üzerine Hz. Peygamber (sav); ‘Haydi atın! Ben hepinizle beraberim’ buyurmuştur.⁶⁹ Diğer bir rivayette ise Rasulullah ‘kim atıcılığı öğrenirde, sonra terk ederse o bizden değildir’ buyurmaktadır.⁷⁰ Anlaşıldığı üzere Rasulullah hem savaş gücünü arttırmak hem de boş vakitlerini değerlendirmek üzere gençlerin okçuluk sporuyla meşgul olmalarını ve kendi aralarında yarışlar düzenlemelerini teşvik ediyordu.

Bütün bu rivayetlerden ve özellikle Hz. Aişe’den gelen mızrak oyununu seyretme hadisinden hareketle, bu tarz oyunların kadınlarla birlikte seyredilebileceği, genç kız ve kadınları fazla sıkmamak, baskı altında tutmamak ve meşru eğlence isteklerini anlayışla karşılamak gerektiği yorumu yapılabilir.

Bununla birlikte ‘atıcılık üzerinde durunuz, çünkü o hayırlı eğlenenizdendir’,⁷¹ diyen Hz. Peygamber bu hayırlı eğlencenin amacını saptırıp, hedef için güvercin ve benzeri hayvanları besleyip onlara nişan almayı yasaklamıştır. Abdullah İbn Ömer (ra) böyle yapan bir cemaati gördüğü zaman kendilerine; ‘Hz. Peygamber (sav) canlı bir şeyi vasıta yapanları lanetledi’ demiştir.⁷² Bu işlemi yapanların lanetlenmiş olması, mal kaybına sebep olmaktan başka hayvana işkence etmeyi ve onu öldürmeyi hedef edindiklerindedir. Hâlbuki insan canlı diğer bir varlığın hesabına eğlenip, oynamamalıdır. Bu sebeple Hz. Peygamber (sav), hayvan dövüştürmeyi nehyetmiştir. Cahiliye Arapları, iki koç veya iki boğayı karşı karşıya getirirler, ölünceye veya ölüm derecesine yaklaşıncaya kadar dövüştürürler, kendileri de onları seyrederek görüşürlerdi.⁷³ Hayvan dövüştürme nehyinin sebebi faydasız olması, eğlence için hayvanlara işkence edilmesi ve yorulmasından kaynaklanmaktadır.

Gayeli eğlencelerden bir diğeri de binicilik sporudur.

2. BİNİCİLİK

Biniciliğin çok eski zamanlardan beri var olduğu bilinir. Süvari denen atlı askerler tarih boyunca savaşlarda önemli rol oynamışlardır. Çinliler M.Ö. 2600 de süvari birlikleri kullanmışlardır. Binicilikte ustalık ve rahatlık 5.yy da eğrin bulunmasından sonra arttı. Eski

⁶⁹ Nesâî, ‘Cihad’, 26.

⁷⁰ Müslim, ‘İmare’ 169 ; İbn Mâce, ‘Cihad’, 19.

⁷¹ Nesâî, ‘Cihad’, 26.

⁷² Şevkanî, XIII, 96.

⁷³ Yusuf el-Kardavî, 318.

Yunan da M.Ö. 700 yıllarında düzenlenen Olimpiyat oyunlarında at yarışlarının yapıldığı bilinmektedir. Romalılar Hipodromlarda, sürücülü bir aracı çeken atları yarıştırdı. Hititliler, Asurlular ve Mısırlılar ise binicili at yarışları düzenlerlerdi. K. Afrika, Çin, Pers, Türk ve Arap binicilerinin de atlı yarışlar yaptığı bilinmektedir. Türklerin biniciliğe ilgisi Orta Asya'da göçebe olarak yaşadıkları eski çağlara dayanır. Eski Türklerin çögen, cirit gibi at sırtında oynanan oyunlarda usta oldukları bilinir. Orta Asya da M.Ö. 4.yy da eğer kullanıldığını gösteren arkeolojik bulgular vardır. İslam öncesi cahiliye dönemi Mekkesinde at yarışları için bir saha bulunuyordu. Ticaret kervanlarının gelip konakladıkları geniş alanlarda bu yarışlar için kullanılırdı.⁷⁴

Hiz. Peygamber (sav)'de 'Ademoğlu için bütün eğlenceler batıldır, şu üçü hariç; ok atıcılığı, at terbiyeciliği ve ailesi ile şakalaşması, bunlar haktır'⁷⁵ buyurarak biniciliğin meşruluğuna dikkat çekmiş ve ahabını da teşvik etmiştir. Nitekim Enes(ra)'e sorulduğunda, 'Hz. Peygamber devrinde at yarışı yapar mıydınız? Hz. Peygamber (sav) de yarışır mıydı?'; 'Evet, Vallahi O, şebha adında bir atla yarıştı, herkesi geçti. Kendisi de bu durumdan memnun kalmıştı.' demiştir.⁷⁶ Hiz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: 'At üçtür; Rahman atı, insan atı ve şeytan atı...Rahman atı Allah yolunda çalıştırılan attır. Onun yeminde, salyasında, idrarında ve her şeyinde hasene vardır. şeytan atı da, kendisine kumar oynanan veya kumar gibi kendisi ile yarış yapılan attır. İnsan atı ise, insanın kendisinden (içinden, bineğinden) faydalandığı attır ki, bu fakirlikten perdedir.'⁷⁷ Binicilik hem eğlence, hem spor, hem de eğitimidir.

Binicikte ilk akla gelen her ne kadar at ise de, özellikle Arabistan gibi develerin bol olduğu yerlerde deve yarışları da yaygındı. Hatta bu yarışların merkeplerle de yapıldığına dair rivayetler de vardır.⁷⁸ Nitekim Hiz. Peygamber (sav)'in Abda adında bir devesi bulunmaktaydı ve bu deveyi hiçbir deve geçemezdi. Yavru deve üzerine binmiş bir bedevi gelip yarışa katılmış ve Abda'yı geçmişti. Bu Müslümanların ağırına gitmiş ve Hiz. Peygamber(sav) müslümanları 'Allah bir şeyi yüceltebildiği gibi, onu alçaltabilir de' buyurarak teselli etmiştir.⁷⁹ Bazı rivayetlerden Rasulullah'ın bu yarışlarla özel olarak ilgilendiği ve atları antrenmana tabî tuttuğu anlaşılmaktadır. Yine İbn Ömer (ra): 'Rasulullah (sav), antrenmanlı

⁷⁴ Muhammed Hamidullah, 844.

⁷⁵ Buhari, el-Edeb'ül Müfred, 535.

⁷⁶ İbn Mâce, 'Cihad' 44.

⁷⁷ Buhari, 'Cihad', 75; İbn Hacer el-Heytemi, II, 180.

⁷⁸ Mevsilî, IV, 168.

⁷⁹ İbn Kudame, XII, 426.

atı el-Hayfa'dan Seniyyetu'l-Veda'ya kadar koşturdu. Antremanlı olmayanı da Seniyyetu'l-Vedâ'dan Benî Zürayk Mescidi'ne kadar koşturdu.' diye anlatmıştır.⁸⁰ Belirtildiğine göre el-Hayfa ile Seniyyetu'l-Veda'nın arası beş veya altı mil olduğu halde, Seniyye ile Mescid-i Zürayk'ın arasında bir mil civarında bir mesafe mevcuttur.

Rivayetlerin bazılarında bu müsabakaların sonunda Hz. Peygamber (sav)'in mükafat verdiği geçmektedir. Ulema, herhangi bir karşılık (armağan) mevzu bahis olmadan yapılacak müsabakanın cevazında icma eder.

Alimlerin armağanı caiz gördüğü yerler de vardır, ancak bunu müsabakaya iştirak edenlerin dışında birinin vermesi veya kişinin 'sen beni geçersen, sana şu kadar mal vereceğim, ama ben seni geçersen senden bir şey almayacağım' diyerek yarışa ücret şartını koşması durumu hariç, derler. Yani armağanın müsabakaya iştirak eden iki taraftan birinden olması da caiz addedilmiştir. Çünkü bununla insanlar savaş ve cihad aletlerini öğrenmeye ve öğretmeye teşvik edilmiş olurlar. Fakat yarışa katılan her iki taraftan da; 'ben kazanırsam, şu kadar alırım, sen kazanırsan şu kadar alırsın' şeklinde ücret şartı konması haramdır. Ancak aralarında ikisinin atına denk ve ikisini de geçmesi umulan muhallil, yani iddialaşmayı helal kılan bir atın bulunması müstesnadır. Bu at ikisini de geçerse, ikisinden de mükafat alır. Fakat ikisi onu geçerse, geri kalandan mükafat alır. Bu da caizdir. Çünkü muhallilin araya girmesi ile bu yarış kumar olmaktan çıkar. Bir diğer görüşe göre denildi ki, muhallil o ikisini geçerse, onlardan bir şey alamaz. Ama diğer ikisi onu geçerse, onlara mükafat verirse, caiz olur. Muhallil onların emsali değilse, yarışa sokulması caiz olmaz. Bu durumda sokulmasının bir faydası da yoktur. Sokulması, yarışı kumar olmaktan çıkarmaz. At müsabakalarında armağan şartı, cihadı alakadar eden bir mevzu olduğundan dolayı caiz olduğuna göre, bir nevi bilgi yarışması olan meselelerde de insanlar ilim tahsili için çalışmaya teşvik edildiğinden dolayı armağan caiz olur, görüşü vardır.⁸¹

Kısacası biniciliğin özellikle Asr-ı Saadet dönemi ve sonrasında da çok popüler bir spor ve eğlence şekli olduğu söylenebilir. O dönemler de bincilik ve atıcılık kadar rağbet görmese de Hz. Peygamber'in teşvik ettiği bir diğer bir eğlenme ve spor türü de yüzücülüktür.

⁸⁰ Buhari, 'Cihad', 56.

⁸¹ Mevsilî, IV, 168-169 ; İbn Kudame, XII, 426-430.

3. YÜZÜCÜLÜK

Hz. Peygamber (sav) zamanında gerek coğrafi konum gerek cihad meydanlarında işlevinin bulunmaması itibarı ile pek yaygın olmayan yüzücülük sporu, bedensel bir antreman olması ve İslam dinine aykırı bir unsur içermemesi nedenleri ile mübah bir eğlence türüdür. Nitekim bizzat Hz. Peygamber (sav)'in kendisi de yüzme öğrenmiştir. Bir defasında annesi ve Ümmü Eymen adındaki kadın köle ile birlikte, henüz çocukken Medine'ye gitmiş, Ben-u Neccar kabilesinde en-Nebiğa adlı birinin evinde kalmışlardı. Babasının da mezarı buradaydı. Hz. Peygamber (sav) işte bu kabileye ait bir su birikintisinde, bu gezisi esnasında yüzmeyi öğrenmiştir.⁸²

Buradan da anlaşıldığı üzere İslam'ın bazı sporları mübah görmesi ve Hz. Peygamber (sav)'in bunu tavsiye etmesi için savaş meydanlarında işlerliğinin olması şartı yoktur. Müslümanların eğlenmelerine ya da güreş sporunda olduğu gibi beden yapılarını güçlendirmelerine vesile olması yeterlidir.

4. GÜREŞ

Bedeni eğiterek güçlendirmek ve bu maksatla spor yapmak gereklidir. Çünkü nefis müdafasında ve İslam diyarını savunmada eğitilmiş güçlü bir bedenin hasmına galip gelme şansı büyüktür. Bu anlamda güreşin tarihi de çok eskilere dayanmaktadır ve eski uygarlıkların hayatında önemli bir yeri vardır. M.Ö. 2500'den başlayarak Mısırlı askerler sopalarla güreş ve savaş çalışmaları yaparlardı. Mısırda Ben-i Hasan köyündeki resimlerinden M.Ö. 2000 yıllarında bu ülkede güreş tekniğinin çok üstün olduğu anlaşılır. Güreş, Eski Yunan'da da gözde bir spor dalı, jimnastik eğitiminin bir parçası ve beşli yarışmalarda en çok önem verilen yarıştı. M.Ö. 648'de düzenlenen Yunan olimpiyatlarında güreşe de yer verilmiştir. Romalılarda güreş Gladyatörler arasında yapılırdı. Bizansta ise belli bir dönem güreş yasaklandıysa da ondan sonra yeniden serbest bırakıldı. Eski Türklerde de güreş yaygındı. Dede Korkut hikayelerinde güreş tutan yiğitlerden sık sık söz edilmekte, kadınlarında aralarında güreşe tutuştuğu anlatılmaktadır.⁸³

Tarihi bu kadar eskilere dayanan güreş, Asr-ı Saadette de yaygındı. Nitekim Rukane adlı sırtı yere gelmeyen pehlivan Mekke'de bu spor dalında isim yapmıştı. Kendisi o kadar iri ve o kadar kuvvetli idi ki, şayet bir sığır veya deve derisi yere serilse ve o bunun üzerinde

⁸² Muhammed Hamidullah, 42.

⁸³ Vecdi Akyüz, 'Asr-ı Saadette Spor', 380.

ayakta dursa, halkta bu deriye uçlarından çekip asılsa, o olduğu yerde kalır, deri yırtılırdı. Rukane bir gün koyun sürüsünü otlatıyordu. Hz. Muhammed (sav), Batha'da kendisine rastladı ve onu İslam'a davet etti. Bundan sonraki gelişme ile ilgili olarak iki rivayet vardır. Birincisi; Rukane, onun bu ilahi görevinin delili olarak, ağaçları yürütmesini istedi. Hz. Peygamber (sav) ona şöyle dedi: 'İşte burada bir ağaç duruyor, ona git ve benden ona, ötede duran diğer ağaca yürüyüp onun yanına gitmesini söyle!' Rukane, kendisinin sahip olduğu maharettten çok emindi. Ağaçların bu yürüyüşünden tatmin olmayarak, Hz. Peygamber'e kendisi ile güreşmesini teklif etti. Şayet kendisi yenerse onun dinine gireceğine söz verdi. Üç defa üst üste sırtı yere gelmesine ve hatta ağaçların yürüdüğünü gözleri ile görmüş olmasına rağmen Müslüman olmadı. Bununla da kalmadı, Mekke'deki putperestlerin yanına koştu ve onlara Muhammed'i ellerinde iyi saklamalarını ve diğer kabilelerle olan şeref ve üstünlük münakaşa ve yarışmasında ondan yararlanmalarını, zira onun pek fevkalade şeyler yapıp, göstermeye muktedir, dünyanın üstün sihirbazı olduğunu haber verdi.⁸⁴

İkinci rivayet ise; Rukane'nin güreş teklifi üzerine, Hz. Peygamber (sav) ona şöyle cevap vermiştir: 'Kabul, ancak ben yenersen sürünün üçte birini ödül olarak isterim.' Gerçektende üç defa yenilmesi ve bunun sonucunda sahip olduğu sürünün tamamını kaybetmesi üzerine, karısından korkusu sebebiyle ağlamaya başladı. Hz. Peygamber (sav) ona şöyle dedi: 'Korkma, bütün bu yenilginin ödül tutarını bu defalık almayı ve bütün malını kaybetmeni istemiyorum. Haydi şimdi onları al ve selametle git.' Bu davranış karşısında ve gördüğü mucizelerden de çok etkilenen Rukane, hemen orada 'Sen Allah'ın elçisisin, ben senin getirdiğin dini kabul ediyorum' diye haykırmıştır.⁸⁵ Rukane'nin 'Ey Muhammed! şimdiye kadar hiç kimse beni yenedi. Beni yenen sen değil, sahip olduğun manevi güçtür' dediği de nakledilir.⁸⁶

Askeri seferlere katılabilmeye gücü yettiğini Hz. Peygambere ispatlamak maksadıyla bazı delikanlılık çağındaki sahabiler, onun huzurunda güreşe tutuşurlardı. Nitekim ensar çocuklarını her sene Hz. Peygamber'e arzeder, Hz. Peygamber'de onların durumuna bakar ve sefere veya savaşa katılıp katılmamalarına karar verirdi. Semure b. Cündüp muhtemelen Uhud öncesinde yapılan bir seçmede bir arkadaşının savaşa katılmasına izin verilip kendisinin geri çevrilmesine üzüldü ve Hz. Peygamber'e onu güreşte yenersen kendisine de izin verilip

⁸⁴ Muhammed Hamidullah, 104.

⁸⁵ Yusuf el-Kardavi, 317; Şevkani, VIII, 104.

⁸⁶ Akif Köten, IV, 414.

verilmeyeceğini sordu. Hz. Peygamber'in izniyle güreştiler. Arkadaşını yendi ve savaşa katılmasına izin verildi.⁸⁷

Bütün bu rivayetlerden güreş sporunun gerek eğlence gerek spor amacıyla Asr-ı Saadette yaygın olduğu ve Hz. Peygamber'in bizzat iştiraki ile de mübah olduğu sonucu çıkartılabilir.

5. AVCILIK

Avcılık İslam'ın kabul ettiği faydalı eğlencelerdendir. Aslında ister yay, silah gibi aletlerle yapılsın, ister av köpeği ve benzeri yırtıcı hayvanlarla yapılsın, bu hem eğlencedir, hem spordur ve hem de bir kazançtır. Meşruiyeti de '...İhramdan çıkınca avlanabilirsiniz...' (5/2) ayeti ile sabit olmuştur.

Bu izne bağlı olarak Asr-ı Saadette de avcılık yapılmaktaydı ve ayrıntıları Hz. Peygamber'den öğrenilmişti. Mesela bazı bölgelerde pek bol olan yaban eşiği avına çıkılırdı. Ancak Hz. Peygamber, ehli eşek etini yasaklamıştır. Medine civarında bulunan göl ve su birikintilerinde bol miktarda bulunan iyi cins balıklar da avlanıyordu. Hatta Hz. Peygamber, Akabe körfezinde ki Makna halkına çıkardıkları balıkların dörtte birini vergi olarak yüklemiştir. Bir sefer esnasında da yiyecek sıkıntısı baş gösterince, deniz kıyısında bulunan bir anber(balina) balığının etinden yenilmiş ve Medine'ye dönünce Hz. Peygamber'e de ikram edilmiştir.⁸⁸

Hz. Peygamber (sav), ashabına avcılığı öğretirken bazı sınırlamaları da beraberinde belirtmiştir. Bunlardan biri ayetle sabit olan ihram yasağıdır. 'Ey iman edenler! İhramlı iken avı öldürmeyin...İhramlı olduğunuz müddetçe kara avı size haram kılındı.' (2 / 95-96) Çünkü bu durumda insan sonsuz ve tam bir sağlık teminatı merhalesindedir, ne bir şey öldürür ne de kan akıtır. Ayrıca kutsallığından dolayı Mekke'de bulunan hayvanların avlanması da yasaktır. Hz. Peygamber'in Taiflilerle yaptığı bir anlaşma da, Taif'i haram bölge kabul ettiği bilinmektedir. Böylece burada buluna ağaçların kesilmesi ve bu bölge hayvanlarının avlanması yasaklanmış ve adeta o bölge bir milli park haline getirilmiştir.⁸⁹ Hz. Peygamber'in yasakladığı mevzulardan biri de atıcılık konusunda olduğu gibi farklı bir amaçla canlı bir

⁸⁷ Nebi Bozkurt, 112.

⁸⁸ Muhammed Hamidullah, 604-605.

⁸⁹ Halid Ünal, 'Eğlence', 201; Yusuf el-Kardavi, 321.

hayvan ile bu eğlencelerin yapılmasıdır. Yani av kasdı olmaksızın, canlı hedefler üzerinde yarışma tasvip edilmemiştir.⁹⁰

Cahiliye devrinde de var olan av eğlencesi Hz. Peygamber'in getirdiği yeniliklerle asıl şeklini almış ve Müslümanlara kazandırılmıştır.

6. KOŞU

Diğer bir adı atletizm olan koşu en eski sporlardan biridir. Bu oyunlarda insanlar atlama, koşma ve nesnelere atma yeteneklerini gösterirler. Mısır da M.Ö. 3800 yılında koşu yarışı düzenlemiştir. Tarihin en ünlü atletizm oyunları ilk kez Eski Yunan da düzenlenen olimpiyatlardır.⁹¹

İslam dini beden ve ruh sağlığına faydalı olan eğlence ve spor dallarını mübah kılmıştır ki bunlardan biri de atletizmdir. Asr-ı Saadet devrinde sahabiler Hz. Peygamber (sav)'in huzurunda koşu müsabakaları yaparlardı. Hatta Hz. Ali'nin çok hızlı koşan bir yarışçı olduğu rivayet edilir.⁹² Seleme b. Ekva ile ensardan birine, Medine'ye kadar koşu yarışı yapma izni veren Hz. Peygamber, bizzat eşi Hz. Aişe ile koşu yarışı yapmıştır. Hz. Aişe (ra) der ki; 'Bir gün Hz. Peygamber (sav) ile yarıştık. Onu yendim. Uzun müddetten sonra ben şişmanladığım zaman tekrar yarışmıştık; bu sefer o beni yendi. Ve ilk yarışmayı kasederek 'bu ona karşılıktır' buyurdu.'⁹³

Anlaşılabileceği üzere erkeklerin kendi aralarında veya mahremi olan kadınlarla veya erkeklerin eşleri ile bu sporları yapmasında bir sakınca görülmemiştir. O dönemde bu çeşit sporlar eğlenmeden daha ziyade savaşa hazırlık için kendini geliştirme olarak telakkî edildiğinden ve kadınların savaşlarda genellikle mutfak, gözcülük ya da hastabakıcılık işleriyle sorumlu olduklarından bu çeşit sporlarda kadınlara pek rastlamamaktayız. Ama bu durum kadınlara böyle eğlencelerin yasak olduğu anlamına gelmemektedir. Bunun en güzel örneğini de yine Hz. Peygamber (sav) de görmekteyiz.

7. FUTBOL(KURREK) VE HALTER

Ayak topu anlamına gelen futbolun, dünyanın birçok yerinde daha ilk çağlarda oynandığı bilinmektedir. Arkeolojik buluntular Eski Çin de top oyunlarının yaygın biçimde

⁹⁰ Vecdi Akyüz, 'Asr-ı Saadette Spor', 379.

⁹¹ Vecdi Akyüz, a.g.m., 381.

⁹² Şevkani, VIII,103.

⁹³ İbn Kudame, XII, 425 ; Şevkani, VIII, 103.

oylandığını göstermiştir. M.Ö. 2500'de Çin İmparatorunun askerlere çeviklik kazandırmak amacıyla ayakla top oynattığı bilinmektedir. Eski Yunan ve Roma'da top oyunları boş zamanların sağlıklı bir biçimde değerlendirilmesi için oynanırdı. Sümer, Asur, Yunan ve Roma kabartmalarında ayakla oynanan top görölür. Futbola çok benzeyen bir oyun Avrupa'da M.Ö. 2.yy da Romalılarca yaygınlaştırılmış, İngiltere de çok sevilmif ve yayılmıştı. Divanu'l-Lügati't-Türk eserinde Türklerin yüzyıllar boyunca ayakla top oynadıklarına ilişkin bilgiler vardır. İi havayla şişirilmif, kuzu postundan yapılan topla oynanan bu oyuna Orta Asya Türkleri 'tepük' derlerdi.⁹⁴ Kısacası futbol birçok eski medeniyetin tarihinde, farklı isimlerle dahi olsa var olan spor amaçlı bir eğlence türüdür.

İslamdan önceki cahiliye döneminde de bu spora 'kurrek' denilirdi ve Mekkeliler bu oyunu oynarlardı. Büyük kalabalıklar bu oyunu seyretmeye gelirlerdi. Bu kurrek oyununu oynamak için Mekke'nin her semtinde sahalar bulunurdu. Oyunun şekli ile ilgili pek bilgi bulunamasa da Hz. Peygamber'in yasaklamadığı bilinmektedir.⁹⁵ O devrin kadınları bu tür sporlarla pek uğraşmazlardı.

Hz. Peygamber (sav) döneminde varlığından söz edebileceğimiz, spor amaçlı eğlence türlerinden biri de ağırlık kaldırmadır. Özellikle seferlerde bir yerde konaklamak gerektiğinde Hz. Peygamber hemen orada düz bir arazinin diken, taş ve çalılarını ayıklatıp sınırları ve kıblesi belli edilerek mescid yaptırırdı. Sefere katılanların sıkıntılarını gidermek için de zaman zaman aralarında yarışlar düzenlerdi. Bu yarışlardan biride ağırlık kaldırma yarışı idi. Hatta Hz. Peygamber (sav) bir gün içlerinde hangisinin daha kuvvetli olduğunu bilebilmek için, büyük bir taşı yerden kaldırmaya çalışan bir yığın insanın yanından geçmiş ve bu yarışlarda hiçbir kötü yan bulmamıştı.⁹⁶ Gerek Hz. Peygamber'in bizzat uygulaması gerek yapılane ses ıkarmamasından halter sporunun İslam'da caiz olduğu çıkarılabilir.

İslam da eğlence denilince akla sadece insanların hoşça vakit geçirmesi ya da hayatın zorluklarını göz ardı edip, amaçsız bir oyalanma akla gelmemelidir. Allah(c.c.) insanı boş yere yaratmadığı gibi başıboş da bırakmamıştır. Eğlencesinde bile bir gayeye doğru yönlendirmiştir. Nitekim yukarda sayılan eğlence türlerinin hepsinin gerek spor yapma, gerek geçim kaynağı olma, gerek can sıkıntısını giderme, gerek vücut geliştirme, gerek sağlıklı yaşam gibi çeşitli meşru amaçları mevcuttur. İslam dini böyle meşru amaçlı eğlence türlerini tasvip etmiş, bunun örnekliğini bizzat Hz. Peygamber (sav) ile bize göstermiştir. Tabi bu

⁹⁴ Vecdi Akyüz, 'Asr-ı Saadette Spor', 380.

⁹⁵ Muhammed Hamidullah, 844.

⁹⁶ Nebi Bozkurt, 111; Muhammed Hamidullah, 1076.

eğlencelerin meşruiyeti için sadece meşru bir gaye yeterli değildir. Hz. Peygamber (sav) bizi bazı sınırlamalardan da haberdar etmektedir. Bu eğlenceler esnasında eğer varsa canlı varlıkların hayatlarına kastedilmemeli veya yaralanmalarına yol açılmamalıdır. Ayrıca kişi bu eğlencelere dalıp namazı ve ibadeti ihmal etmemeli, eğlenceyi kumara alet etmemeli, oyun esnasında dilini kötü sözlerden sakınmalı, karşıdaki kimselere İslam'ın öngörmeyeceği davranışlarda bulunmamalı ve eğlence esnasında tesettürüne de dikkat etmelidir. Böyle meşruiyet sınırları içinde olduğu müddetçe İslam da eğlence caizdir.

Bununla birlikte belli bir amaca hizmet etmemekle beraber İslam'ın yasak sınırlarını da aşmayan bazı oyun ve eğlence türleri vardır ki, onlarda oyalayıcı lehv kapsamında değerlendirilmektedir.

II. OYALAYICI LEHV

Meşru gayeli Lehv'i ibadet ve çalışma dışında kalan vakti, faydalı bir işle meşgul olarak geçirmek; ibadet ve çalışmak için yeni güç kazanmak üzere gönlü dinlendirmek, hoş vakit geçirmek olarak tanımlamıştık. Dinimiz gayesiz ve faydasız vakit geçirmeyi hoş görmemiştir. Boş vakit değerlendirilmesi gereken en önemli nimetlerden sayılmıştır. Kur'an'ı Kerim de özellikle İnşirah suresinde çalışma dışında kalan vaktimizi ibadet ederek değerlendirmemiz tavsiye edilmiştir. Ancak insan her zaman bu tavsiyenin gereğini yerine getirememektedir. Nitekim dünya nimetleri de bir bakıma insanı sıkıntıdan kurtarmak için yaratılmıştır. Fakat bu nimetlerle eğlenmenin sınırlarını ve ölçülerini bilmek gerekir. Özellikle yararlı ve zararlı lehv ortasında kalan oyalayıcı lehv hususunda insan kendine hakim ve kâmil mizaçlı olmalıdır. Yaşamın her safhasında olduğu gibi insan eğlencenin de dozunu en iyi şekilde ayarlamalıdır.

İnsan insiyatifinin daha fazla kendisini gösterdiği oyalayıcı lehv konusunda niyet kısmı da çok önemlidir. Yani bir insan eğlence hayatını, ciddi hayata ya da ibadet hayatına hizmetçi kılabilmelidir. Şöyle ki, bir insan yoğun çalışma hayatından arta kalan kısmı oyalayıcı bir oyunla geçirse, ama bu oyun kişinin kalbindeki iyi ve güzel hasletleri açığa çıkarsa ve onu iyi hareketlere teşvik etse, böyle kimse için o oyun oyalayıcı lehv olmaktan çıkıp, meşru gaye içeren lehv haline gelmektedir. Bu da insanları lehv konusunda daha liyakatli davranmaya itmektedir.

Oyalayıcı lehv; oyalayıcı eğlence ve oyalayıcı oyun olmak üzere iki kısımdan müteşekkildir.

A. OYALAYICI EĞLENCE

Bir eğlencenin oyalayıcı kapsamında değerlendirilmesi için, o eğlence günaha sevk etmediği gibi belli bir amaca hizmet de etmemelidir. Yani insanların vaktini boşa harcayan, onları boşluklar içinde oyalayan, belli bir amacı olmayan eğlenceler olmalıdır.

Alimlerin çoğunluğu meşru sınırlar içinde şarkı ve musikiyi bu bağlamda değerlendirmektedirler. Hatta şarkı ve musikinin oyalayıcı eğlence olduğunda ittifak edip, bir adım daha ilerisini yani bu oyalamanın meşru olup olmadığını tartışmaktadırlar.

İmam Şatıbî el-İ'tisam adlı kitabında şunları anlatmaktadır: Bir topluluk Hz. Ömer'e gelerek 'Ey mü'minlerin emiri! Bizim bir imamımız var, namazını bitirdiği zaman şarkı söylüyor' der. Hz. Ömer o adamın kim olduğunu sorar ve kendisine adamı anlatırlar. Hz. Ömer'de 'Haydi ona gidiyoruz, şayet onu buraya getirirsek hakkında tecessüste bulunduğumuzu zannedebilir.' Hz. Ömer Peygamberimizin ashabından bir grupla birlikte adamın yanına varır. Adam da o anda mescittedir. Hz. Ömer'i görünce ayağa kalkar ve ona doğru yönelerek 'Ey mü'minlerin emiri! İhtiyacın nedir? Seni buraya hangi sebep getirdi?' diye sorar. 'Eğer bizim sana ihtiyacımız varsa, bizim sana gelmemiz daha doğru olurdu. Yok eğer senin bize ihtiyacın varsa, Allah Rasulü'nün halifesi tazime daha layıktır.' Hz. Ömer 'Allah hayrını versin' der; 'Hakkında beni üzen bir şey duydum.' Adam 'Ey mü'minlerin emiri! Duyduğun şey de nedir?' diye sorunca, Hz. Ömer 'İbadetine kötü alışkanlıklar ve laubalilik mi karıştırıyorsun?' der. Adam 'Hayır, söylediklerim bir takım nasihatlar...Onlarla kendime öğütte bulunuyorum' diye cevap verir. Hz. Ömer, 'söyle bakalım, eğer onlar güzel seslerse ben de seninle beraber söylerim, yok eğer çirkin ise seni bundan menederim.' Adam da bunun üzerine şu beyitleri okur; 'Bir kalp ki ne kadar onu kınasam / Hicran boyunca benim yorgunluğumu ister. / Ben onu gafletten başka bir halde göremiyorum / Her deminde gerçekten beni yormuştur. / Gençliğim beni terk etti, / Geçip gitti gayeme erişmeden / Artık ölümden başka bir şey beklemiyorum. / Nefsim sen olmadın, heva da olmadı, / Mevlayı gözetir, ondan korkar ve sakınır..' Hz. Ömer son beyti tekrar eder ve 'öyleyse şarkı söyleyen söylesin' der.⁹⁷ Görüldüğü gibi şarkı ve musikinin oyalayıcı lehvi olması gündeme bile gelmeden kabul edilmekte, tartışmalar bir adım ilerisinden başlamaktadır.

Bu konuda daha bir çok alimin farklı şart ve gerekçelerle olaya yaklaşımları mevcuttur. Ama burada sadece birini zikretmekle yetineceğiz. Şüphe yok ki görüş ve

⁹⁷ Şatıbî, el-İ'tisam, II, 94-95.

yorumlar sadece bundan ibaret değildir. Üstelik fazileti ve cihadı teşvik etmesi ve kadınların tesettüre riayet etmesi şartıyla mahzurlu olmadığı bilinmektedir. Aynı şekilde ahlaksızlığa teşvik eden şarkıların haram olduğunda ise şüphe bulunmamaktadır. Mü'minler meşruiyet çizgisini aşmadan ve şüpheli kısımlardan uzak durarak sınırlarını belirlemelidirler.

Bazen ilan, yemek verme, kaynaşma ve paylaşma vs. amaçları olan düğün, bayram şenlikleri gibi bizim gayeli lehv kısmında değerlendirdiğimiz kimi konular oyalayıcı lehv kapsamında değerlendirmektedirler.⁹⁸ Birlikte yaşamının bir gereği olarak değerlendirilmesi gereken bu gayelerin, toplum açısından önemi göz önünde bulundurulmalı ve birer amaç olarak telakki edilmelidir. Bunlarla birlikte eğlencede olduğu gibi bazı oyun türlerinde de oyalayıcılık söz konusu olmaktadır.

B. OYALAYICI OYUN

Bunlar yetişkinlerden ziyade çocukların hoş vakit geçirmelerine yardımcı olan oyunlardır. Yasaklanmış cinsten olmamak şartıyla meşgul edip, eğlendirici her çeşit oyun bu kapsamdadır.

Bu anlamda karşımıza en çok çıkan oyun türü hayvanlarla yapılan oyunlardır. Rivayetlerden Hz. Peygamber (sav) döneminde çocukların zaman zaman kendilerine alıstırdıkları hayvanlarla oynadıkları anlaşılmaktadır. Bu hayvanların başında kuşlar gelir. Hadislerde, Enes'in Ebu Umeyr künyesiyle çağrılan annibir kardeşinin oynadığı 'nuğar' denilen serçe büyüklüğünde kırmızı gagalı kuşu ölünce çok üzülmüş, Hz. Peygamber (sav) evlerine ziyarete geldiğinde ona, 'Ey Eba Umeyr! Ne oldu Nuğayr(kuşçağız)?' demiştir.⁹⁹

Güvecin uçurma geleneği Araplarda yaygındı. Ebu Hureyre'den gelen bir rivayette Hz. Peygamber (sav) bir güvercinin peşine düşüp onunla eğlenen bir adam görmüştü: 'Bir şeytan başka bir şeytanı takip ediyor!' buyurdu, demiştir.¹⁰⁰ Şüphesiz Hz. Peygamber (sav) burada hayvanları hor gördüğünden dolayı değil, kişinin ciddi işlerini ve ibadetini ihmalinden korkmasından dolayı böyle söylemiştir. Hadiste güvercinle oynayanın bir çocuk değil yaşça büyük biri olduğu sarahaten belirtilmektedir. Hz. Osman'ın zamanında büyüklerin güvercin uçurup eğlenmesi yaygın hale gelince Hz. Osman bunun önüne geçmek için bir adam görevlendirmiştir. Hatta Hasan el-Basri diyor ki: 'Hz. Osman'ın, hutbe okurken, güvercinin

⁹⁸ Vehbe Zuhayli, el-Fıkhül İslamî ve Edilletühü, IV, 2662.

⁹⁹ Buhari, 'Edeb', 81 ; Müslim, 'Edeb', 44.

¹⁰⁰ İbn Mâce, 'Edeb', 44.

kesilmesini ve köpeklerin öldürülmesini emrettiğine tanık oldum.’¹⁰¹ Bunlardan insanların hayvanlarla oynamayı amaç haline getirip, esas gayelerini arka plana atmamaları gerektiği anlaşılmaktadır.

Bazı rivayetlerde güvercinler Firavun ailesinin oyuncakları, bazılarında ise fakirlik elemine yol açan bir araç olarak değerlendirilir.¹⁰² Ancak bu haberler ile gerek ashabin uygulamaları gerek bizzat Hz. Peygamber’in küçükken kuş ile oynadığına dair haberler¹⁰³ arasında bir var gibi görülen tearuz, vaktini değerlendirme durumunda olan büyüklerin(mükelleflerin) kuşlarla oyalayıcı bir oyun içinde olduklarına hamledilerek giderilebilir.

İslam eğlenme esnasında gülme hususuna da itidal ölçüsünden bakmaktadır. Muhtelif rivayetlerde çok gülmek, kalbi öldüreceği sebebiyle hoş karşılanmamış ve ısrarla az gülmek tavsiye edilmiştir. Kısacası Müslümanlardan her konuda olduğu gibi eğlenme konusunda da ifrat ve tefritten uzak olmaları istenmektedir.

Bununla birlikte şahin gibi bazı kuşların öğretilip avda kullanılmaları eski bir gelenektir. Ayrıca köpek yavruları da kendisi ile oynanan hayvanlardandı. Hz. Peygamber (sav)’in torunu Hasan’ın oynadığı bir köpek sebebiyle Cebrail’in eve girmediği rivayet edilir.¹⁰⁴

Oyalayıcı oyun kapsamında sadece hayvanlarla yapılan oyunlar yoktur. Günümüzde pek adı duyulmamış ya da bilinenden farklı adlarla anılan oyun türleri de vardır. On dört taşla oynanan şehadire oyunu, nasıl oynandığına dair bilgi bulunmayan sidir oyunu, tahteravalli ve salıncak oyunları da bu kapsamda zikredilebilir oyunlardır.

Genel olarak oyalayıcı lehv, sınırları kesin bir şekilde çizilmekten uzak, daha çok insan insiyatifine ve niyetine bırakılmış oyunlardır. Nitekim bunlardan hangisinde olursa olsun kişinin kendisini tefekkürden alıkoyacak kadar üzerinde ısrar etmesi onu yasak lehv kapsamına sokmaktadır. Yasak lehv’de İslam alimlerinin haram kapsamına aldığı ve kişiye zarar veren bir lehv türüdür.

¹⁰¹ İbn Ebi’ d-Dünya, Zemu’l melahi, 77.

¹⁰² İbn Ebi’ d- Dünya, 78.

¹⁰³ Muhammed Hamidullah, 42.

¹⁰⁴ Ahmed b. Hanbel, 1/85.

III. ZARARLI LEHV

Lehv'i insanı her ne olursa olsun, bir şeyden alıkoyan her şey diye tanımlamıştık. İşte zararlı lehv'de insanın yapması gereken faydalı şeylerden uzaklaşması söz konusudur. Yani arkasında zarar ve kar bırakmaksızın sona eren bir şeydir ki, bu durumda insanı önemli ve ciddi meselelerde düşünmekten alıkoyar veya nefiste zararlı bir etki bırakır. Mesela nefsi tembelliğe alıştıırır, hayatın vecibelerini yerine getirmekten uzaklaştırıp boş şeylerle meşgul olmaya alıştıırır. Öyle ki insanlar toplum için yararlı olan şeylerden ve en önemlisi farz olan ibadetlerinden uzaklaşırlar. İşte böyle lehv haramdır.

Zararlı lehv'in kapsamına Allah'ın ve Hz. Peygamber'in yasakladığı, haram olan çalgı ve oyun aletleriyle meşgul olmak, kadınlarla ve mahrem olmayan kişilerle teganni meclislerinde oturmak dahil edilebilir.

A. ZARARLI EĞLENCE

Eğlence denilince merkezde musiki ve onun çevresinde çalgı aletleri ve icrası akla gelir. Musiki, ölçülü sesler vasıtasıyla estetik bir tesir ve heyecan ortaya koyan ve ses üzerine kurulmuş bir sanattır. Klasik fıkıh literatüründe ise musikiyi tam olarak karşılayacak Arapça bir kelime bulunmamakla birlikte güzel sesle yapılan hemen bütün icralar sözlükte, 'sesi yükseltmek; bir sözü mırıldanmak; şarkı, türkü, gazel, kaside vb.ni heyecan verici bir tarzda söylemek, okumak' anlamına gelen gına ve bu icraların dinlenilmesi 'sema' ile ifade edilir. IV. yüzyıldan sonra lahnın çoğulu olan elhan kelimesinin musiki anlamında kullanımı yaygınlaşmıştır. Bunların dışında musiki ile ilgili melahi, meazif, huda, nasb, hezec, sinad, tağbir, tağrid, neşid, inşad, nihaye, savt, terennüm, edvar, şiir, tilave kavramları kullanılmaktadır. Muganni kelimesi, heyecan verici şekilde çekip kırarak ve uygunsuz işleri açık veya kapalı biçimde teşvik suretiyle icra eden kimseler için kullanılmaktadır. Ayrıca gına ve teganni kelimelerinin çalgı aletlerini kapsayacak biçimde kullanımlarına rastlanır. Zaten çalgı aletlerinin isimleri de gına ile irtibatlı kelimelerden olup genellikle bu aletlerin 'melahi' kelimesiyle ifade edildiği, her tür içinde farklı isimlerle anılan aletler bulunmakla birlikte telli çalgıların veter(çoğulu evtar), vurmali çalgıların kûb, üflemeli çalgıların mizmar diye adlandırıldığı görülür.¹⁰⁵

İslam öncesi Arap toplumunda şiir ve edebiyatın önemli bir yeri vardır. Onlar için musiki de bu kültürel hayatın bir parçası idi. Tempo tutma, ıslık çalma, koro halinde bir şeyler

¹⁰⁵ Yunus Apaydın, 'Musiki', 261.

söyleme Cahiliye Araplarının ibadetlerine yansıdığı gibi toplumsal faaliyetlerinde de mevcuttu. Kaynaklara göre çok eski dönemlerde Araplar arasında ilk şarkıyı Cerradetan adı verilen iki şarkıcı söylemiştir. Bunlar yağmur yamadığı zaman bir şiiri bestelemiş ve söylemişlerdir. Ayrıca tüccar Arapların kervan seyahatleri esnasında develerin adeta yüklerini ve yolculuğun sıkıntılarını hafifletmek için terennüm edilen ve Hıda adı verilen şarkılar Araplar arasında en meşhur ve onlar nezdinde en eski şarkı türleriydi. Tabii bunların hepsi şifahen olup belli bir musiki kalıbına sokulmadan söylenen terennümlerdi. Doğal olarak Hz. Peygamber zamanında da besteli şiirlerin ve musiki nazariyatının bulunmadığı ve hatta en erken Arap şiirinin Hz. Ömer zamanında bestelendiği bilinmektedir.¹⁰⁶

Bundan dolayı, radyo da Kur'an-ı Kerim okunmasının dini hükmünün ayet ve hadislerde açık bir şekilde ifade edilmeyişi ne kadar tabii ise, musikinin dini hükmünün kitap ve sünnette sarıh olarak belirtilmemiş olması o kadar tabiidir. İlerde ortaya çıkacak hadise ve meselelerin dini hükümlerinin ayet ve hadislerde belirtilmemiş olmasından daha tabii bir şey olamaz. Bu sebeplerden dolayı Kur'an-ı Kerim'de bugün bizim bildiğimiz manada bir musiki mefhumunu ifade eden ne bir tabir ne de kelime mevcuttur. Bu nedenle musiki ile yakından ve uzaktan bir ilgisi bulunan kelimelere musiki manası verilmek suretiyle bu meseleye Kur'an da bir mesned ve delil arama çabasına düşülmüştür.¹⁰⁷

Bu bağlamda zararlı eğlence kapsamında değerlendirilen haram olan eğlencenin delillendirilmesine değinmek gerekmektedir. 'Halktan öyle bir takım kimseler vardır ki alay konusu yapmak ve körü körüne halkı Allah'ın yolundan sapıtmak için eğlencelik söz satın alırlar, sahibini hor ve hakir edici azap işte bunlar içindir.'(Lokman, 6) Bu ayetin nüzul sebebi olarak şöyle bir hadiseden bahsedilmektedir: Mekke müşrikleri ellerinden geleni yapmalarına rağmen Hz. Peygamber (sav)'in mesajının yayılmasını engelleyemeyince Nadir b. Haris Kureyşlilere şunları söyledi; 'Bu adama karşı çıkma yolunuz sizi bir yere götürmez. O sizin aranızda yaşamakta. Şimdiye dek ahlaken en iyi olanınızdı, aranızda yaşayan en doğru, en dürüst, en emin kişi oldu daima. Siz tutmuş onun bir kahin, sihirbaz, şair ve mecnun olduğunu söylüyorsunuz. Kim inanır buna? Ahali bir kâhin nasıl konuşuyor bilmiyor mu, bir şairin, bir mecnunun halini ayırt edemez mi? Bu ithamların hangisini Muhammed'e yamayabilirsiniz ki halkın dikkatini ondan kaçırabilirsiniz? Bakın ben size onunla nasıl baş edebileceğinizi söyleyeyim' der ve Mekke'den ayrılıp Irak'a gider. Orada İran kisraları, Rüstem ve İsfendiyarla ilgili masalları ve hikayeleri derlemeyi başarıp, halkın dikkatini Kur'an'dan

¹⁰⁶ İrfan Aycan, 'İslam Toplumunda Eğlence Sektörünün Ortaya Çıkışı', 157.

¹⁰⁷ Süleyman Uludağ, 38.

ayırarak ve onları masallar içinde uyutmak için masal anlatma partileri düzenlemeye başlar. Ve İbn Abbas'a göre Nadr bu amaçla şarkıcı kızlarda getirmişti. Bir kimsenin Hz. Peygamber'in etkisi altına girdiğini işittiğinde, şarkıcı kızı şöyle bir talimatla ona musallat ederdi; 'Onu yedir, içir, şarkınla öyle ağırla ki diğer taraftan kopup, seninle hemhal olsun'¹⁰⁸ Ayetin bu olaylar üzerine nazil olduğu rivayet edilmektedir. Bununla birlikte ayeti kerime de geçen Lehv el-Hadis kavramını bir çok alim farklı şekillerde yorumlamışlardır. Bazıları, genel manada insanı Allah'tan alıkoyan her şey,¹⁰⁹ oyun aletleri,¹¹⁰ şirk¹¹¹ manalarında, bazıları da şarkı, türkü söylemek ve onları dinlemek ya da şarkı söyleyen cariyeler satın almak ya da bizzat şarkı¹¹² manalarında olduğunu ifade etmişlerdir. Buradan hareketle ayette musikin hor ve hakir edici azaba dâçar ettiği ortaya çıkmaktadır.

Yasak olan eğlencenin haram olduğunu iddia edenlerin dayandığı bir diğer ayette, 'Bu söze mi taaccüp ediyorsunuz? Siz cidden dik başlı(samid)siniz' (Necm, 59-60-61) Ayette geçen 'Samidûn' kelimesi ile mugannilerin kastedildiği ileri sürülmüştür. Aynı şekilde İsra Sûresindeki, '(Allah şeytanı huzurundan kovarken) güç yetirebildiklerini sesinle zillate ve meskenete düşür (dedi)' mealindeki 64. ayette geçen 'şeytan sesi' den maksadın düdük ve gına olduğu yorumu yapılmıştır. Enfal sûresi 35. ayette de (Müşriklerin namazı, Kabe civarında ıslık çalmak ve el çırpıktan ibarettir) ıslık ve el çırpıktan kasıt musikidir, denilmiştir. Yine 'Onlar ki boş laflar işittikleri zaman yüz çevirirler ve sizin ameliniz size, bizim amelimiz bize, derler'(Kasas, 55) ayetinde de lüzumsuz ve lağviyat kabilinden olan ve bu gibi şeylerden yüz çevirenler medhedilmiştir.¹¹³ Bütün bu ayetlerden çıkarılan genel yorum, sarahaten olmasa da, musikin haram oluşudur.

Bu iddiada bulunanlar görüşlerini şu hadislerle de desteklemektedirler. Saîd b. el-Müseyyib, Hz. Peygamber (sav)'in şöyle buyurduğunu haber vermiştir: 'Bu ümmetten bir topluluk, yeme içime, oyun ve eğlence üzerinde geceyi geçirecekler ve maymunlarla domuza çevrilmiş olarak sabaha çıkacaklar. Onların başlarına yere batma ve taşlanma gibi belalar gelecek. Öyle ki insanlar sabaha çıktıklarında açıkça belirterek, "bu gece filanın evi yere batmış, bu gece filan oğulları yere batırılmış" diyecekler. Onların üzerine taş olarak yıldırım gönderilecek. Tıpkı Lut kavmine, oradaki kabilelere ve evlere gönderildiği gibi. Yine

¹⁰⁸ İbnü-l Arabi, Ahkam'ül Kur'an, III, 1494; Zemahşeri, el-Keşşaf, V, 6.

¹⁰⁹ Ebu Cafer et-Taberi, Camiu'l Beyan an Te'vili Ayi'l-Kur'an, XI, 60; Muhammed Hamdi Yazır, VI, 41.

¹¹⁰ İbn Manzur, Lisanu'l-Arab, III, 406.

¹¹¹ İbn Kesir, XII, 6395.

¹¹² Muhammed Ali Sabuni, 'Saffetü't Tefasir, V, 15.

¹¹³ Süleyman Uludağ, 41- 44.

muhakkak onların üzerine, Ad kavmini helak eden, sonu gelmeyen rüzgarlar gönderilecek. Bunun sebebi alkollü içki içmeleri, faiz yemeleri, kadın şarkıcılar edinmeleri ve ipek giymeleridir¹¹⁴ Musiki sebebiyle ümmetin yere batırılması ya da suretlerin değiştirilmesi ile ilgili bu hadis, birbirinden çok az farklarla daha birçok yerde geçmektedir. Başka bir rivayette Hz. Peygamber (sav) ‘bir kimse şarkı söyleyerek sesini yükseltince, Allah ona iki şeytan gönderir; o şeytanlar onun omzuna otururlar ve susana kadar topuklarıyla göğsüne vururlar’ buyurmuştur. Yine Hz. Peygamber (sav); ‘Kim bir kadın şarkıcının mekanında oturur, dinlerse, onun kulaklarına kıyamet gününde erimiş kurşun dökülür’ buyurmuştur.¹¹⁵ Başka bir rivayette ise, Hz. Peygamber (sav) ‘Ümmetim on beş hasleti işlediği zaman başına bela gelir’ buyurmuş ve bunlar arasında şarkıcı kadınlar ve çalgı aletleri edinmeyi de saymaktadır.. Yine İbn Mes’ud’un ‘şarkı suyun ekini bitirdiği gibi kalpte nifakı bitirir’ dediği, İbn Ömer’in içlerinde şarkı söyleyen ihramlı bir topluluğa uğradığında, şarkı söyleyen o kimseye ‘Allah senin ibadetini kabul etmesin emi, Allah seni işitmesin emi!’ rivayetleri de vardır.¹¹⁶

Bütün bu rivayetlerden musikinin şiddetle yasaklandığı ve mübahlığını aralayıcı bir kapının bırakılmadığı anlaşılmaktadır. Ancak bazı alimler musiki hakkındaki bu rivayetlerin çoğunluğunun sağlam olmadığını ya da Buhari’nin rivayet ettiği ‘Ümmetim içerisinde gayr-ı meşru ilişkiyi, ipeği, şarap ve mezaifi helal sayan bir grup olacaktır’¹¹⁷ hadisindeki mezaif kelimesine tam bir anlam verilememesi gibi bazı kelimelerin anlamının ihtilafı olduğunu ileri sürerler.¹¹⁸ Bazıları da özellikle hadislerde var olan yasağın tek başına musikiyi değil, içkili ve kadınlı musikiyi içerdiğini iddia etmektedirler.

Buradan hareketle alimlerin musiki konusunda ihtilaf içerisinde oldukları anlaşılmaktadır. Hatta aynı mezhep içinde ki farklı alimlerin bile görüşleri çeşitlilik arz etmektedir. Mesela, Hanefi hukukçular musikinin hükmü konusunda icrasının ve bunu dinlemenin haram olduğu kanaatindedirler. Ancak savaşta vurulan kös ile düğünde çalınan zilsiz def bundan istisna edilmiştir. Bunun yanında Hanefi hukukçulardan İmam Serahsi’ye göre; müzik başkalarına dinletmek için değil de, insanın kendisini dinlendirmesi için caizdir.¹¹⁹ İmam Ebu Yusuf, ‘düğün dışında mesela kadının ve çocuğun, kendi evinde def çalmasına ne dersin?’ sorusuna ‘aşırı olmamak kaydıyla bir sakınca yoktur’ cevabını

¹¹⁴ Şevkani, VIII, 111.

¹¹⁵ İbn’ül Arabi, III, 1494.

¹¹⁶ İbn Ebi’d-Dünya, 30-35.

¹¹⁷ Buhari, ‘Eşribe’, 7.

¹¹⁸ Şevkani, VIII, 111 ; Yunus Apaydın, 262.

¹¹⁹ Serahsi, Mabsut, V, 154-158.

vermiştir.¹²⁰ Hanefi hukukçular musikin ne kadar büyük bir suç ve cezasının ne kadar ağır olduğunu ifade eden şu hadise dayanmaktadırlar. Hz. Peygamber (sav): ‘Çalgı aletlerini dinlemek masiyettir, bu maksatla orada oturmak fasıklıktır, bundan lezzet almak küfürdür.’¹²¹

Böyle bir sonucun pratik hayata yansımaları şahitliğin kabulü ya da reddi konusunda kendini göstermektedir. Şarkı söyleme ve dinlemeye olumsuz yaklaşan fakihler genel olarak bunun adalet sıfatını etkileyeceği, dolayısıyla şahitliğin kabulünü engelleyeceği kanaatindedirler. Bu sonuca ulaşırken de daha çok kendi dönemlerindeki sosyal olgunun etkisiyle gınanın dinen yasak eylemlere yol açması ihtimaline ağırlık verdikleri ve bunu meslek yahut meşgale edinenlerin umumiyetle toplum nazarında muteber sayılmayan içki düşkünü kimseler olduğunu dikkate aldıkları anlaşılmaktadır.¹²²

Gerek mübah sayılanlar, gerek de mübah değildir, diyenlerin birleştikleri ortak bir nokta vardır ki o da kadınlı, içkili şarkı meclislerinin kesinlikle haram olduğu görüşüdür. Özellikle şehveti tahrik edici, ahlak bozucu her türlü saz ve çalgı; kadın ve erkek karışık bir şekilde toplanarak yapılan eğlenmeler; kadınların sahneye çıkıp şarkı türkü söylemeleri dizimizce kesinlikle haramdır. Hatta böyle meclislere benzer şekilde ya da özer şekilde olan musiki türleri de aynı kapsamda değerlendirilir. Şüphesiz bu sonuç birden fazla yasağın bir arada bulunmasına dayamaktadır.

B. ZARARLI OYUN

Zararlı oyun denince ilk akla Allah ve Hz. Peygamber (sav)’in yasak kıldığı oyunlar gelir. Nitekim atıcılık, at terbiyesi ve eşiyile şakalaşma dışında her oyunun batıl olduğunu ifade eden hadise dayanarak, bunlar dışında helal oyun olmadığı düşünülebilir. Ancak sahih hadisler Hz. Peygamber (sav) ve sahabe hayatının oyun ve eğlencelerinin bu üçünden ibaret olmadığını göstermektedir.

Buradan hareketle zararlı oyun başlığı altında sadece haramlığı kesin olarak ifade edilmiş oyunlar değil de, gerek yapılaş amacı ve şekli itibarı ile dinimizin hoş görmediği oyunlarda ele alınacaktır. Dinimizce mübah sayılan bir oyun gayri meşru bir amaçla ya da araçla yapılırsa o da bu kapsamda ele alınır. Kısacası burada zararlı oyun sadece mahiyet itibarı ile değil genel içeriği ile ele alınacaktır.

¹²⁰ Mefail Hızlı, ‘Musiki’, 358.

¹²¹ Mevsili, IV, 165.

¹²² Yunus Apaydın, 263.

Genel olarak İslam da oyun konusu içerisinde Asr-ı Saadetteki cihada hazırlık amaçlı oyunların dışında daha çok çocuklara yönelik oyunlar mevzu bahis edilmektedir. Mükellefler genellikle çocuklarının bu oyunlarının mesuliyet kısmında ortaya çıkmaktadırlar. Ancak bu bizzat mükelleflerin oynayabileceği, mübah görülmüş bir oyun olmamasından değil, mükellefin boş zamanını ibadet ve hayırlı işlerle geçirmesinin teşvik edilmesindedir. Buna göre oynamaya dalıp namazı ve ibadeti ihmal etmemek, oyun sırasında dilini kötü sözlerden sakınmak, karşıdaki kimselere insani ve ahlaki ölçüde muamele etmek, tesettür konusunda duyarlı olmak ve kumara alet etmemek kaydıyla İslam da oyun mübah kılınmıştır.

1. KUMAR OLAN OYUN

Birçok oyunu müslümana mübah kılan İslam, kendisine kumar karışan her türlü oyunu haram kılmıştır. Kumar, kişiye haksız kazanç veya zarar temin eden oyundur. Arapça da ‘meysir’ diye adlandırılan kumar ‘yüsür’ kolaylık kelimesinden doğmuş bir isimdir. Çünkü zahmet çekilmeksizin kolaylıkla mal edinme işidir. Bir emek ve iş karşılığı olmaksızın, zahmet ve yorgunluk çekmeksizin, sırf tesadüflere bağlı kalarak başkalarının tamamen zararı karşılığında kolaylıkla mal kazanmaya kumar denir. Kur’an-ı Kerim de bir çok yerde(2/188-219; 5/ 90-91; 4/ 29-31) haram olduğu kesin bir dille ifade edilmiştir.

Müslüman, her hangi bir halde kumarı bir kazanç vesilesi yapamayacağı gibi, dinlenme vakitlerini geçirme ve eğlenme vasıtası da yapamaz. İslam’ın bütün hükümlerinde olduğu gibi bu haram hükmünde de birçok hikmetler mevcuttur. Çünkü İslam mal kazanma hususunda müslümanın ilahi yolu takip etmesini, kazancı bu yollarda aramasını, evlere kapılarından girmesini ve işlerin sebeplerini beklemesini ister. Kumar ise insanın işten, çalışmaktan ve Allah’ın vazettiği ve takip etmesini emrettiği sebepleri sabırla beklemekten uzak olarak şansa, tesadüfe ve kupkuru bir teslimiyete güvenmesini temin eder. Üstelik İslam başkasının malını mukaddes sayar ve meşru bir münasebet veya hibe ve sadaka gibi bir gönül hoşnutluğu olmaksızın ona sahip olmayı caiz görmez. Fakat o malı kumar yolu ile almak; malı haksız yere yemek gibidir. Bu haksızlıklardan sonra kumar, oyuncuların arasına kin ve düşmanlığı sokar. Onlar her ne kadar birbirlerinden razı olduklarını söyleseler ve böyle görünseler bile yine her zaman onlardan birisi galip, birisi mağlup kalır. Mağlup susarsa bile kin ve nefretle susar. Kaybetmiş bir insanın kini ve nefretiyle susar. Kaybeden birinci defa kaybettiğini geri almak, kazanan da biraz daha kazanmak için tekrar oyuna devam eder. Zararın ve kazancın azı, insanı çoğuna sürükler. Ve insan o dar çemberden kurtulamaz,

çemberi gittikçe genişletir ve kendini içinde kaybeder. Böylece her iki taraf oyuna bağlanmış olur ve bir türlü ayrılamazlar. İşte kumarlıların kumara devam etmeleri bu yüzden. Bu sebeplerle ki kumar aşkı ve alışkanlığı, ferd için olduğu gibi cemiyet içinde büyük bir tehlike teşkil eder, çünkü bu, vakti ve insan gücünü çürüten bir alışkanlıktır. İnsanları tembelliğe, vermeden almaya, kazanmadan harcamaya alıştıtır.

Kumarbaz kişi, oyunu yüzünden Allah'a karşı, kendine karşı, ev halkına karşı, ümmetine, milletine karşı görevlerini ihmal eder. Aynı zamanda bu uğurda kişinin insani birçok değerden vazgeçebileceği de muhakkaktır. Ayrıca kumarbaz kişinin adalet sıfatının kalkıp, İslam mahkemelerinde şehadetinin red olunacağı bildirilmiştir.¹²³ İşte Allah kulunun bu hezimetlere uğramaması için önceden kulunu uyarılmaktadır.

Genel olarak 'kazanırsam alırım, kaybedersem veririm' şeklini içeren bütün oyunlar kumar kapsamına girer. Nitekim Hz. Peygamber (sav): 'Kim Lat ve Uzza adına yemin ederse, hemen Lailahe illalah desin. Ve kim de arkadaşına, seninle kumar oynayalım mı derse, hemen sadaka versin'¹²⁴ buyurarak kumarın teklifini bile hoş karşılamamıştır. İbn Abbas'ın anlattığına göre eskiden şöyle denilirdi: 'Deve kumarlıları nerede? Sonra on kişi toplanıp henüz süttten kesilmiş on deve yavrusu veya daha fazla yavrularla bir büyük deve satın alırlardı. Sonra kumar oklarını bir torba içinde karıştırırlardı. Bir kişiye boş kalıncaya kadar sehimler dokuz kişinin olurdu. Böylece tüm yavru miktarını dolduruncaya kadar, bu sehimlere kalanlar yavrulardan birer birer alacaklı olurlardı. İşte bu kumardır.'¹²⁵ Bu kumarın bir çeşididir. Cahiliye devrinde de buna benzer bir kumar, deve etinin kesilip, parçalara ayrılması ile de yapılmakta idi. Hayvanlar üzerinden yapılan kumarlar da mevcuttu. Hz. Ömer devrinde insanlar horoz üzerinden kumara tutuşmuşlar, bunu haber alan halife bütün horozların öldürülmesini emretmiştir. Ancak halktan birisi kendisini uyarınca tesbih eden bir nesli öldürtmekten vazgeçmiştir. Yine güvercinler üzerinden kumar oynayanlar da vardı. Nitekim Ebu Hureyre'ye gelen bir adam: 'Biz iki güvecinle bahisleşiyoruz(onları karşılıklı döğüşürüyoruz). Muhallil onları alır götürür diye korkusundan dolayı aralarına bir muhallil koymayı hoş görmüyoruz.'der. O da 'Bu çocukların işidir, onu terk etmeniz yakındır'¹²⁶ buyurarak akli başında insanları güvercin kumarından men etmiştir. Aynı şekilde bahse girmek de kumardır. Katade der ki: 'Kişi cahiliye devrinde ailesi ve malı üzerine bahse girer, sonunda elindeki alınmış ve mahzun halde oturup başkasının elindeki malına bakıp dururdu.

¹²³ Vehbe Zuhayli, IV, 2665.

¹²⁴ Buhari, 'İsti'zan', 52 ; Şevkani, VIII, 106.

¹²⁵ Buhari, 'el-Edeb'ül Müfred', 608.

¹²⁶ Buhari, 'el-Edeb'ül Müfred', 611.

Bu durum insanlar arasında düşmanlık ve kine sebep olurdu.’ Yani bahiste aynen kumar gibi insanı rezil etmektedir ki Muhammed b. Şirin ‘Bahse girmeyin çünkü bahse girmek kumardır.’ demiştir.¹²⁷

Bunların dışında hakkında kesin kumar olduğuna dair bilgi olduğundan dolayı değil de kumar olmaya meyyal oyunlar olduğundan dolayı yasaklanan bazı oyunlar mevcuttur. Mesela on dört taş oyununa benzeyen Şehadire oyunu vardır ki İbn Ömer ailesinden kimseleri bu oyunu oynarken görmüş ve oyunu darmadağın etmiştir. Yine sidir adı verilen hakkında ‘o küçük şeytandır, ondan sakının sizden uzak dursun’ denilen bir oyun mevcuttur. Bazı sahabiler tahterevalli ve salıncak oyununa Mecusiliğin bir şubesi gözüyle bakıp, yasaklamış, hatta oynayan çocuklarını cezalandırmışlardır.¹²⁸ Aşık adı verilen bir diğer oyunda tavşanın aşık kemiği ile oynanan bir oyundur. Araplar aşık kemiğini zar olarak da kullandıklarından dolayı bu oyun Hz. Peygamber (sav) tarafından hoş görülmemiştir. Hatta bir hadiste Hz. Peygamber (sav)’in kerih gördüğü on şey arasında sayılmıştır. Dokurcun ya da dokuztaş adı verilen bazı oyunlar da oyun sırasında edep dışı sözler sarfedilmesi ve oyuna dalıp ciddi işlerin ve ibadetin önemsenmemesi gibi nedenlerden dolayı sahabe tarafından kerih görülmüş ve çocuklar böyle oyunlardan men edilmiştir. Aynı şekilde kumara yol açma endişesinden dolayı kücce adı verilen bir oyun da yasaklanmıştır.¹²⁹

Bunlar hadislerde adı geçen ve harama yol açma ihtimallerinden dolayı yasaklanmış oyunlardır. Niyetlerin halis olması, rızalaşmanın olmuş olması ya da birilerinin bundan yarar sağlayacak olması sonucu değiştirmemektedir. İslam alimleri bir şeye haram derken ayrıca o harama giden yolları da mübah görmemiş ve mükellefleri uyarmıştır.

2. KUMAR OLMAYAN OYUN

Meşru sınırlar içinde müçtehidler insanların eğlenmelerinde bir sakınca görmemiş ve hatta teşvik etmiştir. Çünkü fitratta var olan bu ihtiyacın giderilmesi ile insan çalışma ve ibadet gibi asli ve ciddi görevlerini daha iyi yapmaktadır. Tabi burada esas ölçü meşru sınırlardır.

Bu anlamda kumar olmayan, yani haksız kazanca yol açmayan oyunlar mübahtır. Büyükler için bu, daha çok çeşitli sporlar olurken, küçükler için farklı oyunlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Mesela tura adı verilen bir oyun vardır ki bir çocuğun elindeki

¹²⁷ İbn Ebi’ d-Dünya, 72.

¹²⁸ İbn Ebi’ d-Dünya, 70-73.

¹²⁹ Nebi Bozkurt, 125-129.

mendille arkadaşlarını sağa sola kovalaması şeklinde oynanmaktadır.¹³⁰ Ayrıca günümüzde oynanan çelik çomak oyunu Cahiliye şiirinde de geçmektedir. Amr b. Külsüm, savaşta düşmanın kolunu uçurmayı çomağın çeliği atmasına benzetmiştir. Hz. Peygamber (sav)'in de çocukluğunda oynadığı 'azm-i vaddah' adında bir oyun vardır ki, karanlıkta bir kemik parçasının fırlatılması ve onu bulanın galip sayılması şeklinde grup halinde oynanan bir oyundur. Gündüz sıcağında dışarıya fazlaca çıkamayan çocukların akşam saatlerinde oynadıkları bu oyunda mağluplar galipleri, kemiğin bulunduğu yerden atıldığı yere kadar sırtında taşımak zorundaydılar.¹³¹

Zeminin genellikle kum olması çocuk oyunlarını zenginleştirmiştir. Küçük bir kum yığını içine bir şey saklanarak kumun ikiye ayrılmasından sonra saklanan şeyin bu iki kısmın hangisinde bulunduğunu bilmeye çalışmak şeklinde oynanan fiyal ile yere bir keler resmi çizilerek bunun bir organının işaretlenmesi ve sırtı dönük olan rakibin bu organı bilmeye çalışması şeklinde oynanan 'lu'betü'd-dab' adlı çizgi oyunu bunlardandır.¹³² Sosyal refahın artması ile bu oyunların bir kısmının daha çok büyüklerin eğlencesi haline geldiği bilinmektedir.

Ayrıca Hz. Peygamber (sav) zamanında mübah olduğu bilinen başka bir oyun vardır ki bilye veya cevizle oynanırdı. Bazı sahabiler Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin ile bu oyunu oynadıklarını da bildirmiştir. Ancak Hz. Osman'ın hilafetinin ikinci yarısında sadece çocukların değil büyüklerin de bu oyunu oynamaya başladığı ve Hz. Osman'ın bunları kırmak için adam görevlendirdiği rivayet edilmiştir.¹³³ Görüldüğü gibi başta mübah görülen bir oyun daha sonra asıl amacından sapması ile yasaklanmış ve kerih görülmüştür. Başta da ifade edildiği üzere bir oyunun mübahlığı ya da haramlığı oynayan kişinin amacına ve aracına göre değişmektedir. Her ne kadar İslam alimleri izin vermiş olsa bile insanı tembelliğe ve vakti boşa harcamaya iten her türlü oyun hoş karşılanmamıştır.

Genel olarak kumar kapsamına girmeyen oyunların yapılış şekli şudur:

1- Bir şahıs veya bir müessese bilgi veya koşu yarışması açar ve der ki, birinciye bin, ikinciye beş yüz, üçüncüye iki yüz elli lira vereceğim. Böyle bir yarışmada para almak ve vermek helaldir.

¹³⁰ Nebi Bozkurt, 129.

¹³¹ Nebi Bozkurt, 'Eğlence', 484.

¹³² Nebi Bozkurt, 'Eğlence', 484.

¹³³ İbn Ebi'd-Dünya, 77.

2- İki yarışmacıdan biri diğerine, ben kazanırsam bir şey almam, fakat sen kazanırsan sana şu kadar veririm, derse bu da haram olmaz.

3- Karşılıklı olarak iddiada bulunan mesela iki koşucu arasına üçüncü bir şahıs girerde, yarışmayı kazanırsam, ikinizden mükafatımı alırım ve kaybedersem size bir şey ödemem şartını koşarsa, bu üçüncü şahıs müsabakayı kaybettiği takdirde, diğer iki kişiden yarışmayı kazanan, öbür arkadaşından mükafatı alabilir. Üçüncü şahıs kazanırsa ikisinden de mükafatı alır. Araya kendilerine denk üçüncü bir şahsın girmesi ile artık bu yarış kumar olmaktan çıkmıştır.¹³⁴

Bu şekiller dışında kalan mesela her iki tarafında ortaya para koyup, kazananın hepsini alması gibi durumlar da isterse kişilerin rızası bulunsun, kumar meydana gelir.

Genel olarak ilk dönemlerin ele alındığı, özellikle Hz. Peygamber (sav)'in ve ashabının uygulamalarının göz önünde bulundurulduğu bir değerlendirme yapmaya çalıştık. Bazıları zamanımıza kadar gelmiş veya önceden bir şekil de adını duyduğumuz lehv iken bazıları ilk defa karşılaştığımız lehv türlerindendi. Sonuç olarak kumar olan ya da içkili kadınlı şarkı gibi kesin olarak yasaklanmış lehv dışında, mükellefler eğlencelerinde meşruiyet sınırını iyi gözetmelilerdir. Ne fitraten var olan bu ihtiyaçları tamamen yok saymalı ne de aşırıya kaçarak bunları amaç haline getirmelidirler. İnsanların bu davranışlarını kontrol noktasında toplumsal refahında büyük rolleri vardır. Zaman ilerleyip toplumsal refah ne kadar yükselirse insanların beklentileri de o oranda artmakta ve ortaya çeşitli lehv türleri çıkmaktadır. Bu bağlamda lehv konusu daha farklı açılımları ile bir de son dönem içinde incelenmelidir.

¹³⁴ Ahmed b. Hanbel, Müsned, II/505.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MODERN DÖNEM ARAŞTIRMALARINA GÖRE LEHV

MODERN DÖNEM ARAŞTIRMALARINA GÖRE LEHV

Dört halife ve müçtehid imamların yaşadığı ilk iki hicret yüzyılı, İslam hukukunun oluşum dönemidir. Emeviler ve Abbasiler dönemi ile devam eden bu süreç özellikle Abbasiler devrinde zirveye ulaşmıştır. Ancak daha sonra meydana gelen istila dönemleri ile fıkıh bir gerileme dönemi geçirmiştir. Zamanımıza kadar olan dönemde de çeşitli değişiklere maruz kalmıştır.

Son dönemlerde fıkıh ile ilgili çalışmalar ya da diğer bir ifade ile yenilikler konusunda, karşımıza en başta kanunlaştırma hareketleri çıkmaktadır. İlk adım da Mecelle ile olmuştur. Daha sonra bunu eski kitapların neşri ve tahkiki izlemiştir. Konular ile ilgili kısa ve sağlam bilgi kaynağı olacak ansiklopedilere büyük önem verilmiş ve çalışmalar yoğunlaştırılmıştır. İslam ülkelerinde bir kısmı milli bir kısmı milletler arası olmak üzere pek çok araştırma ve fetva merkezleri kurulmuştur. Üstelik bunlar ortaya çıkan meseleler hakkında hemen tamamı itibarı ile bir mezhebe ya da sadece bir fakihin görüşüne bağlı kalmaksızın günün ve uygulamacıların ihtiyaçları ve ülke şartlarına göre, ya önceden verilmiş fetvalardan tercih ederek onlardan faydalanma şeklinde veya yeni bir görüş olarak içtihadı dayanan fetvalar vermişlerdir. Buna son dönemlerde artan araştırma yazılarının da büyük katkıları olmuştur.¹³⁵

Yapılan yenilikler gelişime ayak uyduran medeni insanları; mevcut kanunlarını, bireysel ve toplumsal davranışlarını düzenleyen kuralları yeniden gözden geçirmeleri konusunda zorlamaktadır. Bu gözden geçirme işlemi, zorunlu olarak kanun veya kuralların şu ya da bu davranış kuralından dolayı tamamen kaldırılması ya da askıya alınması anlamına gelmez. Bu çoğu kez önceliklerin yeniden ele alınmasını, ihtiyaçlar hiyerarşisinin yeniden tesbit edilmesini ve bunun gerektirdiği bir takım ilave kanunların vaz'ını zorunlu kılmaktadır.¹³⁶

¹³⁵ Mustafa Uzunpostalcı, 'Günümüzde İslam Fıkıhının Durumuna Bir Bakış', 12-14 ; Hayrettin Karaman, İslam Hukuk Tarihi, 299.

¹³⁶ Ferhat Koca, 'İslam Hukukunda Ahkâmın Değişmesi', 75.

Tabii olarak durağan olmayan fıkıh konumuz açısından da farklı açılımlara sahip olacaktır. Özellikle de sosyal refahın artması ve dini yaşama anlamında insanlarda gözle görülür bir gevşekliğin söz konusu olduğu zamanımızda, lehv konusu büyük önem arz etmektedir. Çünkü artık insanlar bu konuyu Asr-ı Saadette olduğu gibi kendini geliştirme, başkalarına yararlı olma ya da bazı şeylere hazırlık anlamında algılamamaktadırlar. Batıya özentinin de büyük rol aldığı bu konuda insanlarımız artık günü birlik yaşama ve hayattan zevk alma adı altında birçok hususta, haddi aşarcasına müsamahakâr davranmakta ve bunu da kalp temizliği, niyet iyiliği gibi maskelerle örtmeye çalışmaktadırlar. İslam dediğimiz gibi asrın ihtiyaçlarına tabii ki cevap verecek niteliktedir ancak bu olurken İslam'ın meşruiyet sınırları çiğnenmemelidir.

Üstelik bazı günahların herkes tarafından yapılıyor olması ya da artık bir sektör haline gelmiş olması, devlet tarafından destekleniyor olsa bile, günahın günah olma özelliğini kaybettirmez. Zamanımızda lehv, ciddi anlamda bir sektör halini almıştır. Bu gerek musiki ve icrası gibi eğlence alanında olsun gerek şans oyunları gibi oyun alanında olsun fark etmeksizin, yaygınlaşmış ve bu yaygınlaşmanın vermiş olduğu bir doğal olma, normal olma ya da meşru olma anlayışı hızla yaygınlaşmıştır. Ancak bu, günahı esas hükmünden asla uzaklaştırmamaktadır. Burada incelemek istediğimiz mevzu yaygınlaşan bu sektör hakkındaki var olan hükümleri farklılaştırmak değil, aksine önceden olmayıp ya da bu kadar yaygın olmayıp dikkate alınmayan bazı konulara İslam alimlerinin bakış açısını yansıtmaktır.

I. HARAM OLAN VE OLMAYAN EĞLENCE

Eğlence denilince merkeze musikinin alındığından ve genel olarak nağmeler ve nağmeleri daha güzel hale getiren her türlü çalışmayı kapsayan bir sanat dalı olarak tanımlanan müziğin, insanlık tarihi kadar eski olduğundan bahsetmiştik. Var olduğu günden bu güne ne kendisinden büsbütün vazgeçilebilmiş, ne de bütünüyle kabullenilebilmiş bir konudur müzik. Her zaman ve her ortamda güncelliğini korumuş, birçok tartışmaya konu olmuş, lehte ya da aleyhte hakkında çok şey söylenmiştir.

Her ne kadar müzik insanlık tarihi kadar eski olsa da, çeşitlilik arz etmesi ve yaygınlaşması sosyal ve medeni hayatın ilerlemesi ile doğru orantılıdır. Buradan musikinin insan için birinci derecen bir ihtiyaç olmadığı sonucu çıkarılabilir. Çünkü yaşamak için kazanç ve gerekli nesnelere yerine getirildikten sonra sıra medeni hayatın ihtiyaçlarını tatmin etme devresine gelince, müzik sanatına karşı meyil ve heves de artmaktadır. Bu durumu

tersinden değerlendirmekte mümkündür. Yani musiki insanın asli ihtiyaçlarından olmayıp, medeni hayatın ihtiyat ve icaplarından olduğu için, medeni hayat ve ekonomik haller bozulmaya başladığı vakit, ilk önce müziğin ortadan kaybolacağına hatta bu sonucun kaçınılmaz olacağına inanılır.¹³⁷

Bunun gibi hakkında subjektif yorumlara gayet açık bulunan müzik konusunun hükmü de alimler arasında tartışmalıdır. Ancak bu ayetlerden musikinin haram olduğu hükmünü çıkarmak mümkün değildir. Helal oluşuna dair açıkça ayetlerde olmamakla birlikte, meşruiyet sınırları içerisinde mübah oluşu hususundaki görüşler daha fazladır. Haram kabul edenlerin delillerine ‘zararlı eğlence’ konusunda değinilmiştir. Burada da haram kabul edenlerin delilleriyle birlikte, delillere yapılan itirazlara değindikten sonra mübah görenlerin delilleri incelenecektir.

Musikiyi haram veya mekruh görenlerin dayandığı başlıca deliller ve bunlara verilen cevapların ilki olarak bazı sahabe ve tabiin alimlerine nisbet edilen yorumlar verilebilir. ‘İnsanlardan öyleleri var ki Allah’ın yolunu alay konusu yaparak halkı sinsice onun yolundan saptırmak için söz eğlencesini satın alır. Küçük düşürücü azap işte bunlar içindir.’(Lokman/6) mealinde ki ayette geçen ‘lehve’l hadis’ (söz eğlencesi, eğlendirici sözler) ifadesi ile müzik kastedilmektedir. Bu yorumun taraftarlarına göre ayet, Nadr b. Haris adlı şahsın Fars memleketlerine ticaret için gittiğinde oradan şarkıcı kadınlar getirerek insanları Hz. Peygamber’in etrafından uzaklaştırmaya çalışması üzerine nazil olmuştur. Şu halde Kur’an’a alternatif olma ve ona ihtiyaç bırakmama amacı taşıyan her şey gına olup ‘lehve’l hadis’ kapsamına girer ki gına ve ‘istiğna’ ile ‘ihtiyaçsızlık’ aynı kökten gelmektedir.¹³⁸ Diğer bir yoruma göre ise lehve’l hadis ‘masal, asılsız sözler ve hurafeler anlatmak’ demektir.¹³⁹

Ayetin iniş sebebi, adı geçen şahsın Fars memleketlerinde hikaye kitapları satın alarak Kureyşlilere okuması ve insanları Kur’an’ı dinlemekten alıkoymaya çalışmasıdır. Karşı görüş sahipleri daha çok bu yorumu ve rivayeti esas alıp, söz konusu hadisin zayıf olduğunu belirtirler. Ayrıca ayette doğrudan gınayı yasaklayan bir anlam bulunmadığına ve eleştirilen davranış Allah yolundan saptırmak ve onu alaya almak için çaba harcamak olduğuna göre ister gına ister başka bir şey olsun bu amaçla yapılan başka her şeyin, hatta Mushaf satın alma veya Kur’an okumanın bile aynı hükümde olacağını ifade ederler.¹⁴⁰

¹³⁷ İbn Haldun, MukaddimeII, 475.

¹³⁸ İbnü’l Arabi, III, 1494.

¹³⁹ Ebu Cafer et-Taberi, XI, 60; İbn Mazur, Lisan’ul Arab, III, 406.

¹⁴⁰ İmam Gazali, II, 706.

İkinci olarak; İbn Abbas'tan, 'Siz ağlayacak yerde dudak bükerek ve istihza ile gülerek bu söze mi (Kur'an'a) hayret ediyorsunuz!' (en-Necm, 59-61) mealindeki ayette geçen 'samidun' kelimesinin Himyerice'deki kök anlamının gına olduğu nakledilmiştir.¹⁴¹ Dolayısıyla ayette gına kötülenmektedir. Bazıları bu bilgiden hareketle gınanın yasaklandığı sonucunun çıkarılamayacağını aksi takdirde ayette geçen ve kınanan gülme fiilinin de yasak olması gerekeceğini, normalde gülme haram olmadığı halde Kur'an'ı hafife alarak, gülme nasıl haramsa aynı şekilde Kur'an'ı hafife alan veya ondan uzaklaştıran gına ve şiirin de haram olduğunu söyler. Bunu desteklemek üzere, 'Şairlere ancak azıtmışlar uyar' mealindeki ayetten de (eş-Şuara, 224) bizzat şiir yazmanın haramlığı sonucuna varılamayacağını zira burada inkarcı şairlerinin kastedildiğini ilave ederler.¹⁴²

Üçüncü olarak Enfal; 35, İsrâ; 64-81, Furkan; 72, Kasas; 55, Zümer; 23, Nâziât; 40-41 sürelerinin ayetlerinden de gına aleyhine anlamlar çıkaranlar olmuş, karşı görüş sahiplerince bunların doğrudan gına ile ilgili olmadığı belirtilmiştir.

Son olarak mûsikiye karşı olumsuz tavır sergileyenler görüşlerini desteklemek için birçok hadisi delil gösterirler. Bunların başında 'Ümmetim içerisinde gayrı meşru ilişkiyi, ipeği, şarap ve meâzifi helal sayan bir gurup olacaktır'¹⁴³ mealindeki hadis gelir. Fakat hadiste geçen 'meâzif' kelimesinin izahı hususunda görüş birliği bulunmamaktadır.¹⁴⁴ Karşı görüş sahipleri bu hadislerin çoğunluğunun zayıf olduğunu, sahih olanlarında bizatihi gınayı değil birçok haramın işlendiği içkili, kadınlı eğlenceleri yasaklama anlamını taşıdığını belirtmişlerdir.

Mûsiki aleyhtarları Kur'an'ın musikiyi haram kıldığını göstermek için çeşitli ayetleri delil diye ileri sürerken, mûsikinin meşruluğuna inananlar da bu inançlarını teyid edecek bazı ayetlerden bahsetmişlerdir.

İlki 'İman edip salih ameller işleyenler cennet bahçelerinde neşelendirileceklerdir' (Rum,15) ayetidir ki, burada geçen 'habr' kelimesinin 'sema' demek olduğu ileri sürülerek ayette; 'İman edip salih ameli işleyenlere cennet bahçelerinde musiki dinletilecektir.' anlamında bir mana verilmiş ve içki içme, ipekli giyinme, altın ve gümüşle süslenmiş eşyayı

¹⁴¹ İbn Kesir, XII, 6395 ; Süleyman Uludağ, 42.

¹⁴² İmam Gazali, II, 706 - 797.

¹⁴³ Ahmet b. Hanbel, Müsned, 5/329.

¹⁴⁴ Yunus Apaydın, 262.

kullanma gibi fiillerde olduğu gibi, musiki de cennet nimetleri arasında görülmek ve sayılmak istenmiştir.¹⁴⁵

Diğer bir ayette, ‘Onlar ki sözü dinlerler ve en güzeline tabi olurlar, işte Allah’ın hidayete erdirdikleri kimseler bunlardır, idrak ve insaf sahibi olanlar yine bunlardır.’(Zümer, 18) Bu ayette geçen ‘el-kavl’(söz) kelimesi külli ve umumi bir mana ifade eder. Bu ayet musikinin meşru oluşunun delili sayılmıştır.¹⁴⁶ Zira musiki sözlerin en güzelidir. Güzellik vasfına sahip sözler methedildiğine göre ve güzel sözlere uymak emredildiğine göre musikiyi dinlemekte meşrudur, demektir. Zira müzikal seslerin diğer seslerden farkı güzel ve ölçülü oluşudur. Söz ve ses dinlemek günah olmadığına göre bunların güzelini ve hatta en güzel olanını dinlemekte de bir beis yoktur.

Delil olarak kabul gören bir diğer ayette, ‘Yerleri ve gökleri yaratan, melekleri elçi olarak gönderen ve onları ikişer, üçer ve dörder kanatlara malik kılan Allah’a hamd olsun. O yaratmada dilediği arttırmayı yapar, şüphesiz ki Allah her şeye kadirdir.’(Fatır,1) Bu ayette geçen ‘yaratmada arttırma’ ibaresine ‘dilediğine yaratılış güzelliğine ilaveten ses güzelliği verir’ şeklinde bir mana verilmiştir. Cismani varlıktan ve güzellikten başka bir de ses güzelliğinin fazla olarak verilmesi yaratılışta ziyadelik ve ihsanda fazlalıktır.¹⁴⁷

Yine Lokman sûresi 19. ayette ‘Seslerin en fenası eşeklerin sesidir’ denilerek rahatsız edici kötü bir ses olan eşek sesinin kötülenmesinden güzel seslerin mübah oluşu neticesine varılmıştır. Çünkü bunun mefhum-i muhalifi güzel sesler fena değildir, helaldir, şeklindedir.¹⁴⁸

Başka bir ayette ‘De ki; Allah’ın kulları için var ettiği zinetleri haram kılan kimdir? Bunlar dünya ve özellikle kıyamet gününde iman edenler içindir. Bilen kavimler için ayetlerimizi böylece açıklıyoruz.’(Araf; 32) Bu ayette Allah tarafından kulları için yaratılan zinet, rızık ve nimetleri kimsenin haram kılmaya hakkı olmadığı, bu hoş nimetlerden herkesin faydalanması lazım geldiği ifade edilmiştir. Bazıları buradaki faydalanılması gereken nimetlerden kastın pamuk, keten, ipek, yün, zırh vb. gibi çok çeşitli bir kapsamının olduğunu ileri sürerlerken, bazıları bu çok çeşitli kapsama musikiyi de katmaktadırlar.¹⁴⁹ Böylece musiki de yaralanılması gereken nimetler arasına girmektedir.

¹⁴⁵ Bayram Akdoğan, ‘Hucetü’s-Sema Adlı Musiki Risalesi’, 493.

¹⁴⁶ Süleyman Uludağ, 47.

¹⁴⁷ Süleyman Uludağ, 48.

¹⁴⁸ İmam Gazali, II, 683.

¹⁴⁹ Bayram Akdoğan, 493.

Yine ‘Allah onlar için hoş olan şeyleri helal, pis olan şeyleri de haram kılmaktadır’(Araf, 157) ayetinde geçen ‘et-Tayyibat’ kelimesi zevk ve lezzet veren hoş şeyler manasına gelmektedir. Tayyibat kelimesi burada lam-ı tarifli olarak zikredildiği için zevk ve lezzet veren hepsine şamildir. Tayyib, lezzetli, temiz ve helal manalarına gelir. Ayette Tayyib umum ve şumul ifade edecek şekilde kullanılmıştır. Bu sebeple tayyib kelimesini bu üç manadan birisine tahsis etmek mümkün değildir. Şayet tahsis yapılacaksa zihne ilk gelen zahiri mananın esas alınması icabeder. Bu zahiri mana ise lezzetli olan şeylerdir ve bu kapsamın içine musiki de girmektedir.¹⁵⁰ Bu ayetler ve yorumları musikiyi mübah görenlerin şahsi kanaatleridir.

Ne var ki karşımıza ilginç bir tablo çıkmaktadır. Çünkü musikiyi haram kıldığı iddia edilen Lokman, 6 ; Necm, 59-61 ; En’am, 35 ; İsrâ, 64 ; Kasas, 35 ; Furkan, 72 ; Şuara, 224 ayetleri Mekkîdir yani Mekke’de nazil olmuşlardır. Ameli ahkâmın teşri’ edilmediği bir devir olan Mekke’de nazil olan bu sure ve ayetlerin musikiyi haram kıldığını iddia etmek, en azından ortam göz önünde bulundurularak, doğru gözükmemektedir. Daha içki içmenin haram, zekat ve orucun farz kılınmadığı bir zamanda ima yoluyla bile olsa musikiyi kötüler tarzda bir nassın bulunması makul değildir. Ayrıca Mekke’de musikiyi haram kılan bir ayet nazil olmuş olsa dahi Medine devrindeki tatbikat¹⁵¹ bunun aksini gösterdiği için, bu ayetlerin hükmünün Hz. Peygamber (sav)’in fiili ve kavli ile mensuh olması icap eder. Çünkü daha öncede bahsettiğimiz gibi Hz. Peygamber (sav)’in mûsikiyi teşvik ettiği zamanlar bile olmuştur. Bu duruma göre Mekke’de nazil olan sure ve ayetlerin musikiyi menetmesine rağmen Hz. Peygamber (sav)’in buna ruhsat vermiş olması ve bu ayetlerin hükmü ile amel etmemiş olması gerekir ki, bu zaten düşünülemez. Bununla ilgili olarak bazı alimler; ‘nüzul evvel, hüküm sonradır’(ayetin hükmü nüzulünden teahhur etmiştir) şeklindeki fıkıh usulu kaidelerini ve ‘Mekke’de nazil olan mezkur sureler medenî ayetler ihtiva etmektedir’ ideasını bu duruma delil getirirler.¹⁵² Fakat bu ortaya çıkan tabloyu kurtarmaya yetmemektedir.

Ayrıca musikinin haram olduğunu iddia edenlerin delil olarak kabul ettikleri bu ayetlerin, açıklamalarında dayandırdıkları hadisler merfu değil, mevkuftur.¹⁵³ Yani bahis konusu ayetleri şerh ve izah edici hadisler Hz. Peygamber (sav) den rivayet edilen hadisler

¹⁵⁰ Süleyman Uludağ, 50-51.

¹⁵¹ Buhari, el- Edeb’ül Müfred, 612.

¹⁵² Süleyman Uludağ, 52.

¹⁵³ Şevkani, VIII, 107.

değil, sahabelerin kendi rey, ictihad ve kanaatleridir. Bu nedenle bazı alimler musikiyi men eden hadislerden hiçbirinin sahih olmadığını söylemek zaruretini duymuşlardır.¹⁵⁴

Diğer taraftan musikiye izin verdiği ileri sürülen Zümer, 18; Rum, 15; Fatır, 1; Lokman, 19. ayetleri de Medine’de değil, Mekke’ de nazil olmuştur. Bunun için bu ayetlerle de musikinın mübah ve helal olduğunu bildiren bir hükmün getirildiğini söylemek garip görünmektedir. Fakat bu ayetlerden musikinın mübah olduğu hükmünün rey ve içtihadla çıkarılması hiç olmazsa Medine’de ki uygulamaya ters düşmediği için daha makul görülmektedir.

Bir de Lokman suresinin 6. ayeti musikinın haram oluşuna delil sayılırken, aynı surenin 19. ayeti haram oluşuna delil sayılmıştır. Yani Mekke’de nazil olan Lokman suresinin musikiyi hem haram, hem de helal kılması gibi farklı bir durum ortaya çıkmaktadır. Esasında bu durumun meydana geliş sebebi; Kur’an’ı Kerim de musikiyi haram ya da mübah sayan sarih bir ayetin bulunmaması, alimlerin özellikle umum ifade eden, şumullü ayetleri kendilerine göre yorumlamalarıdır.

Nitekim bu durum, aynı mezheb içinde de söz konusu olmaktadır. Yani bir mezheb de birbirinden farklı hatta karşıt birçok görüş söz konusudur. Esasında müziğin temel taşı olan güzel sesi İslam’ın övdüğü ihtilafsız bir gerçektir. Özellikle ihtilafın yaşandığı kısım, çalgı aletleri ve manası anlaşılır, vezinli güzel müzik kısmıdır.

Bu konuda ilk Hanefi kaynaklarında ve muteber metinlerde doğrudan ve açıkça her hangi bir görüşe rastlanmamaktadır. Sonraki kaynaklar da isim vermeden nakledilen görüşlerde konuyla ilgili bazı yorumlar bulunmaktadır. Ancak bu yorumlarda bir görüş bütünlüğü bulunmadığı gibi, ileri sürülen iddiaların dayanaklarına da yeteri kadar yer verilmemiştir. Zeylaî (ö. 743/ 1343) ve Haskefi (1088/1677), bazı alimlerin yalın müziğin her çeşidini haram kabul ettiklerini, bunun mezhebin genel görüşü olduğunu ve hatta bunu büyük günahlardan saydıklarını ifade etmişlerdir. Hz. Peygamber’in şu sözünü de bu görüşlerine dayanak olarak göstermişlerdir. ‘Ümmetimden öyle topluluklar çıkacak ki zinayı, ipeği, içkiyi ve çalgı aletlerini helal sayacaklar. Yine bazı topluluklar, büyük bir koyun sürüsüyle dağın başında konaklayacak, onlara bir fakir ihtiyacı için geldiğinde ‘yarın gel’ diyecekler. Allah da onları bir gece ansızın helak edecek, dağı başlarına yıkacak. Diğer bir kısmını da kıyamete kadar domuz ve maymun suretine çevirecektir.’¹⁵⁵

¹⁵⁴ Şevkani, VIII, 107.

¹⁵⁵ Buhari, ‘Eşribe’, 7.

Hanefi alimlerden Abdulğani Nablusî (1143 / 1731) hadislerin bu şekilde yorumlanmasını eleştirerek, hadislerin öyle bir hüküm ifade edemeyeceklerini iddia etmiştir. Ona göre müzik, müzik olduğu için haram değildir. Böyle olmuş olsa bütün coşturucu seslerinde haram olması gerekir. Bu ise yanlıştır. Bilakis müziğin haram oluşu, eğlence özelliği taşımasındandır. Çünkü müzikle ilgili nakledilen hadisler genelde eğlence şartı ile kayıtlıdır. Bu kaydın bulunmadığı hadislerde de genel muhtevaya göre yorumlanır. Dolayısıyla müziğin haram olabilmesi için, gerek çalgının gerekse çalgı aletlerinin eğlence özelliği taşıması şarttır. Eğlence özelliği taşımayan müzik haram olmaz. İbn Abidin (1252/1836) de, ‘çalgı aletleri zatından dolayı haram değildir. Bilakis ya dinleyendeki ya da kullandaki bazı özelliklerden dolayı haram olur. Haram veya helal oluşu bunlardan biriyle tespit edilir. Dikkat edilirse bu aletlerin çalınması dinleyiş niyetine göre, bazen helal, bazen de haram olmaktadır. Genel bir kaide de vardır ki: ‘İşler maksatlarına göredir’ diyerek Nablusî ile aynı görüşleri paylaşmıştır.¹⁵⁶

Yine Hanefi alimlerinden Kasanî (587 /1191), ‘müzik kalbi hassaslaştırır’ gerekçesine dayanarak ‘eğlence maksadı gütmeksizin, yalnızlığını gidermek maksadıyla kişinin kendi kendine şarkı söylemesinde bir sakınca olmayacağını ifade etmektedir’. İbn Hümam’ın (861/1457) görüşü de bu yöndedir. Şafii mezhebi alimlerinden Sübkî (756/1355) de ‘Şarkı söylemeyi sanat edinmeksizin, kendi halinde şarkı söylemekte bir sakınca yoktur’ diyerek bu yöndeki görüşünü bildirmiştir. Maliki mezhebi alimlerinden Zürkanî (1122/1710) ‘ Söz veya icrasında haram olan müziği dinlemek ya da icra etmek haramdır. Bunun bir defalığına ya da sürekli, çalgı aleti eşliğinde ya da yalnız sözlü, düğün ya da benzeri meşru eğlencelerde icra edilmesi bu hükmü değiştirmez’ diyerek hem kendisinin hem de mezhebinin genel görüşünü nakletmektedir.¹⁵⁷

Bunlarla birlikte konuyu özel olarak ele alan eserlerde, dört mezhebin bu konudaki görüşleri daha genel ele alınmıştır. Yani genel anlamda İmam Şafî’nin gınayı mübah, hatta bir kısım Şafîilerin bazı durumlarda mendup saydığı, yine bir kısım Hanefi ve Hanbeli fakihinin gınayı mutlak olarak mübah gördüğü, ayrıca Medine’li alimlerin gına konusunda nisbeten ılımlı görüşlere sahip olduğu kaydedilmektedir.¹⁵⁸

Yine Zahiriye mezhebine göre gına ve çalgı aletlerinden yararlanmak mübahtır. Gınanın haramlığı hakkında sahih bir hadis bulunmadığını ileri süren İbn Hazm (456/1064)

¹⁵⁶ İbn Abidin, Haşiye Raddi’l-muhtar, V, 221.

¹⁵⁷ Zürkani, Şerhu’z-Zürkanî, IV, 235.

¹⁵⁸ Yunus Apaydın, 261 - 262.

bu konuda ‘Ameller niyetlere göredir. Kim müziği günah işleme amacıyla dinlerse günahkâr olur. Allah’a kulluk davranışlarını güçlendirmek ve kendini hayır işlerine yönlendirmek maksadıyla dinlerse itaat ve ihsan üzerindedir, bu fiili de dinin tasvip ettiği işlerdendir. İsyân veya taat niyeti taşımadan yaptığında ise bunun olumlu veya olumsuz bir hükmü yoktur. Kişinin bahçesinde gezinti yapması, elbisesini istediği renge boyaması gibi işlenmesi serbest fiillerdendir.’ diyerek kanaatini bildirmiştir.¹⁵⁹ Görüldüğü gibi bu konuda gerek mezhepler gerekse aynı mezhep imamları arasında olsun, ciddi görüş ayrılıkları söz konusudur.

Günümüze gelindiğinde ise, durum daha farklı bir boyut kazanmış görünmektedir. Çünkü lehv, genel olarak şahsi hayatın olmasa bile toplumsal hayatın vazgeçilmez bir parçası haline gelmiş bulunmaktadır. Gün geçtikçe yükselen refah seviyesine batı özentili bir yaşam tarzı da eklenince toplum, sınırlarına özellikle dikkat etmesi gereken konularda haddinden fazla rahat davranmaya başlamış ve bu gün geçtikçe sanki olağan bir olaymış gibi algılanma yolunda ilerlemiştir. Öyle ki bir kimse şahsi olarak bazı sınırlar koysa bile içinde bulunduğu toplum o kimseyi rahat bırakmamaktadır. Özellikle lehv anlamında toplumda bir sektörleşme söz konusu olmuş ve bu devlet eliyle de desteklenmiştir. Esasında bu konudaki sektörleşme olayı yeni değildir. Tarihte de bilhassa son dönem Emevi Devlet idarecileri sık sık Hicaz’daki valilerine şarkıcı siparişleri vermişler, bu işlerle meşguliyetleri sebebiyle devlet işlerini aksatmışlardır.¹⁶⁰

Başlangıçta amatörce belirli törenlerde icra edilen faaliyetler artık profesyonelce yapılmakta, yapılan iş hem toplumdan hem de devlet tarafından karşılığını bulmaktadır. Özellikle televizyon gibi çeşitli teknolojik aletler de bu sektörde yerini almış ve etraf alın teri dökmeden, her hangi bir çaba harcamadan para kazanmak isteyen insanlarla dolmuştur. Toplumda bu, o kadar yaygınlaşmıştır ki, sanki gayet doğal, sıradan olaylardan bahsediliyormuş, paranın helal yahut haram olması hiç önemli değilmiş gibi bir ima ile bu tür eğlenceler artık gelenekleşme yolunda hızla ilerlemektedir. Bazı gün ve gecelere piyango bileti almadan girmek gibi...

Bu demek değildir ki, müslüman toplumlar da lehv konusuna yer yoktur, aksine İslam alimleri fitrata uygun hiçbir şeye karşı çıkmadıkları gibi bu konuya da karşı çıkmamış sadece sınırlar belirlemişlerdir. Durum ne olursa olsun bilinen bir gerçek vardır ki, o da toplumumuzun bu anlamda İslamın emirlerinden çok uzaklaştığıdır. Belki de bu uzaklaşmanın nedeni toplumda almış başını giden bazı eğlence türlerinin alternatifini bulamamamız da

¹⁵⁹ İbn Hazm, Risale Fi'l-Gına' El-Mülhi, 227.

¹⁶⁰ İrfan Aycan, 193.

yatmaktadır. Mesela düğün eğlenceleri meşru eğlencelerden olup, bizzat Hz. Peygamber'in teşvik ettiği bir eğlencedir. Ama toplumdaki yozlaşma bu alana da sıçramış ve düğünlerde kadın erkek birlikte oynama, eğlenme, dans gibi dinimize ve örfümüze uygun olmayan durumlar ortaya çıkmıştır. Bu durumda İslami kesim kendini, buna karşı bir tepki olarak, düğünleri meşruiyet ayırımı yapmaksızın her türlüünden soyutlamıştır. Zamanla düğünler sadece vaz-u nasihar ile yapılır hale gelmiş, fakat bu durum yetişkinler ve yaşlılar dışındaki gençlere nahoş gelmiş, hatta onları gayrı meşru eğlencelere doğru yönlendirmiştir. Yapılan bir istatistikte, ankete katılanların %47,6'sı geleneksel müzik ve eğlenme ile yapılan düğünleri tercih ederken, %16,3'ü müziksiz ve oyunsuz olanı tercih etmektedirler.¹⁶¹

Görüldüğü gibi toplumun isteğinde ve alimlerimizin belirlediği çizgide olması gereken eğlenceli düğündür. Aksi, toplumda gayrı İslami bir yaşayış şeklinin tohumlarını atacaktır. Aslında bu olumsuz gidişin temelinde müçtehidlerin özellikle de lehv konusunda iyi anlaşılmamış olması yatmaktadır. Böyle bir durumda her iki şekildeki düğünün de İslam'a uygun olmadığı, meşruiyet sınırlarını aşmamak sureti ile düğünlerde, müziğe, oyuna, çeşitli yarışmalara, güldürülere, halk hikayelerine yer verdiği iyi bilinmelidir. Kısacası her konuda olduğu gibi bu konuda da ifrat ve tefritten uzak bir duruş sergilenmelidir.

Görüldüğü gibi musiki ister ses, ister çalgı aleti olsun tek hükme bağlı değildir. Bu konu İmam Gazali (505/1111)'ye göre bazen haram, mekruh, mübah ve hatta müstehab olabilir.

a) Dünya arzusu ve şehvet hisleri ile dolup taşan gençler için yalnızca bu duyguları tahrik eden müzik haramdır.

b) Vakitlerinin çoğunu müziğe harcayan ve bununla uğraşmayı adet haline getiren kimse için müzik mekruhtur.

c) Güzel sesteki zevk alma dışında bir duyguya kapılmayan kimse için müzik mübahdır.

d) Allah sevgisi ile dolup taşan ve duyduğu güzel ses kendisinde sadece güzel şeyleri harekete geçiren kimse için ise müzik müstehaptır.¹⁶²

Farklı değerlendirmelerin yapıldığı musiki konusunda, yukarıdaki değerlendirmeyi destekleyen bir başka değerlendirme de müziğin duruma göre mübah ya da mendup olduğu ya da onu haram kılan şeyin kendisi değil, dıştan kaynaklanan beş sebepten ibaret olduğunu bildiren şu değerlendirmedir;

¹⁶¹ Fatma Odabaşı, Türk Toplumunda Müzik ve Eğlence Anlayışı, 204.

¹⁶² İmam Gazali, II, 700-701.

1. Müziği söyleyen kadın veya gencin sesi, şehveti ve nefsi tahrik edip bir fitneye sebep olacaksa, bunun söylenmesi ve dinlenmesi haram olur. Buradaki haram hükmü müzikten değil, kadının veya gencin sesinden gelmektedir. Kadının sesi şehveti kamçılayacak şekilde ise, onun Kur'an okumasını dinlemek bile haram olur.

2. Musiki aleti içki meclislerine veya fuhuş ve sefahat yerlerine ait ise bunu kullanmak ve dinlemek haram kapsamına girer. Kilise ve Sinagog gibi yerlerde çalınan musikinin hükmü de böyledir.

3. İçinde fuhuş, ahlaksızlık, İslam inancına ve ahlakına ters düşen güfteler bulunan şarkıları, müzik eşliğine veya müziksiz dinlemek ve söylemek haramdır.

4. Gençlik çağında bulunan veya şehvi arzularının esiri olan kişilerin aşırı derece de müziğe düşkün olmaları dinen günah ve haramdır.

5. Zamanının çoğunu müzik dinleyerek geçiren kişiler, sonucun sefih hale geleceklerinden dolayı böyle kişilerin şahitlikleri de kabul edilmez.¹⁶³

Sonuç olarak musikinin hoş, ölçülü ve manalı bir ses olması itibariyle mübah olduğu, haram olmasının kendisinden değil de dıştan arız olan sebepler dolayısıyla olduğu ve kişinin niyetinin bunda önemli bir rol oynadığı söylenebilir. Ancak yasaklayıcı hadisler de göz önünde bulundurularak sakınılması gereken bir konudur. Yani diğer mübah olan dünya eğlencelerinin durumunda olduğu gibi müzik mübahtır; fakat onu terk etmek efdaldır.

Buradan hareketle müziğin temel unsuru olan sesin hükmünün de kullanılış amacı ve durumuna göre değiştiği gözlemlenmektedir.

A. SESİ NAĞMELENDİRMENİN HÜKMÜ

İslam'ın birinci kaynağı Kur'an-ı Kerim de hangi çeşidiyle olursa olsun, doğrudan müziği konu edinen bir ayeti kerime bulunmamaktadır. Zaten müçtehidler arasında ki görüş ayrılıkları da buradan kaynaklanmaktadır. Hadisi şeriflerde ise doğrudan müziği konu edinen rivayetler çok olmamakla beraber, sadece güzel ses olması sebebiyle müziği değerlendiren bir hadise rastlanmamaktadır.

'Ses sanatı' olarak müziği inceleyen ya da bu konuda fikir beyan eden hemen bütün alimlerin bu çeşit müziğe genelde müsbet yaklaşıtları bu yönüyle müziğe cevaz verdikleri

¹⁶³ Mefail Hızlı, 358.

görülmektedir. Bu konuyu genişçe ele alan ve ‘sadece güzel ses dinlemek maksadıyla müzik dinlemek mübahtır’ diyen İmam Gazali’nin bu konuda ki tahlili şöyledir:

Her şeyden önce müzik bir sanattır. Bundan dolayı müzikte aslolan mübah olmasıdır. Müzik çok yönlü bir konudur. Bunları önce tek tek ele alıp, sonra toptan değerlendirmek gerekir.

Müzikte manası anlaşılın, kalbi hareketlendiren, vezinli ve güzel ses vardır. En genel vasfı güzel ses olmasıdır. Güzel, hoş ses, vezinli ve vezinsiz olmak üzere iki kısma ayrılır. Vezinli olanlarda, şiirler gibi manası anlaşılınlar ile canlı ve cansız varlıkların sesleri gibi manası anlaşılınmayanlar olmak üzere iki kısma ayrılır.

a- Vezinsiz güzel ses: Vezinsiz güzel sesin haddi zatında günah olmaması gerekir. Bilakis hem ayet ve hadis hem de kıyas bunun helal olmasını gerektirir. Nitekim Kur’an-ı Kerim de şöyle buyrulmuştur: ‘(O Allah) yaratma da dilediğini arttırır.’ Bir görüşe göre bu arttırılan şey güzel sestir. ‘Seslerin en çirkini şüphesiz merkep sesidir.’ Bu ayeti kerime dolaylı olarak güzel sesleri övmektedir.

b. Vezinli güzel ses: Vezinli sesler, cansız varlıklar ile insan ve diğerlerinden oluşan canlı varlıklar olmak üzere iki kısımdır. İnsanın dışındaki diğer canlıların mesela bülbül gibi seslerini dinlemek haram değildir. İnsan ve cansızların seslerini dinlemek de bunlara kıyasen haram olmaması gerekir. Ancak cansızlardan eğlence aletleri ayrı değerlendirilecektir. Çünkü bunlar özel nas ile yasaklanmıştır ve yasaklanmalarının sebebi ise genelde içki ve kadın alemlerini hatırlatmaları ve insanları onlara sürüklemeleridir. ‘Harama vesile olan her şeyin yasak olması’ prensibi gereği bu aletler yasaklanmıştır.

c. Vezinli anlaşılır sesler: Manası anlaşılır vezinli müzik, şiirdir. Diğerleri gibi insanın boğazından çıkan bu kısmın farkı, manasının anlaşılır olmasıdır. Yalın olarak vezinli güzel ses haram olmadığına göre, güzel sesle söyleneninde haram olmaması gerekir. Ancak içinde sakıncalı ifadeler olursa, o zaman onun düz yazısı da, şiiri de, konuşması da haram olur.¹⁶⁴ Sesleri ve müziği bu şekilde yorumlayan Gazali, ılımlı ve gayet mantiki delilleri ile konuyu aydınlatmaktadır.

Müziğin insanların kulaklarına ve ruhlarına hoş nağmeler ileterek onların zevklerine hitap etmesinin yanında bir de yorgunluklarını giderip, dinlenmelerine yardımcı olma özelliği vardır. Ancak İslam alimlerinin yalnızlığı giderme amaçlı müzikle ilgili yorumlarını bu açıdan değerlendirmek mümkündür. İslam alimlerinin çoğunluğunun bu çeşit müziklere, söz

¹⁶⁴ İmam Gazali, II, 683-685.

veya icrasında dini açıdan sakıncalı kabul edilen başka bir unsur bulunmadığı takdirde cevaz verdikleri görülmektedir.

Amacı dinlenmek olan müziğin hükmü konusunda Şafîî alimlerden Remli (1004/1595) şu yorumu yapmaktadır: İş ve ağır yük taşıma esnasında yolculuk türküleri (hida veya huda) ve ninni gibi şarkılar söylemekte bir sakınca yoktur. Hatta bu gibi şarkılar kişinin çalışma azmini arttıracak ya da hac ve savaşta olduğu gibi kişiyi bir hayra teşvik edecek özellikte ise o zaman mendub olur. Ashab-ı Kiramın müzikle ilgili tutumları bu şekilde yorumlanmalıdır.’ Maverdi de kişinin yalnız başına evinde otururken dinlenme amacıyla şarkı söylemesinin caiz olacağını ifade etmektedir. Gerekçe olarak da Ömer b. Hattab’ın evinde yalnız başına kaldığında bazı şarkıları terennüm ettiğini, yine sahabenin ileri gelenlerinden Ebu’d-Derda’nın, ‘ben dini hizmetleri daha iyi yerine getirebilmem için bazı boş şeylerle kalbimi dinlendiririm’ sözünü ileri sürmektedir. Hanefî alimlerinden Muhammed b. Hasan eş-Şeybanî ve İbn Abidin’in bu açıdan yorumlanabilecek görüşleri şöyledir: ‘Kişinin eğlence maksadı gütmeksizin, yalnızlığını giderme gayesiyle, kendi kendine şarkı söylemesinde bir sakınca yoktur. Gerekçe olarak da Kasani ‘Çünkü müzik kalbi hassaslaştırır’¹⁶⁵ yorumunu, Zeylaî ve İbn Abidin de ‘Enes b. Malik, kardeşi ashabın zahidlerinden Berae b. Malik’in yanına geldiğinde onu şarkı söylerken görürdü’ şeklindeki sahabe uygulamasını ileri sürmüşlerdir.¹⁶⁶

Müziğin hükmü ile ilgili bir diğer açılımda yolculuk türküleri ile ilgilidir. Nakledilen hadisi şeriflerden anlaşıldığına göre Araplar, kervan yolculuklarında bir yandan develerin daha hızlı yürümelerini temin etmek, bir yandan da kervan halkının yol yorgunluklarını gidermek amacıyla türküler söylemişlerdir. Hz. Peygamber (sav)’den nakledilen hadisler bu çeşit müziğe açıkça cevaz verir mahiyette olduğundan, alimlerin hemen bütünü bu gibi müziklerin cevazı hususunda fikir birliği etmişlerdir.

Hanbelî mezhebi alimlerinden İbn Kudame’ye göre ‘yolculuk türküleri mübahtır, söylenmesinde ve dinlenmesinde bir sakınca yoktur.¹⁶⁷ Çünkü Hz. Aişe (ra) şöyle rivayet etmiştir. ‘Hz. Peygamber (sav) ile bir sefer de idik. Abdullah b. Revaha da çok güzel hida söylerdi ve erkeklerle beraberdi. Enceşe ise daha çok kadınların olduğu yerde hida söylerdi. Hz. Peygamber (sav) Abdullah b. Revaha’ya ‘topluluğu hareketlendir’ dedi. O söylemeye başladı, Enceşe’de ona uyararak develeri coşturdu. Bunun üzerine Hz. Peygamber (sav) ‘Ey

¹⁶⁵ Kasanî, el-Bedâi’, VI, 269.

¹⁶⁶ İbn Abidin, IV, 592.

¹⁶⁷ İbn Kudame, XIV, 158.

Ençeşe, biraz yavaş, ‘billur kaseleri(kadınları) incitme’ buyurdu.¹⁶⁸ Rivayetlerden yol nağmelerinin haram olmadığı anlaşılmaktadır.

1. EĞLENCE İÇİN SESİN NAĞMELENDİRİLMESİ

Sesin nağmelendirilmesi konusu, karşımıza bunun bir meslek haline getirilmesi şeklinde çıkmaktadır. Bilindiği gibi İslam öncesi Araplarda şarkıcılık yaygındı. Ancak İslam zuhur edip ülkeler fethettikleri, Arap olmayan kavimlerin devletlerini ele geçirdikleri vakit, göçebe yaşıyorlar ve darlık içinde idiler. Din onları bu gibi hallerden menedip, dini hayatları ve geçimlerini sağlamak için faydası dokunmayan nesnelere terk etmelerini talep ediyordu. Müslümanlar dinin bu emirlerine boyun eğerek gına ve raks gibi din ve dünyaları için faydasız olan nesnelere bıraktılar.

Müslümanların zevklendikleri nesnelere ancak Kur’an-ı nağme ve ahenkle okumaktan ve kendileri için bir tabiat ve mezhep hükmünde olan şiirleri söylemekten ibaretti. Ülkeler fethedilip, kavimlerin servetlerini ganimet malı olarak ele geçirmek sonucunda bolluk ve refaha kavuştular. Nimet, süs ve güzellik içine daldılar, eski kabalık ve sadeliği bıraktılar. Bütün bunların bir sonucu olarak Fars ve Rumların çalgıcı, şarkıcı ve sanatkarları dağıldı, Hicaz’a geldiler ve Arapların, köle ve azatlıları oldular. Bunlar bu arada ud, tanbur, ney, kaval ve her çeşit saz çalıyorlardı. Araplar bunların çalgı seslerini ve şarkılarını işittiler, şiir ve şarkılarını onların nağme ve sesleriyle söylemeye başladılar. Tabii onlardan da Arap şiir ve şarkılarını işittikten sonra kendi şiir ve şarkılarını kendi nağmeleriyle söyleyenler oldu. Üstelik kendi usulleri ile Arap şiir ve şarkılarını çok güzel bir surette okuyorlardı. Bunların şöhreti etrafa yayıldı ve Araplara da şarkı ve nağme öğretmeye başladılar. Bundan sonra musiki ve şarkı sanatı Abbasiler çağında yüksek derecesine vardı. Eğlence ve hoş vakit geçirmeye büyük önem verdiler, raks için ayrı giyimler, aletler ve raksa mahsus şiir ve şarkılar icad ettiler.¹⁶⁹ Gitgide raks ayrı bir sanat haline geldi. Böylece musiki, kendisini özel bir meslek edinerek yaymaya çalışan insanlar sayesinde kıtalar aşarak bir gelişme gösterdi. Musikinin bir meslek haline dönüşmesinde izlediği tarihi süreç budur.

Musikiyi kendisine meslek edinenler hususunda Hz. Peygamber (sav)’den nakledilen hadislerin büyük bölümü cariyelerle(kayne) ilgilidir. Hz. Peygamber (sav)’in bunlarla ilgili tutumu genelde olumsuzdur. Kendisi bir defasında Hz. Aişe’ye bunlardan birini dinletmiştir

¹⁶⁸ Buhari, el-Edeb-ül Müfred, 612.

¹⁶⁹ İbn Haldun, 474.

ancak genel olarak kaynakların dinlenmesi, eğitimi ve alım-satımını yasaklamıştır. Abdullah b. Mübarek'ten rivayet edilen bir hadis de Hz. Peygamber (sav)'in şöyle dediği rivayet olunur: 'Her kim musikî meclislerinde bir şarkıcı kızın söylediği şarkıyı dinlerse ahiret günü onun kulaklarına erimiş kurşun dökülecektir.'¹⁷⁰ Yine Ebu Ümame'den Hz. Peygamber (sav)'i şöyle söylerken işittiği rivayet edilmiştir. 'Şarkıcı cariyelerin alış verişi helal değildir, paraları da haramdır. Allah'ın kitabında bu durumu tasdik eden bir ayet bulunmaktadır. Allah'a yemin ederim ki bir kimse şarkı söyleyerek sesini yükseltirse, o kimsenin arkasına iki tane şeytan bildirilir ve bu şeytanlar sesini kesene kadar onun göğsüne ve sırtına vururlar.'¹⁷¹ İbn Hazm bu hadislerin her ikisinin de zayıf olduğu gerekçesi ile tenkid etmiş ve bu konuda varid olan hadislerin en önemlisinin Buhari'nin Ebu Malik el-Eş'ari'den rivayet ettiği 'Ümmetimden bir topluluk bulunacak, onlar saf ve yünlü ipeği, şarabı ve çalgı aletlerini helal addedeceklerdir' hadisinin olduğunu belirtmiştir. Ve burada yasaklanan şeyin, şarap, müzik ve fisk-u fücûru birleştirip hepsini bir arada yapmak olduğunu eklemiştir.¹⁷²

Genel olarak musikinin yasaklanmasının nedeni de zaten kadınlı-ıçkili eğlence merkezlerinin vazgeçilmez unsurlarından olmasıdır. Ayrıca musikiyi meslek haline getirenlerin sadece müzik icra etmedikleri, buldukları yerde başka haram unsurları da barındırdıkları bilinmektedir. Bir kısım alimler hadisleri değerlendirirken olayların bu yönlerine de dikkat çekmişlerdir.¹⁷³

Çeşitli hadislerde kadın şarkıcılardan söz edilmesi hadisçiler ve fıkıhçılar arasında kadın sesinin mahremiyetinin tartışılmasına sebep olmuştur. Şafii fakihlerden İmam Gazali ve İbn Hacer ile Hanefi fakihlerden Ayni, kadın sesi dinlemenin haram olmasını fitne tehlikesine bağlamaktadırlar. Bu görüşe göre zinaya düşme tehlikesi varsa, kadın sesi dinlemek haram, böyle bir tehlike söz konusu değilse kadın sesi dinlemek mübahtır.¹⁷⁴

Bu durum günümüz de ise daha farklı bir boyuttadır. Yani şarkıcılık doktorluk ya da öğretmenlik gibi rağbet edilen bir meslek haline gelmiştir. Son dönem alimlerinden Ebussuüd Efendi bu konuda kesin ve kat'i konuşmuş ve bu şekilde musikinin bir meslek haline getirilmesinin haram olduğu bildirmiş ve hatta böyle kimseleri mahalleden çıkarmak gerektiğini ileri sürmüştür.¹⁷⁵

¹⁷⁰ İbnü'l Arabî, III, 1495.

¹⁷¹ İbnü'l Arabî, III, 1496.

¹⁷² Muhammed Gazali, 114.

¹⁷³ İmam Gazali, II, 701.

¹⁷⁴ İmam Gazali, II, 700.

¹⁷⁵ Ertuğrul Düzdağ, Ebussuüd Efendi Fetvaları, 202.

Bu konu ile ilgili özel bir araştırma yapan Faruk Beşer sonuç olarak şunları belirtmektedir: ‘Kadın sesi, ses olması hasebiyle haram değildir. Bu konuda Kur’an-ı Kerim’de açık ve kesin bir nas bulunmamaktadır. Kadının yabancı erkeklerle konuşurken sesini inceltmesi, kırılı döküle, edalı, endamlı ve cazibeli konuşması Ahzab 32. ayet-i kerimesinde yasaklanmıştır. Bunun yasaklanması ise bu sesin avret olduğundan değil, bu tür konuşmaların erkeklerde haram duygular uyandıracığı içindir. Kadınların yabancı erkeklerin duyacağı şekilde besteli, makamlı ve nağmeli şarkı, türkü, mevlid, gazel, ilahi vb. okuması caiz değildir.’¹⁷⁶

2. KUR’AN-I KERİM OKUMAK İÇİN SESİN NAĞMELENDİRİLMESİ

Musiki ilmi, konusunun ses, semeresinin ruhları ferahlatmak, değiştirmek, takviye etmek yahut hüznlendirmek olması ile her ne kadar riyazî bir ilim olup haram kategorisinde¹⁷⁷ değerlendirilse de icrasında ciddi eğitim gerektiren bir ilimdir. Mesela ses ve nağmelerin sayı ve parçaları arasında geometrik bir uygunluk bulunmalıdır. İnsanların birçoğu üstaddan öğrenmeden ve eğitim almadan, tabiatlarının sevgiyle, kendi dairelerinde, basit olana riayet ederler. Ancak kendi tabiatları ile vezinli ve usule uygun icra edenler de mevcuttur. İmam, hatip ve hafızlardan birçok kimseler, musiki sanatından haberleri olmadığı halde, Kur’an-ı Kerim okudukları zaman ses ve tilavetleri hoş ve zevkli olup, doğal olan yetenekleri ile neşe ve sevinç veren musiki aleti gibi dinleyenleri hoşlandıran güzel nağmelerle okurlar.

İmam Malik lâhin(makam ile okumak) ve nağme ile Kur’an okumayı caiz görmez. İmam Şafii lâhin ile Kur’an okumayı caiz görür.¹⁷⁸

Bu iki imam arasındaki ihtilaf maddesi olan lâhin, musiki sesi ve nağmesi değildir. Zaten musiki ses ve nağmesi ile Kur’an okumak her iki imama göre caiz değildir. Çünkü musiki kaide ve usulüne göre Kur’an okumak bir yönden doğru olmaz. Kur’an kıraat üstadlarının ağzından nasıl işitilmiş ise harfler tecvid kaidesine ve yerlerine göre kısa ve yahut uzun olarak okunur, uzun ve kısa medlere riayet edilir. Tecvid kaidelerine muhalif olarak uzun ve kısa okumak caiz değildir. Musiki de dahi ses ve ezgilerin yapı bakımından musiki kaidelerine uygun olması şarttır. Ses ve nağmeler bu kaidelere uymazsa uygunluk olmaz. Musiki kaideleri ile kıraat ilmi kaideleri birbirine uymadığı takdirde, kıraat kaideleri tercih

¹⁷⁶ Faruk Beşer, Hanımlara Özel Fetvalar, 134.

¹⁷⁷ İbn Abidin, I, 27.

¹⁷⁸ İbn Haldun, 468.

olunur. Kıraat bilginlerinden rivayet edilen kıraat tarz ve şeklini değiştirmek caiz değildir. Bundan dolayı musiki sesi ile beraber Kur'an üstadlarından rivayet edilen kaidelere göre okumak birbirine uymaz.

İslam'ın ilk çağında Kur'an her halükarda etkili fakat değişik ses perdeleri pek az olan, muhtemelen sade bir melodi ile okunmakta idi. Tarihte Kur'an-ı melodi ile ilk okuyan kimsenin Hz. Peygamber (sav)'in azadlısı ve Ziyad İbn Ebihi'nin anabir kardeşi Abdullah İbn Ebi Bekr olduğu bunun torunu Abdullah İbn Ömer'in de onun tarzını izlediği görülmüştür. Bu okuyuşun gına ya da hıda ile hiçbir ilgisi yoktur. Hatta bu tarz Kur'an okumaya da İbn Ömer kıraatı adı verilmiştir. Bu üslupta okumayı daha sonra devam ettirenler de devrin halifesi Harun er-Reşid tarafından övülmüştür. Fakat zamanla Abdullah İbn Ömer tarzı bir yana bırakılmış, güzel sesli kimseler Kur'an-ı yetiştikleri ülkenin musiki özelliklerini taşıyan melodilerle süsleyerek okumaya başlamışlardır. Tarihte bu yolu ilk açan yani belli bir şarkı nağmesi ile Kur'an tilavet edenler el-Heyssem ve İbn Tağlib olmuştur. El-Heyssem'in Abbasi Halifesi Mansur'a verdiği muhtıraya göre Hicazlılar Kur'an-ı Arap üslubuna uygun okudukları halde, Kûfe'liler onu Nabati, Basralılar Farisi, Şamlılar ise Hıristiyan rahiplerin üslubuna uygun olarak okurlardı.¹⁷⁹ Ve bu okuyuşlar buldukları yöre ve kültürlerle şekillenip zamanımıza kadar gelmiştir.

Kısaca Kur'an'ın nağmeli okunmasının nasıl gündeme geldiğini gördükten sonra sonuç olarak, eğer sözleri uzatmakta, harekeleri yerli yerince söylemekte aşırıya gitmeyecek olursa Kur'an'ı makamlı okuyuşta bir mahzur yoktur. Çünkü Hz. Peygamber (sav) Kur'an okurken sesini alçaltmış ve yükseltmiştir. Şayet kelimeleri uzatmakta ve birini diğerine katmakta haddi aşacak olursa o takdirde bu mekruh olur.¹⁸⁰

Sesi nağmelendirme konusuna bir de dinleyiciler, konumları ve amaçları boyutundan bakılmalıdır. Yani müziğin, insanların kulaklarına ve ruhlarına hoş nağmeler ileterek onların zevklerine hitap etmesinin yanında bir de yorgunluklarını giderip dinlenmelerine yardımcı olma özelliği de göz ardı edilmemelidir. Kur'an-ı Kerim ve hadis-i şeriflerde müziğin bu yönü ile ilgili açık bir ifadeye rastlanmamaktadır. Ancak İslam alimlerinin büyük çoğunluğunun bu çeşit müziklere, söz veya icrasında dini açıdan sakınca kabul edilen başka bir unsur bulunmadığı takdirde cevaz verdikleri görülmektedir.

¹⁷⁹ Bahriye Üçok, 88.

¹⁸⁰ Vehbe Zuhayli, IV, 2665.

Dinlenme amaçlı müziğin hükmü hususunda en açık yorum Şafii alimi Remli'den (1004/1595) gelmektedir. Remli'nin yorumu şöyledir: 'İş ve ağır yük taşıma esnasında yolculuk türküleri ve ninni gibi şarkılar söylemede bir sakınca yoktur. Hatta bu gibi çalışmalar kişinin çalışma azmini arttıracak ya da hac ve savaşta olduğu gibi kişiyi bir hayra teşvik edecek özellikte ise o zaman mendup olur. Ashab-ı Kiramın müzikle ilgili tutumları da bu şekilde yorumlanmıştır. Maverdi (450/1058) de 'kişinin yalnız başına evinde otururken dinlenme amacıyla şarkı söylemesinin caiz olacağını' ifade etmektedir. Gerekçe olarak da Ömer b. Hattab'ın evinde yalnız başına kaldığında bazı şarkıları terennüm ettiğini, yine sahabenin ileri gelenlerinden Ebu'd-Derda'nın, 'ben dini hizmetleri daha iyi yerine getirebilmem için bazı boş şeylerle kalbimi dinlendiririm' sözünü ileri sürmektedir. Hanefi alimlerinden Muhmmmed b. Hasan eş-Şeybani (189/805), Kasani, Zeylaî (743/1343), Molla Hüsrev (885/1480), Damad (1078/1667) ve İbn Abidin'in bu açıdan yorumlanabilecek sözleri şöyledir: 'Kişinin eğlence maksadı gütmeksizin, yalnızlığını giderme gayesiyle, kendi kendine şarkı söylemesinde bir sakınca yoktur.'¹⁸¹ Gerekçe olarak da Kasani 'Çünkü müzik kalbi hassaslaştırır'¹⁸² yorumunu, Zeylaî ve İbn Abidin de 'Enes b. Malik, kardeşi ashabin zahidlerinden Berâe b. Malik'in yanına geldiğinde onu şarkı söylerken gördü.' şeklindeki sahabe uygulamasını ileri sürmüşlerdir. Lehv amacı taşımayan bu çeşit müzikler konusunda alimler farklı görüşler ileri sürmüşler, bir kısmı bu çeşit müziklerde bir sakınca olmadığını, Şemsüleimme es-Serahsi'nin (483/1090) de bu görüşü benimsediği; diğer bir kısmının ise ne maksatla icra edilirse edilsin müziği mekruh kabul ettikleri kaydedilmektedir.¹⁸³

Bu şekilde dinleyicideki amacın, dinlenme olması halinde alimlerin yorumlarına göz attıktan sonra amaç ne olursa olsun dinleyicide meydana gelen bazı hasletler sebebiyle müziğin yasak olduğu durumlar da mevcuttur. Mesela dinleyicinin, bu konuda aşırıya kaçıp, ölçüyü tutturamaması gibi durumlar söz konusu olabilir. Yani bir kimse müziği sever, bununla beraber şehveti içermesi gibi bir durum da olmaz, bu gibiler için musiki diğer zevkler gibi, mübahtır. Fakat zamanlarının büyük bir çoğunluğunu buna hasrederek, musiki dinlemeyi adet haline getirmek, kişinin kendisine mübah olan bir eğlenceyi haram noktasına getirmesi demek olur. İslam her şeyde hatta ibadette bile haddi aşmayıp, israfı karşı çıkmışken, eğlence

¹⁸¹ İbn Abidin, 4, 592.

¹⁸² Kasanî, 6, 269.

¹⁸³ Serahsi, V, 156 ; İbn Hümam, Fethü'l-Kadir, VI, 482.

boyutundaki israf da bu çerçevededir. Zira küçük günahlar ısrar ve devamla büyüdüğü gibi, bazı mübahlarda devamla küçük günaha döner.¹⁸⁴

Dinleyicinin dikkat etmesi gereken durumlardan biri de, dinlenen müziğin kişiyi haram duygu ve düşüncelere itmemesi olmalıdır. Bu konuda Gazali'nin yorumu şöyledir: 'Gençlik çağında ve şehveti diğer bütün vasıflara galip olan bir kimseye, ister gönlünde muayyen bir kimsenin sevgisi galip olsun, ister olmasın, musiki dinlemek haramdır; çünkü o, kakül, ayrılık ve vuslat kelimelerini duyduğu zaman şehveti harekete geçer ve bütün bunları belirli bir suret olarak kabul eder. Şeytan kalbini körükler, şehvet ateşini tutuşturur ve kötülük kapılarını açar. Bu ise şeytanın askerine yardım ve Allahü Teala'nın askeri sayılan akli mağlup etmek olur. Halbuki gönülde, şeytanın ordusundan sayılan şehvet ve Allahü Teala'nın askerinden olan akıl nuru arasında devamlı bir mücadele vardır. Ancak bu iki ordunun biri kalbi fetheder ve tamamen istila ederse, o zaman mücadele sükut eder. Buna göre yeniden mücadele kapısını açmaya muhtaç olunur. İşte musiki, bu gibiler hakkında şeytanın silahını bilemekten başka bir işe yaramaz. Bu gibiler musiki cemaatinden ayrılın, çünkü onlara zarar verirler.'¹⁸⁵

Ölmüş bir kadından şarkı dinlemekte bir mahzur görmeyen alimler de vardır.. Çünkü ölümünden sonra onunla karşılaşma umudu yoktur.¹⁸⁶ Ancak söyleyen kişinin ölmüş olması kişinin kendi kafasında bir suret oluşturmasına engel değildir. Kısacası musikiyi yasak kategorisine sokan maddelerin hepsi musikiden kaynaklanmamaktadır. Aşırıya kaçma ve şehveti tetikleme gibi unsurlar da, dinleyiciden kaynaklanan ve musikiyi haram çizgisine götüren unsurlardır.

B. ÇALGI ALETLERİNİN HÜKMÜ

Hz. Peygamber (sav)'den nakledilen birçok hadiste çalgı aletlerinden söz edilmektedir. Bunlar çalgı aletlerinin genelini yasaklayan hadisler ve isim vererek özel olarak yasaklayan hadisler olmak üzere iki kısma ayrılabilir.

Bunlardan cariyeteyn hadisi olarak bilinen ve Hz. Aişe'den rivayet edilen 'Bir kere Rasulullah yanıma gelmişti. Yanımda def çalarak terennüm eden iki cariye bulunuyordu. Rasulullah yatağına yatıp yüzünü öbür tarafa çevirdi, sonra Hz. Ebu Bekr içeri girdi. 'Bu ne hal, Rasulullah'ın huzurunda şeytan mizmarı ne gezer?', diye beni azarladı. Bunun üzerine

¹⁸⁴ Yusuf el-Kardavi, 326; Celal Yıldırım, Kaynaklarıyla İslam Fıkhı, IV, 192.

¹⁸⁵ İmam Gazali, II, 703.

¹⁸⁶ Abdurrahman Ceziri, II, 32.

Hiz. Peygamber (sav) ona dönüp, 'Bırak onları, bu bizim bayramımızdır', buyurdu¹⁸⁷ hadisi öncelik arzctmektedir. Enes b. Malik: 'En pis kazanç, çalgıcının kazancıdır.' Demiş ve Ebu Umame de: Hiz. Peygamber (sav) şöyle buyurdu: 'Şüphesiz Allah beni rahmet ve alemlere hidayet olarak gönderdi. Ve beni çalgıları, eğlenceleri, Cahiliye işlerini ve putları kırmak için gönderdi.' şeklinde rivayette bulunmuştur. Yine, Muhammed İbnu'l-Münkedir anlatıyor: 'Kıyamet günü olunca bir münadi şöyle seslenecektir. 'Kendilerini eğlence ve şeytan çalgısından uzak tutanlar neredeler? Onları misk bahçelerine yerleştirin.' Sonra Allah meleklerle şöyle buyuracak. 'Onlara benim takdirimi ve övgümü duyurun ve haber verin ki, kendilerine artık ne korku var, ne de üzüntü'¹⁸⁸ Bu ve benzeri hadisler gibi konu ile ilgili sıhhati tartışılır daha birçok hadis mevcuttur.

Bu rivayetlerde çalgı aletleri ile ilgili olarak def, kûbe, ceras, barbat, ğubeyra, mizmar ve mezaif kelimeleri geçmektedir. Bu aletlerden en çok sözü edilenler def, mezamir ve mezaifdir. Türkçe de tef, bir kasnakla onun üzerine gerilmiş deriden meydana gelen bir musiki aletidir. Tef ve daire de denilir. Arapça da dairenin pulsuzuna tef, pullusuna mizher denilir.¹⁸⁹ Kûbe davul demektir. Ortası ince küçük davula bu isim verilmiştir.¹⁹⁰ Berbad ise ud demektir.¹⁹¹

Mezaif terimi hadislerde sıkça geçen bir terimdir. Haramlığına işaret eden hadislerden yalnız bir tanesi sahih, diğerleri zayıftır.¹⁹² Hiz. Peygamber (sav)'den sahih olarak nakledilen şu hadis vardır: 'Ümmetimden öyle insanlar olacak ki zinayı, ipeği, sarhoşluk veren içkiyi ve çalgıları helal kabul edeceklerdir.'¹⁹³ Mezaif'in geçtiği rivayetler genellikle meyhane gibi içkili ve kadınlı eğlence merkezleriyle ilgilidir. Bundan dolayı bir kısım alimler mezaif'in haram olmasının içkili kadınlı eğlence ortamlarıyla sınırlı olduğunu belirtmişlerdir.¹⁹⁴

Ne var ki Hiz. Peygamber (sav)'in cariyeteyn hadisinde sakıncasız bulduğu mezamiri kötülediği hadislerde bulunmaktadır. Mezamiri yasaklayan hadislerden sadece İbn Ömer hadisi diye bilinen ve Nafi'den rivayet edilen 'İbn Ömer bir gün mizmar sesi işitti. Parmaklarıyla kulaklarını tıkayarak yoldan çekildi ve 'Ey Nafi! Bir ses işitiyor musun?' dedi. Ben 'hayır' dedim. Bunun üzerine parmaklarını kulaklarından kaldırdı ve 'Ben Hiz.

¹⁸⁷ Buhari, 'İdeyn', 45.

¹⁸⁸ İbn Ebi'd-Dünya, 56-57.

¹⁸⁹ Nebi Bozkurt, 'Def', 84.

¹⁹⁰ Nebi Bozkurt, 'Davul', 54.

¹⁹¹ Nebi Bozkurt, 92.

¹⁹² Pehlül Düzenli, 53.

¹⁹³ Buhari, 'Eşribe', 7.

¹⁹⁴ Şevkani, VIII, 111.

Peygamber (sav) ile beraberdim. Bunun gibi bir şey işitti ve aynen böyle yaptı.’ dedi.¹⁹⁵ Burada da Hz. Peygamber (sav)’in şahsi olarak bu aletin sesinden sakındığı görülmektedir.

İslam alimleri çalgı aletleri konusunda farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Kimisi Ebu Amir veya Ebu Malik el-Eş’ari’den rivayet edilen ‘Ümmetimden öyle topluluklar çıkacak ki, zinayı ipeği, içkiyi ve çalgı aletlerini helal sayacaklar.’¹⁹⁶ hadisi başta olmak üzere benzer hadisleri dikkate alarak çalgı aletlerinin haram olduğunu, kimileri bayram, düğün ve karşılama merasimleri ile ilgili hadislerden hareketle bu aletleri kullanmanın caiz olacağını söylerken, kimileri de bu hadisleri bir bütün olarak ele alıp, ortak noktalarını tesbit ederek fikir yürütmeyi tercih etmişlerdir. İmam Gazali, Ayni, İbn Kudame, düğün, bayram ve karşılama konularında nakledilen hadislerin, bu gibi meşru sevinçlerin def, şarkı vb. meşru eğlencelerle kutlanmasının caiz olduğuna delalet ettiklerini belirtmişlerdir. Çalgı aletlerinin haramlığı ile ilgili hadisleri de İmam Gazali, İbn Abidin ve İbn Hazm yorumuna tabi tutmuşlar ve bunlara göre çalgı aletlerinin haram olması, aletlerin kendileri ile ilgili bir husus olmayıp, bunlarla haram işlenmesi ya da haram işlenen ortamlarda çalınmasıyla ilgili bir husustur, demişlerdir. Dolayısıyla bu aletler helal ve mübah eğlencelerde içine başka bir haram karıştırılmadan kullanılırsa caizdir. Beraberinde başka haramlar işleniyorsa, ‘harama sebep olan şeyin kendisinin de haram olması’ kuralı gereği caiz değildir.¹⁹⁷

Bazı alimler İbn Ömer hadisinden hareketle nefesli çalgıların haram olmadığını ileri sürerler. Çünkü, eğer haram olsa idi Hz. Peygamber (sav), İbn Ömer’i nefesli çalgıları dinlemekten menederdi. Ama bunu yapmamış ve sadece kulaklarını tıkamıştır. Fakat İbn Kudame bunu red ederek, olaya kasıtlı ya da kasıtsız dinleme olgusunu getirmiştir. Kasıtsız dinleme konusunda kulakları tıkama yasağı dışında bir yasak bulunmamaktadır. Allah Teala ‘Onlar boş söz işittiklerinde, ondan yüz çevirirler’(Kasas; 55) demiş ama kulaklarını tıklarlar dememiştir. Kasıtlı dinlemekte ise kulak kesilip, özellikle dinlemek vardır. Halbuki İbn Ömer hadisinde bu yoktur. Orada kasıtsız dinleme vardır. Hz. Peygamber (sav) ses gelince yoldan çıktı, kulaklarını tıkadı, ses kesilinceye kadar yola dönmedi ve kulaklarını açmadı. Bu sebeplerden dolayı bu hadis nefesli çalgıların cevazına işaret olamaz, görüşünü ileri sürmüştür.¹⁹⁸

¹⁹⁵ İbn Kudame, XIV, 158.

¹⁹⁶ Buhari, ‘Eşribe’, 7

¹⁹⁷ Aynî, Umdetü’l-karî, 9, 428

¹⁹⁸ İbn Kudame, XIV, 159.

Ayrıca çalgı aletlerinden söz eden sahih hadislerde yalnız defe yer verilmesi bazı alimlerin, çalgı aletleri ile ilgili cevazı defle sınırlandırmalarına sebep olmuştur.¹⁹⁹ Hadis şarihlerinden ve aynı zamanda Hanefi fakihlerinden olan Aynî'nin bu nokta da görüşü şöyledir: 'Defin düğün vb. yerlerde caiz olması, ud gibi diğer aletlerinde caiz olması manasına gelmez.'²⁰⁰ Şafii alimlerden İmam Gazali bu hadisle ilgili yorumunda, hadisteki cevazın telli aletleri kapsamadığını ifade etmiş ve üç çeşit çalgının yasak olduğu bildirmiştir. Bunlar mezamir(nefesli çalgılar), evtar(telli çalgılar) ve küçük davul-trampet gibi çalgılardır. İçki alemlerinde kullanıldığından dolayı yasak edilen bu çalgılar dışındaki def, davul ve kadib(ney) mübah görülmüştür.²⁰¹

Son olarak, son dönem alimlerimizden Vehbe Zuhayli'nin yorumlarına göre, dört mezhebinde meşhur olan görüşüne göre ud, tanbur, saz, davul, zurna(kaval) ve benzerleri, rebab ve buna benzer telli, ney ve bütün üflemeli sazları kullanmak haramdır. Bunlara delil de Buhari'den nakledilen hadis ve Lokman süresi 6.ayettir. Akli delil ise, bu gibi aletlerin zevk ve neşe vermesi, Allah'ı zikretmekten, namaz kılmaktan alıkoyması, malın telef olmasına sebep teşkil etmesidir. Bu bakımdan bunlar şarap gibi haram kabul edilir. Şafiiler ve Hanbeliler tek başına kullanıldığı zaman neşe vermeyen, ancak şarkının neşesini arttıran çubuğun haram olduğunu söylemişlerdir. Çünkü o bu durumda şarkıya tabidir. Dolayısıyla şarkının hükmü onunla hükmüdür. Yani onunla birlikte bir haram veya bir mekruh bulunduğu zaman, alkış, şarkı, raks ve benzeri ile birlikte olursa, bunların hükmünü alır. Bunların biri olmazsa mekruh olmaz. Çünkü çubuk tek başına bir çalgı aleti değildir, neşe de vermez. Ayrıca Zahiriler çalgı aletlerinden yararlanmayı, ameller niyetlere göredir, ilkesinden hareketle mübah kabul etmişlerdir. İmam Malik ve bir grup sufi de ud ve kamış eşliğinde dahi olsa musikiyi mübah görmüşlerdir.²⁰²

Görüldüğü gibi düğünde ve savaşta def ve davul çalmanın dışında çalgı aletleri hakkında genellikle olumsuz bir tavır söz konusudur. Ancak bu olumsuz tavrın nedeni İslam'a aykırı bir ortamın oluşmasına zemin hazırlanmasıdır. Eğer böyle bir durum yoksa yani bu aletler helal ve mübah eğlencelerde, içine başka bir haram karıştırılmadan kullanılırsa yasaklanmasına neden olan sebeplerde ortadan kalkmış olur. Bu anlamda bir kişinin ruhunu dinlendirmek ya da dünya kasvetinden biraz kurtulmak adına kendi kendine saz ve benzeri

¹⁹⁹ Serahsi, V, 157.

²⁰⁰ Aynî, 9, 428.

²⁰¹ İmam Gazali, II, 701.

²⁰² Vehbe Zuhayli, IV, 2661.

aletler çalınmasında bir sakınca yoktur. Hatta teşvik edilir. Ancak amacından uzaklaşma ve beraberinde haramın işlenmesi söz konusu ise bu tür aletlerin çalınması caiz olmaktan çıkar.

C. DİNİ MUSİKİ

Dini musiki akıllarda, ‘dini musiki olabilir mi, hangi amaçla kullanılır?’ gibi sorular bırakan bir kavramdır. Hz. Peygamber (sav) devrinde rastlamadığımız bu tağbir, İslam dünyasına tasavvuf anlayışından sonra ama onunla bağlantılı olarak girmiştir. Özellikle tarikatlarda ibadetler esnasında icra edilen müzik ve kendilerince taşıdığı anlamlar büyük önem arz etmektedir. Buradan hareketle bizlerde tarikatların ibadetlerinde icra edilen müziği ve gerek ezan gerek tesbihat gibi unsurlarla hayatımıza giren musikiyi dini musiki çerçevesinde ele aldık.

Hicri II. asrın sonlarına doğru tasavvufi hayat doğmadan evvel Müslümanların yaşantılarına zahidâne hayat hakim olmuştur. Zühd hayatında, haram ve mekruh olan hususlar bir tarafa, mübah ve helal olan nimetlerden bile normal şekilde faydalanmak tenkid edilmiş; yemek, içmek, evlenmek, uyumak, konuşmak, çalışmak gibi tabii ihtiyaçlar bile kötülenmiştir.²⁰³

Durum böyle iken zahidlerin müzik konusundaki tavırlarını tahmin etmek zor değildir. İlk zahidler daima müziğin aleyhinde bulunmuşlardır. Bu hususta, müziği insanı zinaya götüren, büyük günah işlemesine sebep olan amillerden görmüşlerdir.²⁰⁴ Ancak, zühd devrinin olgunlaşmış tasavvuf haline gelmesi ile birlikte, ikinci asrın sonlarından itibaren müzik, sema adı altında tasavvufa girmeye başlamış ve İslam tasavvufunun belli başlı bir karakteristiği haline gelmiştir. Şu bir gerçektir ki, tarikatların hepsi musikiye aynı derecede önem vermemişlerdir. Kimi tarikatlara göre musiki Allah’a kavuşmada önemli araç iken, kimi tarikatlarda sadece dinlemekle yetinmişlerdir. Genel olarak çoğu sufi tarikat mensupları tarafından benimsenen sema, insanı Allah’a yaklaştıran ve yükselten dini bir unsur olarak görülmeye başlamıştır.²⁰⁵

Mevlevilik gibi bazı tarikatlar semayı tarikatlarının esası haline getirmişlerdir. Mevlevilikte musiki ve raks büyük önem taşır. Sufiler arasında çok yaygın olan bir inanişaya göre, musiki Allah’ın ruhlara ‘Ben sizin rabbiniz değil miyim?’ hitabını hatırlatmakta,

²⁰³ Sühreverdi, Tasavvufun Esasları(Avarif-ül Mearif Tercümesi), 247.

²⁰⁴ Abbas Yahya, ‘Musiki ve Dini Musikinin Tanımı’, 111.

²⁰⁵ Haydar Bammât, ‘İslamiyet’in Manevi ve Kültürel Değerleri’, 350.

dolayısıyla kâmil insanın ezelde Allah ile bir olma zevkini şiddetle özlemesine sebep olmaktadır.²⁰⁶

Mevleviliği belirleyen temel dinamiklerin kaynağı durumunda olan Mesnevi de müzik ve raksın ilahî, semavî, melekî, kutsî ve ulvî bir menşee sahip olduğu belirtilerek önemine vurgu yapılmıştır. Mevlana ‘Güzel sesi dinlemek aşıklara gıdadır. Çünkü güzel ses dinlemekte kalp huzuru ve Allah ile birleşme zevki vardır. Adamın içindeki hayaller kuvvetlenir, hatta o hayaller o güzel sestem, o güzel nağmeden suretlere bürünür.’ diyerek müziğin mistik birleşmede ki rolünü dile getirmiştir. Bazılarına göre de müzik, Mevlana’nın Şems’e olan dayanılmaz muhabbeti için bir terapi oluyor ve müzik ona, cennetin kapılarını açıyor, ebedi semada her şeyi temâşâ etmesine vesile oluyordu.²⁰⁷

Dini musiki kapsamında yalnızca tasavvufi çevrelerde görülen raks ve sema yoktur. Bu kapsama Kur’an-ı Kerim, ezan, namaz sonrası tesbih ve tehliller, mevlid-i nebinin vb. nağmeli ve makamlı okunması da girmektedir. Bu konulardaki hüküm ise müziğin amacı, biçimi ve ortaya çıkardığı sonuca göre değişiklik arz etmektedir.

Sonuç olarak, lehinde ve aleyhinde zikredilen gerekçeler değerlendirildiğinde gımanın mutlak olarak yasaklanmadığı, belli kayıtlarla mübah sayıldığı, ancak diğer mübahlar gibi bununda haramın işlenmesine vesile yapılmasına karşı çıktığı görülmektedir. Fakat gerek sahabe ve tabiin gerekse müctehid imamların şarkı ve çalgı aletleri konusunda genellikle olumsuz bir tutum içinde oldukları, nikah, düğün, velime gibi sevinç zamanlarında veya yol sıkıntılarını azaltmak yahut ıssız bir ortamın yol açtığı tedirginliği gidermek gibi makul sebeplerle izin verdikleri göz ardı edilmemelidir.

Günümüz açısından olaya bakacak olursak toplumun çeşitli kesimlerinde kendilerine yer bulan musiki, belirli bir süre sonra sektör haline dönüşmüştür. Bilhassa son dönem bazı Emevi devlet idarecilerinin sık sık Hicaz’daki valilerine şarkıcı siparişleri vermeleri, bu işlerle meşguliyetleri sebebiyle devlet işlerini aksatmaları, şöhretleri Hicaz’ın dışına taşan şarkıcıların pek çok Şam seyahatinde bulunmaları, saraylarda ödüle layık görülmeleri ve devlet erkanının şarkıcılarla özel dostluk kurmaları,²⁰⁸ başlangıçta amatörce, belli törenlerde

²⁰⁶ Beşir Ayvazoğlu, Aşk Estetiği, 23.

²⁰⁷ Beşir Ayvazoğlu, 184 ; Fatma Odabaşı, 97.

²⁰⁸ İrfan Aycan, 193.

icra edilen faaliyetlerin artık profesyonelce yapılmasına ve yapılan işin hem toplumda hem de devlet erkanında karşılığını bulmasına neden olmuştur.

Tabi bu sektör, günümüze kadar gelişerek ve yaygınlaşarak ulaşmıştır. Hatta bazı insanlar için ekmek kapısı durumuna yani bir meslek haline gelmiştir. Ancak bu duruma İslam'ın bakış açısı olumsuzdur. İslamiyet şarkıcılığı yasakladığı gibi dinlenilmesini mübah saydığı şarkı türlerini de belli bir sınır içine almıştır. İmam Gazali, İslam'ın mübah saydığı müziği yedi kısma ayırmıştır.

1. Mukaddes mekanlara olan ziyaret aşkını alevlendiren, uzak bölgelerdeki Müslümanların Hameyn'e (Mekke ve Medine) seyahate teşvik eden müzikler.

2. İnsanın duygularını cihada ve vatan savunmasına çağıran müzikler. Milletlerin çoğu kendilerinden sonraki nesillere toplu halde söylenen milli marşlar miras bırakmışlardır.

3. Savaşı ve savaş meydanlarını, erlerin sıkıntılı anlarında gösterdikleri sebatı anlatan müzikler.

4. Tatlı üzüntüleri harekete geçiren mersiyeler. Bu öyle bir üzüntüdür ki, insanın dünya hayatının yapısını doğru olarak anlamasını sağlar.

5. Mutluluk ve sevinç anlarını anlatan, onları öven ve anılarının kalmasını arzulayan müzik.

6. Sevgililerin duygularını açıklayan, ayrılıkları birleştiren müzik. Çoğu kez bu alanda toplumların ve kişilerin saçma ve düşük anlamlı müzikleri varsa da, içlerinde her türlü takdire şayan olanları da bulunmaktadır.

7. İlahi yücelikleri, Allah Teala'ya layık övgü ve tazimi dile getiren müzik.²⁰⁹

İslam alimlerinin mübah saydığı müzikler bunlarla sınırlı tutulurken, mübahlık da mutlak manada değildir. Yani bu tür müziklere daha önce da bahsi geçen haram unsurlar eşlik ederse, mübahlık hükmü ortadan kalkmakta ve haram hale gelmektedir.²¹⁰ Daha çok kişinin kendi insiyatifinin ve kemâlatının devreye girmiş olduğu bu konuda, 'ameller niyetlere

²⁰⁹ İmam Gazali, II, 688 - 696.

²¹⁰ Bekir Topaloğlu, İslam da Kadın, 211.

göredir' ilkesinden hareketle mübah sayan İbn Hazm bile, uzak durulmasının daha faziletli olacağı görüşündedir.

II. HARAM OLAN VE OLMAYAN OYUN

Lehv kavramının içine giren ikinci bir kavram da oyundur. İslam da spor denince akla daha çok sportif faaliyetler gelmektedir ve İslam spora büyük önem vermiştir. Ancak günümüzün spor anlayışı ile İslam'ın spor anlayışını birbirine karıştırmamak gerekir. Her şeyden önce gayeleri farklıdır, çünkü İslam'da genel amaç askeri bir antremandır.

Sporun askeri antreman gibi ciddi yararları ve bazen de zararları yanında, yapan ve seyredenler için eğlendirici bir yanı vardır. Özellikle Asr-ı Saadette gerek savunma, gerekse daha güçlü ve daha sağlıklı olma amacıyla o günün şartlarında çeşitli spor dallarıyla uğraşılmıştır. Meşruiyet sınırları içinde olduğu sürece bu tür spor dalları ile uğraşılması mübah ve caizdir. Önemli olan gerek rakip sporcuya, gerek sporda kullanılan canlı varlıkların hayatlarına kastedilmemesi veya yaralanmalarına yol açılmamasıdır. Hem sporun yapılışında, hem de seyirinde dini kurallara aykırı davranılmamasıdır.

Modern spora geçişin ardında sanayi devrimince desteklenen bilimsel gelişmeler yatar. Basketbol, voleybol, futbol gibi sporlar, pazara sürülen yeni bir mal gibi, istenen özellikleri karşılayacak biçimde özel olarak geliştirilmiştir. Kapitalist girişimcilik, sporların pazarlanabilir bir ürün olarak modernleştirilmesinde önemli bir rol oynamıştır.

'Atıcılık, at terbiyesi ve eşiyile şakalaşma dışında her oyunun batıl' olduğunu ifade eden hadise dayanarak bazı fıkıh bilginleri, diğer oyun ve eğlencelerin haram olduğunu söylemişlerdir. Ancak sahih hadisler, Hz. Peygamber (sav) ve sahabe hayatı, oyun ve eğlencelerin bu üçünden ibaret olmadığını göstermektedir. Buna göre hadiste geçen 'batıl' sözünü 'haram' diye anlamak yerine, 'boş, faydasız' şeklinde anlamak daha isabetli olsa gerektir.²¹¹

²¹¹ Vecdi Akyüz, 380.

Buna göre günümüzde yaygın olan futbol, basketbol, tenis, bilyardo gibi spor ve oyunları mübah saymamak için hiçbir delil yoktur. Ancak bütün bu oyun ve eğlencelerin mübah sayılması için, bazı şartlar gerekir:

1. Oynamaya dalıp namazı ve ibadeti ihlal etmemek.
2. Kumara alet etmemek.
3. Oyun sırasında dilini kötü sözlerden sakınmak,
4. Rakip oyunculara insani ve ahlaki ölçüler içinde davranışta bulunmak.
5. Giyim kuşamın dini ölçülere uygun olması.

İslam kumarı yasaklarken belli bir şeklini kastetmemiş, mana ve neticesini hedef almıştır. Hangi alet ve metodla oynanırsa oynansın, oyunun önceden belli olmayan sonucunda, taraflardan biri veya bir kaçı kâr yahut zarar edecekse kumar gerçekleşmiş demektir. ‘Ey İman edenler! İçki, kumar, putlar ve fal okları, şüphesiz şeytan işi pisliklerdir. Bunlardan kaçının ki mutluluk ve esenliğe eresiniz. Şeytan şüphesiz içki ve kumar yüzünden aranıza düşmanlık ve kin sokmak ve sizi, Allah’ı anmaktan, namazdan alıkoymak ister. Artık bundan vazgeçerseniz değil mi?’(5/90-91) ayeti, kumarı hem haram kılmakta, hem de bu hükmün hikmetlerini sıralamaktadır. Piyango, spor-toto, müşterek bahis gibi tertip ve oyunlar da kumardır. Bunlardan bazı tesis ve hayır kurumlarının yararlanması, İslami açıdan mazeret değildir.

Bu anlamda sporun geneline de bu ölçüler içinde yaklaşmak, onu kitleleri uyutan, yozlaştıran, kumara dönüşen haliyle tasvip etmemek, fakat kişinin bedeni ve zihni gelişimine katkıda bulunan şekliyle tasvip etmek en uygunu gözükmektedir.

Başta özellikle Hz. Peygamber (sav) zamanında oynanan ve bizzat O’nun teşvik ettiği mübah oyunlar olmak üzere aslında her oyunun haram hale dönüşme riski vardır. Bu da o oyunun kumara çevrilip, çevrilmemesi ile alakalıdır. Kumar ise nasıl sonuçlanacağı önceden belli olmayan, ihtimali bir şeye bağlı kalarak mal vermek veya almaktır. Adı ne olursa olsun bu özelliği taşıyan, para veya mal karşılığı oynanan her oyun ve ortak bahis kumardır.

Kolaylıkla mal çarpmak veya çarptırmak olduğu için Kur'an da meysir denilen kumar, kolaylık anlamındaki 'yûsr' kökünden gelmektedir.²¹²

Ayrıca meysir, cahiliye devrinde fakirlere ikram için oynanan bir oyunun da adı idi. Bu oyun on adet okla oynanırdı. Kesilen bir deve 28 parçaya ayrılır ve her bir oka çeşitli oranlarda et ayrılırdı. Okuna hisse çıkan kimseler hisseleri alır, hiçbir şey çıkmayanlar ise devenin parasını verirlerdi. Oyuna katılanlar, kazandıkları hisseleri yemezler ve fakirlere verirlerdi. Araplar bu oyunu bir meziyet bilir ve katılmayanları kınarlardı. Bu oyunun adı da meysir idi. Bazı alimler ayette yasak edilenin sadece bu meysir adındaki oyun olduğunu, bazıları da meysirin genel anlamda kumar olduğunu ve haksız kazanç sağlayan her türlü oyunun yasak olduğunu iddia ederler. Eğer bütün kumar çeşitlerine meysir deniliyorsa, bu ayetle kumarın her çeşidi günah, dolayısıyla haram kabul edilmiştir. Şayet meysir, yalnız bu özel oyunun adıysa, diğer oyunlarda buna kıyasen haram kılınmış olur.²¹³ Zaten içinde fakirlere yardım amacını da güden, bir yönüyle piyango oyununa benzeyen bu oyunun haram kılınmasından sonra zamanımızdaki diğer oyunlar tartışmaya açılmaksızın haram olmalıdır.

Kısacası kumar insana yaratıcısını unutturan, namaz kılmaktan alıkoyan, tembelliğe sürükleyen, çalışma gücünü yok edip insanlar arasında kin ve düşmanlık saçan haksız bir kazanç yoludur. Haksız yere başkasının malını almak, bile bile ortaklaşa hırsızlık yapmaktır. Fert ve toplum hayatında unutulmaz yaralar açan kumarın her türlüşünü İslam alimleri haram kılınmıştır. Bununla birlikte kumara kaymayan yani menfaat gözetmeksizin, ibadetin aksamasına neden olmayan, kötü söz ve davranışlara kapı aralamayan, normal dinlenme ve eğlenme ölçülerinde olan meşru oyunlar caizdir. Bu anlamda oyunları kısaca kumar olan ve olmayan ya da bedelli ve bedelsiz olmak üzere ikiye ayırabiliriz.

A. BEDELLİ OYUN

Bir oyunun bedelli olması demek, içinde kumar olgusunu barındırıp barındırmaması ile yakından ilgilidir. Yani bir oyunda 'ben kazanırsam şu kadarını alırım, sen kazanırsan şu

²¹² Süleyman Ateş, Haram Olan Eylemler, 88.

²¹³ Süleyman Ateş, 89.

kadarını alırsın' gibi bir iddialaşma ya da haksız bir kazanç söz konusu ise oyun bedelli yani kumar kapsamında değerlendirilir.

Bu konuda Hz. Peygamber (sav)'de birçok uyarı ve ikazlarda bulunarak, ümmetini alıkoymaya çalışmıştır. Bir hadis-i şerifte 'Gel seninle kumar oynayalım diyen kimse(kumar oynayacağı malını) sadaka versin',²¹⁴ buyurmuştur. Yine 'Seni Allah(cc)'ı anmaktan alıkoyan her şey kumardır.'²¹⁵ Hadisinde de yasak olan kumarın çerçevesi geniş tutulmuştur.

Anlaşıldığı üzere gerek Kur'an, gerekse hadislerde kumar ilke olarak yasaklanmış, nelerin kumar olduğu tek tek sayılmayarak kumar yasağı belli birkaç örnek üzerinde gösterilmiştir. Tabiatıyla kumarın yalnızca zikredilen şekillerinin yasak olduğu sonucu çıkarılamaz. İslam alimleri kumarı yasaklarken belli nevilerini değil, götürdüğü sonucu hedef almıştır. Bu itibarla, müslümanların Kur'an ve sünnette ilke olarak geçen kumar yasağını, her devir ve dönemde kendi şart ve toplumlarına göre yeniden ele almaları ve yorumlamaları gerekir. Bunun içinde hem naslardaki emir ve yasakların ortam ve gayesinin iyi bilinmesi, hem de içinde yaşanılan toplumda salgın bir hastalık halini alan kötü alışkanlıkların ve yol açtığı olumsuz sonuçların devamlı izlenmesi gerekir. Bu bağlamda günümüzde var olan bazı oyunları ele alıp inceleme konusu yapacağız. Ancak kumar sayılan oyunların bunlarla sınırlı olduğu ya da olacağı düşünülmemeli, piyasaya sürülmeyen, adı duyulmamış ya da henüz keşfedilmemiş daha birçok kumar çeşidi olabileceği gözardı edilmemelidir.

1. AT YARIŞLARI

Gerek cahiliye devrinde gerekse İslamî dönemde biniciliğin yaygın olduğu bilinmektedir. Hz. Peygamber (sav), 'Ok atma, at ve deve yarışı dışında ödül caiz değildir.'²¹⁶ buyurarak bu tür sporları teşvik etmiştir. Yarış atı olmayan atlar için yarış alanını bir mil uzunluğundaki Seniyyetu'l-Veda ile Benî Zureyk mescidi arasını, yarış atları içinse 6-7 mil uzunluğundaki Hayfa ile Seniyyetu'l- Veda arasını²¹⁷ belirleyerek atlar için özel alanlar tahsis

²¹⁴ Buhari, el- Edeb-ül Müfred, 610.

²¹⁵ Mevsili, IV, 163.

²¹⁶ Vecdi Akyüz, 377.

²¹⁷ Buhari, 'Cihad', 56.

etmiştir. Hatta yer olmadığı zamanlarda ticaret kervanlarının gelip, konakladığı yerler de bu iş için kullanılmıştır.

Şehir halkı gibi, Hz. Peygamber (sav)'de bu yarışlara giderek, kazananları belirliyor ve onlara ödül veriyordu. Medine şehrinin kuzey kısmında bugün dahi bulunan Sabak(koşu) camisi, Hz. Peygamber (sav)'in bu koşuları seyrettiği ve kazananın kim olduğunu belirlediği bir yerdir. Aynı anda kaç atın birden yarışa tutuştuğu bilinmemekle birlikte, ilk beş dereceye girenlere hurma vs. ödüller verilirdi.²¹⁸ Bütün bu bilgilerden Hz. Peygamber (sav)'in at yarışlarını onayladığı ve mübah saydığı sonucu çıkarılmaktadır. Ancak Hz. Peygamber (sav)'in mübah saydığı at yarışı, günümüzdeki gibi Kur'an-ı Kerim tarafından kesin yasaklanmış kumardan başka bir şey olmayan ve müşterek bahse tutuşma olan at yarışı değildir.

Her ne kadar at yarışının kumar olduğu yönünde alimlerin çoğunluğu ittifak halinde ise de özellikle zamanımızda bazı alimlerimiz farklı yönde görüş bildirmişleridir. Bu konuya farklı yaklaşan Süleyman Ateş, at yarışlarına konulan ödülün helal olduğunu eğer haram olsaydı Hz. Peygamber (sav) bu suretle kazanılan malın sadaka olarak verilmesini (hadise dayanarak) emretmeyeceğini bildirmiştir.²¹⁹ Ayrıca görüşlerini delillendirmek için Hz. Peygamber (sav)'in deve yarışlarında ilk beşe girenlere ödül vermesini ve Abda adlı devesi ile yaptığı yarışı²²⁰ hatırlatmaktadır. Bütün bunlardan hareketle de at yarışlarına haram hükmünü veren alimlerimizin abartıya kaçtıklarını ve hükmünün mekruh olacağını ifade etmektedir.

Öncelikli olarak şunun altı çizilmelidir ki, müslümanın elbette eğlenmeye ve hoşça vakit geçirmeye ihtiyacı vardır. İnsan melek değildir. Ancak eğlenirken meşruiyet çizgisini aşmamak ve kumara bulaşmamak esastır. Diğer taraftan, müslümanın kazancı şansa ve tesadüfe bağlı olmayıp, çabasının ve alın terinin ürünü olmalıdır. Nitekim bir ayette 'Bilinsin ki insan için kendi çabasından başka bir şey yoktur'(en-Necm/39) buyrulmaktadır.

Daha da önemlisi başkalarının mallarını meşru olmayan yollarla almak ve yemek haramdır. Ayette 'Mallarınızı aranızda batıl yollarla yemeyin, ancak karşılıklı rızaya, gönül

²¹⁸ Vecdi Akyüz, 377.

²¹⁹ Süleyman Ateş, 100.

²²⁰ İbn Kudame, XII, 426.

hoşluğuna dayalı bir ticaret sonucunda yiyin'(en-Nisa/29) buyrulmaktadır. Meşru yollarla yapılmadıktan sonra, kumarda olduğu gibi, tarafların görünen rızaları, kumarla elde edilen malı helal hale getirmez. Aslında kaybeden taraf verdiği rızaya razı görünse bile, içinden razı olması pek mümkün değildir.

İşin bir de şu yönü vardır ki kumar, diğer birçok eğlence ve aldatmaca çeşidi gibi, iktisadi gelişimini tamamlayamamış ülkelerde işsizliğin, fakirliğin, sınıflar arası dengesizliğin büyük çapta olduğu toplum ve kesimlerde adeta bir umut sömürüsü olarak salgın bir hastalık halini almakta, her defasında hem büyük bir kesim mağdur olmakta hem de hak etmeden, emek vermeden ve alın teri dökmeden zengin olan birkaç problemlili kişi daha topluma eklenmektedir.

Bütün bunlardan hareketle gerek taraflar arasında kin, nefret ve düşmanlığa yol açması gerekse günümüzde Hz. Peygamber (sav) zamanından farklı icra edilmesi yani ödülün dışardan bir kimse tarafından değil de, müşterek bir bahisleşme sonucunda hak edilmesi sonucu ile kumar olduğunda şüphe kalmayan at yarışları haramdır.²²¹

2. SATRANÇ

Satranç, Hint kaynaklı çok eski bir oyun olmakla beraber, Müslümanlar onu Hz. Ömer'in halifeliği zamanında, İran kanalıyla öğrenmişlerdir.²²² Yani satranç Hz. Peygamber (sav) döneminde, Müslümanlar arasında bilinmemekte idi. Bu yüzden çoğunluğa göre Hz. Peygamber (sav)'in tavla hakkında konuşmuş ancak satranç hakkında bir şey söylememiştir. Onu sahabe daha sonra tanımış ve cevazı konusunda bir fikir birliğine varamamıştır.

Bu anlamda ashabdan gelen rivayetlerin bazıları şunlarıdır: Asbağ b. Nübate, Hz. Ali(ra)'nin satranç oynayan bazı kimselere rastladığını ve onlara şöyle dediğini naklediyor: 'Şu üzerinde kendini vererek durduğunuz heykeller de nedir? Şüphesiz sizden birinin, sönünceye kadar ateş korunu eline alması, onları ellemesinden daha iyidir.' Ebu Cafer, satrancı kastederek, şöyle dedi. 'O Mecusiliktir, onu oynamayın!' Yine Ukbe b. Salih diyor ki: İbrahim en-Nehai'ye 'satranç oynamak hakkında ne dersin? Ben onu oynamayı

²²¹ Muhammed Ali Sabuni, Ahkam Tefsiri, I, 229.

²²² Faruk Beşer, Hanımlara Özel Fetvalar, 131.

seviyorum’ dedim. Şöyle dedi: ‘Şüphesiz o melundur. Onu oynama!’ Ben yine ‘Ona dayanamıyorum’ dedim. ‘Onu bir sene oynamayacağına dair bana yemin et’ diye tavsiyede bulundu. Ben de yemin ettim ve onu oynamamaya sabrettim.’ Yine Ubeydullah b. Ömer anlatıyor: Kasım’a ‘Siz şu tavlayı kerih görüyorsunuz; peki satrancın durumu ne?’ diye sorulunca şöyle cevap verdi. ‘Allah’ın zikrinden ve namazdan alıkoyan her şey, kumardan sayılır’²²³ Yine Hz. Ali ‘Satranç, acemlerin meysiridir’²²⁴ demiştir. Görüldüğü gibi sahabe ve tabiinden bazı kimseler satrancı haram ya da mekruh görmüşlerdir. Ancak zikredilen hadislerin çoğu sahihlikleri açısından tenkid edilmiştir.

Bu konuda Hz. Peygamber (sav)’den kesin bir rivayetin bulunmaması, hakkında verilen hükümlerin çeşitlilik arz etmesine sebep olmuştur. Hanefilerde satranç ve tavlâ genellikle birlikte değerlendirilmiş ve aynı hükme tabi tutulmuştur. Hoş karşılanmadığını hissettirmek ve oynanmasına engel olmak düşüncesiyle, Ebu Yusuf ve İmam Muhammed, satranç oynayanlara selam verilmesini doğru bulmamış, Ebu Hanife ise selam vermek suretiyle onları bir müddet içinde olsa oyundan alıkoymak düşüncesiyle, onlara selam vermede bir sakınca olmadığını ileri sürmüştür.²²⁵

İmam Malik ve Ahmed b. Hanbel, satrancın haram olduğunu söylemişlerdir. İmam Malik ayrıca, satrancın tavlâdan daha kötü ve daha oyalayıcı olduğunu ileri sürmüştür.²²⁶

Bu konuya farklı bir açılım getiren ise İmam Şafidir. Ona göre, mekruhtur sadece. Çünkü satranç, akli ve zekayı kullanarak oynan bir oyundur ve düşünemeyen bir kimse oynayamaz. Yani bu oyun, muhakemeyi güçlendirir, savaş taktiklerine ve hilelerine alıştırmayı hasebiyle eğitici bir yöne sahiptir.²²⁷

Bütün bunların yanında Gazali satrancı, içinde harama sevk edecek, İslam alimlerinin mübah saydığı müziğe kıyas ederek, ‘nasıl ki böyle bir müzik her ne kadar mübah olsada, kalbi fazla meşgul ettiği zaman zararlı hale gelirse, satrançta isterse karşılıksız oynansın, bu durumlarda şiddetle mekruh olur,’ der.²²⁸

²²³ İbn Ebi’-d-Dünya, 67.

²²⁴ Şevkani, VIII, 95.

²²⁵ Mevsili, IV, 164.

²²⁶ İbn Kesir, XII, 2450 ; Celal Yıldırım, IV, 193.

²²⁷ Mustafa el-Hin, 262.

²²⁸ İmam Gazali, II, 703.

Günümüzde de bu konuda farklı görüşler mevcuttur. Bu anlamda Ebussuud Efendi, satranca şiddetle karşı çıkarken,²²⁹ Süleyman Ateş ise haramlığına kesin bir delil bulunmamasından hareketle mübahtır,²³⁰ demiştir.

Bu görüşler ve delillendirmeler ışığında satrancın hükmü şu şartlar altında mübah sayılabilir: 1- Satranç yüzünden namazın vaktinden sonraya bırakılmaması. 2- Kendisine kumar karışmamış olması. 3- Oyuncunun oyun esnasında dilini kötü sözlerden sakındırması. Bu üç şartı yerine getirebileceğine inanan kimseler için satranç mübah, inanmayanlar için haram olur.

3. TAVLA

Tavla, hadis kaynaklarında Farsçadan alınmış ‘nerd’ veya ‘nerdeşir’ olarak geçer. Rivayete göre tavlaya ‘nerdeşir’ denilmesinin sebebi bu oyunun Erdeşir b. Bâbek tarafından icad edilmiş olmasıdır. Bir müddet İran nüfusu altında yaşamış Güneyden veya ticaret kanalıyla öğrenilmiş olmalıdır.²³¹

Günümüzde daha çok hoşça vakit geçirmek için oynan tavlının dini hükmü konusunda değişik görüşler belirtilmiştir. Nerd ile ilgili olarak Hz. Peygamber (sav)’den nakledilen bazı hadisler şunlardır; ‘Nerd ile oynayan kişi, Allah’a ve Rasulüne isyan etmiştir.’²³² ‘Nerdeşir ile oynayan, elini domuz etine ve kanına batırmış gibidir.’²³³ ‘Zar ile oynayan kişi Allah’a ve Rasulüne isyan etmiştir.’²³⁴ ‘Nerd ile oynayıp sonra namaz kılan kişi, irin ve domuz kanı ile abdest almış ve namaz kılmış gibidir.’²³⁵ Alimlerin çoğunluğu bu hadislerden ve sahabi uygulamalarından hareketle nerdin haram olduğunu ifade etmişlerdir. Ancak Ebu İshak el-Mervezi gibi kimi alimler ise nerdin haram değil, mekruh olduğunu söylemiştir. Zar ile oynamak ise birçok sahabe tarafından mekruh görülmüştür. İbn Mugaffel ve İbn Müseyyeb ise kumara vesile yapılmamak kaydıyla zar ile oynamaya izin vermişlerdir.²³⁶

²²⁹ Ertuğrul Düzdağ, 200.

²³⁰ Süleyman Ateş, 91.

²³¹ Süleyman Uludağ, 130.

²³² Şevkani, VIII, 106.

²³³ Müslim, ‘Şi’r’, 10.

²³⁴ Şevkani, VIII, 106.

²³⁵ Şevkani, VIII, 106.

²³⁶ Süleyman Ateş, 90.

Hanefi alimler, genelde nerd ile satrancı aynı hükümde tutmuşlar, kumar veya hiç değilse faydasız olduklarını ileri sürerek, nerd ve satranç oynamanın mekruh olduğunu söylemişlerdir. Hanefi fakihlerden Kasani, bu konuda sert bir tutum sergileyenler arasında yer alır. Ona göre eğer nerd ve satranç kumar ise, ‘Ey iman edenler, şarap, kumar, dikili taşlar ve şans okları birer şeytan işi pisliktir.’(5/90) ayetinden ve ‘Sizi Allah’ı anmaktan alıkoyan her şey meysirdir.’²³⁷ hadisinden hareketle haram olmalıdır. Şayet, nerd ve satranç kumar değil de oyun ise bu takdirde, ‘Her oyun haramdır. Ancak kişinin eşiyle, ok ve yayıyla ve atıyla oynaması hariç.’²³⁸ hadisinden hareketle yine haram olmalıdır²³⁹ der.

Nerd ve satranç hükmü ile ilgili olarak bazı Hanefi alimlerin görüşü haramdır. Ama genel kanaatS mekruh olduğu yönündedir. Buradaki mekruhluk ifadesini haram anlamında alsak bile, Hanefilerin nerd ve satrancı kumar veya oyun olma gerekçesi ile haram saymaları pek yerinde görülmez. Zira Hz. Peygamber’in oyunla ilgili yasağı bu kadar genelleştirildiğinde, günümüzde mübah olduğunda kuşku duyulmayan birçok oyununda aynı gerekçeyle haram sayılması gerekecektir. Diğer taraftan nerd ve satrancın, kumar olma ihtimalinden hareketle haram sayılması da pek isabetli değildir. Çünkü kumarın ölçüleri ve sınırları bellidir. ‘Kumara vesile kılma ihtimali vardır’ diye haram sayılacak olursa, bu ihtimalden hareketle daha birçok oyunun haram kılınması gerekecektir. Bu itibarla çoğunluk Hanefi kaynaklarda ifade edildiği şekilde, tavla ve satrancın kumara vesile kılınmamak şartıyla haram olmadığı, ancak zamanı boşa geçirme gibi noktalardan hareketle mekruh olduğu söylenebilir.²⁴⁰

İmam Malik, ‘Haktan sonra geriye sadece dalalet kalır.’(10/32) ayetinden hareketle, satranç ve nerd ile oynamanın bir dalalet olduğunu söylemiştir. Ancak birçok Malikî alim, ayetin baş tarafında ‘İşte sizin Rabbiniz olan Allah haktır’ denildiğini, dolayısıyla ‘burada davranışlar ve işler değil, iman ve küfür söz konusu edilmektedir’ diyerek İmam Malik’in bu gerekçelendirmesine karşı çıkmışlardır.²⁴¹

²³⁷ Mevsili, IV, 164.

²³⁸ Buhari, el-Edeb’ül Müfred, 535.

²³⁹ İbn Kesir, 2450.

²⁴⁰ Mevsili, IV, 164.

²⁴¹ Yusuf el-Kardavi, 322.

Maliki fakih İbn-ül Arabi’de bu meseleyi şu şekilde ortaya koymuştur: ‘Allah bazı şeyleri mübah bazılarını haram kılmıştır. Haram dalalet, mübah ise haktır. Satranç mübah ise dalalet olması söz konusu değildir. Çünkü, Allah’ın mübah bıraktığı bir şeyi mübah sayan kimseye dalalete düşmüş denilemez. Eğer satranç mübah değilse, bu konuda bir delile ihtiyaç duyulur ve ancak haram olduğunu gösteren bir delil bulunduğu takdirde ayetin içerdiği delalet kapsamına sokulabilir’ der. Daha sonra İbn’ül Arabi Hz. Peygamber (sav)’in ‘nerdeşir ile oynayan kişi elini domuzun etine ve kanına daldırılmış gibidir’ hadisinin satrancı da yasakladığını belirtmiş ve gerekçe olarak her ikisinin de Allah’ı zikretmekten alıkoymasını göstermiştir.²⁴²

İmam Şafii, tavla oynamaya düşkün kişilerin şahitliklerinden bahsederken, hakkında daha fazla ve şiddetli tenkit içeren haberler bulunduğu gerekçesiyle tavla oynamanın mekruh olduğunu ve diğer oyun türlerinden biraz daha fazla çirkin görüldüğünü ifade etmektedir. Şafii, satranç oynamaya da sıcak bakmadıklarını fakat bunun nerdden daha hafif olduğunu ifade ettikten sonra ‘oyun dindar ve ağır başlı kimselerin sanatı değildir’ diyerek insanların oynadıkları bütün oyunların mekruh olduklarını söylemiştir.²⁴³ İmam Şafii, bu oyunlardan herhangi biriyle, onu helal görerek oynayan kişinin şahitliğinin reddolunmayacağını, fakat oyun sebebi ile namazlardan gafil olunması bu gafletin namazları kaçırarak derecede artması durumunda, tıpkı unutma veya baygınlık gibi bir durum olmadığı halde boş oturup namaza devam etmeyen kişinin şahitliğinin reddedildiği gibi, namaz vakitlerini hafife aldığı gerekçesi ile bu kişinin şahitliğinin de reddedileceğini ileri sürmüştür.²⁴⁴

Sonuç olarak, kumara bulaştırılmadığı, gerek Allah’a gerek aile ve topluma karşı görevler aksatılmadığı, o sırada daha önemli bir şey ihmal edilmediği sürece tavla oynanması dinen haram olmamakla birlikte, hadiste izin verilen üç oyun çeşidinin dışında olması dikkate alınarak mekruh olduğu söylenebilir. Ancak nefse hakimiyetin zor olması hasebiyle, bu tarz oyunlardan uzak durulması tavsiye edilebilir.

²⁴² İbnü’l Arabi, III, 1052-1053.

²⁴³ Mustafa el-Hin, 262.

²⁴⁴ Mustafa el-Hin, 262.

4. PİYANGO

Günümüzde yaygınlaşmış ve ciddi bir sektör haline gelmiş oyunlardan biride piyangodur. Bu oyun devlet tarafından desteklenmiş, halk tarafından da rağbet görmüş, özellikle yılbaşı gecelerinin vazgeçilmezi haline gelmiştir.

Genel olarak şöyle bir yapıya sahiptir: Hükümet veya herhangi bir kurum, bir kamu hizmeti yapabilmek için, bir miktar para toplamak amacıyla belli fiyatlarla biletler bastırıp piyasaya sürer. Diyelim ki kurum, sadece yüz tanesine 100 milyon lira dağıtacağı, bin bilet basmıştır. Bu bin biletin satışından bir milyar lira kazanmayı planlamaktadır. Bu bin biletin ilk onuna 100 milyonun yüzde doksanını vererek, geri kalan on milyon lirayı da 990 bilete dağıtacaktır. Üzerinde rakamlar yazılı küçük maden parçacıklarını, delikli bir kaba koyarlar. Bu delikli küre döndükçe deliklerden birer numara atar. Buna çekiliş denir. Bunlardan ilk on rakam, onar milyon lirayı alır. Daha sonra düşen 990 rakam da geri kalan parayı alır. Diğer rakamlar ise boştur.

Bu işlem, çekiliş bakımından aynen Arapların meysirine benzer. Onlarda deve alırlar, toplanırlar, ok çekiciye okları çektirirler. Kaybeden üç kişinin üzerine koca devenin masrafı yüklenir. Bundan dolayı kaybedenler, içlerinde kazananlara karşı kin ve düşmanlık beslerler. Bu da onlar arasında kavga çıkmasına neden olduğu gibi, ayrıca bu oyun insanları meşgul edip Allah'ı anmaktan, namaz kılmaktan alıkoyar. Bundan dolayı Kur'an-ı Kerim, şarabı ve meysiri yasaklarken şeytanın, bu ikisi vasıtası ile insanların arasında düşmanlık ve öfke sokacağını ve onları Allah'ı anmaktan ve namazdan alıkoyacağını bildirmektedir.

Bazı alimler piyangonun sadece çekiliş bakımından meysire benzediğini, aslında bir çok esas bakımından farklı olduklarını iddia ederler. Yani meysirin iki önemli elemanı olan zaman israfı, Allah'ı anmaktan alıkoyma, namazdan geri bırakma ve katılanlar arasına düşmanlık girmesine neden olma sebeplerinin piyango da olmadığını söylerler. Meysirde oyuna katılanlar karşı karşıyadırlar ve bu iş için hayli zamanlarını harcarlar. Allah'ı anmayı ve namazı unuturlar. Kaybedenler kazananlara öfke ve düşmanlık besler. Oysa piyangoya katılanlar, sadece bilet alırlar, çekilişin başında durup vakit kaybetmez, onunla meşgul olmazlar. Bundan dolayı piyango kişiyi Allah'ı anmaktan ve namazdan alıkoymaz. Ayrıca piyangoya katılanlar birbirlerini görmez ve tanımazlar. Bundan dolayı kaybedenlerin,

kazananlara düşman olması da söz konusu değildir. Sonra kaybedilen meblağ da sadece satın alınan biletin parasıdır. Karşı tarafın kazandığı bütün parayı bir kişi vermez. Kaybedilen meblağ, bir aileyi sarsacak derecede büyük bir meblağ değildir. Fakat meysir de kaybedilen ise bir devenin parasıdır.²⁴⁵

Bu yorum da isteyerek ya da istemeyerek eksik bırakılan bazı mevzular mevcuttur. Piyanonun cahiliye devrindeki meysir kadar vakit almadığı, insanların birbirlerini tanımadıkları doğru olabilir ancak burada üzerinde durulması gereken esas mesele bu tür şans oyunlarının bir tür umut tacirciliği olduğu ve insanları kolay para kazanmaya ittiğidir. Artık insanlar kolay para kazanmanın yollarını aramakta ve alın teri dökmeksizin, emek harcamaksızın, bütün gayretleri ile bu tür şans oyunlarının peşinde koşmaktadırlar. Ayrıca bu tür oyunlarda kaybedilen meblağın düşük olduğu yorumuna katılmak mümkün gözükmemektedir. Çünkü bu sektörün kurbanı olan insanlar, bu yolda rızıklarının çoğunu harcamayı göze almakta ve sonrasında da talih kuşunu bekleme bahanesi ile tembellik etmektedirler. İslam'ın, kişinin rızkının peşinde koşması gerektiği esası, alın terine ve emeğe verilen önem ise geri planda kalmaktadır. Böyle umutla bekleyen insanlar da sonunda hüsrana uğramakta ya da aniden zengin olmanın vermiş olduğu şokla psikolojik sorunlar yaşamaktadırlar. Kısacası bu tür oyunlarla hazırcı bir toplum yapısı hedeflenmektedir.

İslam alimleri ise bu tür oyunları 'şeytan işi' olarak yorumlamış(5/90) ve yasak etmiştir.²⁴⁶ Bunun temelinde de cemiyete fahiş zarar söz konusudur. Kabul edilmelidir ki, bu tür oyunlarla özellikle fakirler, bazı kesimlerin kurbanı olmaktadır. Ve toplumda insanlar arasındaki sosyal fark giderek büyümektedir. Bu zarara araç olan yalnız piyango değil, toto loto, iddia vs. gibi farklı adlarla anılan daha birçok şans oyunudur. Haliyle onlarda İslam alimlerinin yasakladığı oyunlardır.

²⁴⁵ Süleyman Ateş, 104.

²⁴⁶ Celal Yıldırım, IV, 193.

B. BEDELSİZ OYUN

İçerisinde kumar karışmayan her türlü oyun bedelsiz oyun kapsamındadır. İslam alimleri haram çizgisinde olmadığı müddetçe, insanların kendilerini eğlendirmeleri için oyunu mübah görmüştür. Fakat bu o oyunların hep mübah kalacağı anlamına gelmemektedir. Mübah bir oyuna kumar karışır ya da gayrı meşru bir niyetle oynanırsa mübahlık hükmü ortadan kalmaktadır. Yani oyunlar daha genel bir ifade ile eğlence vasıtaları, kişiye, ortama ve niyete göre değerlendirilmelidir. Bu anlamda günümüzde birçok insanın ortak eğlence vasıtası olan mübah oyunlar mevcuttur.

1. SPOR OYUNLARI

Spor oyunları başlığı altında futbol, basketbol, voleybol vs. gibi çok büyük kitlelerin, gerçek anlamda fanatığı olduğu spor çeşitleri yer almaktadır. Bu sporlar günümüzde insanların hayatlarında önemli bir yer işgal etmekte, insanları bu anlamda çeşitli gruplara ayırmakta ve kendi aralarında sohbetlerinin konusunu oluşturmaktadır.

Bu sporların, modern insanın hayatında önemli bir yer edinmesi, sanayi devriminden sonra gerçekleşmiştir. Değişen hayat şartlarında, insanlar eğlence ihtiyaçlarını gideren bu tür sporlara yönelmişler ve hayatlarında önemli bir yere koymuşlardır. Ancak bu mübahlık çerçevesinde bazı şartlar mevcuttur;

1. Oyuna dalıp, namazı ve ibadeti ihmal etmemek.
2. Kumara alet etmemek.
3. Oyun sırasında dilini kötü sözlerden sakınmak.
4. Rakip oyunculara insani ve ahlaki ölçüler içinde davranışta bulunmak.
5. Giyim kuşamın dini ölçülere uygun olması.²⁴⁷

Bu ölçülere göre İslam alimlerinin sporu yasaklamadığı anlaşılmaktadır. Zikredilen bu ölçüler, tenis, bardo gibi oyunları da kapsamaktadır. Spora bu çerçeveye göre yaklaşmak, onu kitleleri uyutan, yozlaştıran, kumara dönüşen haliyle tasvip etmemek, fakat kişinin bedeni ve zihni gelişimine katkıda bulunan şekliyle tasvip etmek gerekmektedir.

²⁴⁷ Vecdi Akyüz, 381.

III. LEHV'İN SOSYAL VE PSİKOLOJİK YÖNÜ

Lehv konusu incelenirken, doğuşu, gelişmesi, çeşitleri, uygulanışı, hükümleri gibi konuların yanında onun psiko-sosyal yönü de göz önünde bulundurulmalıdır. Bu konu gerek modern psikoloji ve sosyolojinin gerek İslam alimlerinin araştırmalarının konusu olmuştur.

Şu var ki lehv'in toplum psikolojisi açısından büyük önem taşıdığı inkar edilemez. Nitekim, Hz. Peygamber (sav)'in kadın ve erkek herkesin bayramlara katılmasını emretmesi dikkat çekicidir.

Batı da özellikle Fransız devriminden sonra birlikte eğlenmenin önemi daha iyi anlaşılmıştır. Bazı bilim adamları toplu olarak yapılan dini merasim ve şenliklerin fertleri bir araya getirmek, aralarındaki sosyal bağları güçlendirmek, kültür mirasının, geleneklerin ve inançların canlanmasını sağlamak, mutluluk ve huzur getirmek gibi fonksiyonlarından söz eder. Bazıları da tiyatro gibi eğlenceleri büyük şehirlerin yozlaşmış sanatı olarak gördüğü halde, şenlikleri insanlar arasındaki engellerin kalkmasına, kardeşlik bilincinin güçlenmesine ve çıkar çatışmalarının önlenmesine vesile teşkil eden davranışlar olarak görür.²⁴⁸

Çağdaş sosyal psikolojide, masum haz arayışına cevap verdiği inanan oyun ve eğlence, gayesi kendinde olan bir heyecan halidir. Gayesinin kendinde oluşu, onun asgari yaşama şartlarını yerine getirmek üzere yapılan faaliyetlerden biri olmayışı ve mecburiyet ifade etmeyişi yüzündendir. Karnımızı doyumak için eğlenmeyiz, belli bir şeyi elde etmek içinde eğlenmeyiz. Bu anlamda bizi sıkan, bize birçok yönden ket vuran bir dünyaya karşı bizler, bu isteklerimizin tatmini için dolaylı yollara başvururuz. Ve Freud'un temellendirmesi ile lehv de bu dolaylı yollardan biridir. Yani lehv; gerçek dünyanın, sırf pozitif duygular yaratmak ve hayal kırıklıklarından kaçmak maksadıyla bozulmasını, eğilip bükülmesini göstermektedir.²⁴⁹

Genel olarak psikoloji de lehv iki kısımda incelenir. Levh'i icra eden sanatkarlar ve ona pasif olarak katılan seyirciler. Bu yönde eğlendiriciler sanat adamı hatta dünyayı

²⁴⁸ Nebi Bozkurt, 'Eğlence', 487.

²⁴⁹ Erol Güngör, 'Eğlencenin Sosyal ve Psikolojik Yönü', 14.

araştırarak bize sunan birer bilim adamı, diğerleri ise asla onların seviyesine ulaşamayacak olan, kendilerine hazır sunulanı alan, orta adam tabakasıdır. Bu iki gurubun birbirlerinin isteklerine cevap verebilme açısından sıkı bir ilişki içerisinde olması gerektiğini savunan bilim adamları, lehv'in içeriği konusunda da insanları yaş guruplarına göre ayırmaktadırlar. Yani çocuklar, gençler ve orta yaşlıların farklı şiddetli uyarıcılardan haz duyduklarını ve genellikle erken yaşlarda aktif lehv'den hoşlanıldığını, yetişkinlik çağının başlangıcında artık şiddetli lehv'in yerini okuma ya da eğlencelere pasif olarak katılmanın aldığını bildiriyorlar. Bazı bilim adamları da lehv'in çeşidini yaş gurubu kadar hatta ondan daha fazla şahsi kabiliyetin, yetişme tarzının, içinde bulunulan sosyal ve kültürel çevrenin etkilediğini ve kalitesini belirlediğini ileri sürmüşlerdir. Örneğin batıda yapılan araştırmalar, günün popüler eğlence vasıtalarını takip edenlerin, zihin kabiliyeti ve tahsil bakımından orta ve ortanın altında insanlar olduklarını, daha yukarıda olanların ise boş zamanlarını kitap okuyarak ve sanat faaliyetlerini takip ederek değerlendirdiklerini ortaya çıkarmıştır. Ayrıca psikoloji, avam tabakasının hayatında bağımsız lehv diye bir şey olmadığını, lehv'in hayatın içinde, günlük faaliyetlerin bir parçası olduğunu ileri sürmüştür.²⁵⁰

Bazı İslam alimlerince de lehv, sosyal kaynaşma ve dayanışmanın gelişmesine katkıda bulunması gibi olumlu yönleriyle değerlendirilmiş ve aşırılığa kaçmamak şartıyla insanın çalışma, ibadet etme türünden asli ve ciddi görevlerini daha güzel yapmasına yardımcı bir faaliyet olarak düşünülmüştür. İmam Gazali, oyunun kalbi rahatlatacağını, ağırlık ve sıkıntıyı gidereceğini söyler. Ona göre gönül ağırlaştığı zaman körleşir ve tembelleşir. Lehv gönlün yatıştırılarak huzura kavuşmasını ve yeniden harekete geçmesini sağlar. Mesela haftanın her günü devamlı ders okumak insanı yorar ve bıktırır; fakat arada yapılacak bir tatil ona yeniden şevk verir. Devamlı ibadette kişiyi tembelleştirir; bu durumda insanın neşe ve azmini artırır. Bu sebeple oyun ve eğlence ciddi çalışmaya da yardımcı olur. Gazali lehv'i yorgunluk ve tembellik hastalığına karşı kalbin devası olarak görmektedir. Ne var ki, bu eğlence ölçülü ve mübah olmalıdır. Hastalıkları tedavi eden ilaçların fazlası zararlı olduğu gibi oyun ve eğlencelerin de fazlası da zararlıdır. Ona göre ölçüye uyularak yapılan eğlenceler asıl

²⁵⁰ Erol Güngör, 16.

ibadetlerin ifası için bedene dinçlik, ruha şevk kazandıracığından nafîle ibadet hükmündedir.²⁵¹

Ayrıca Gazali, gözün zevki, güzel şeyleri görmek; kulağın zevki ise güzel şeyleri dinlemektir, der ve musikiden etkilenmemeyi ruhsal bir bozukluk ve bazılarının tabiatında bulunan bir kabalık olarak değerlendirir.²⁵² Görüldüğü gibi Gazali, insanın aklının ve duyularından her birinin kendine has bir özelliğı olduğunu ve bu özelliğine göre zevk alındığını belirterek çağdaş psikolojinin tesbitleriyle paralellik göstermiştir.

Bu anlamda özellikle musikinin insan bünyesi ile yakından ilgisi vardır ki etkili olabilmesi için illa anlaşılır sözler içermesi gerekmemektedir, sadece enstrümental de olabilir. Bu özelliğın farkında olan Hz. Peygamber (sav) de Kur'an'ın ve ezanın güzel sesle ve sesi güzel olanlar tarafından okunmasını tavsiye etmiştir. İşte musikinin bu özelliğı yüzyıllardan beri bilindiğı için özellikle Müslüman Türkler tarafından tedavi amacıyla kullanılmıştır. Günümüzde en önemli ruhsal sorunlar arasında, stres ve sinir bozuklukları önde gelir. Bunun sebebi aşırı aktivitedir. Hayat her geçen gün doğallıktan biraz daha uzaklaşmakta ve suni bir hale gelmektedir. İnsanların ruhsal sağlıklarına kavuşabilmeleri, kendilerini dinleme sanatını hayata geçirebilmelerine ve insan ruhunu yüceltici nağmeleri dinlemeye bağlıdır. Mesela, saba makamıyla güzel bir tarz da okunan sabah ezanının, insanı etkilediğini ve uykusunu kaçırıp yatağından kaldırdığı bilinen bir gerçektir.²⁵³

Bu gibi örnekler aslında hayatta lehv ile ne kadar da iç içe olduğumuzu göstermektedir. Bu anlamda lehv'in olumlu yönlerini hayatımıza kanalize edebilirsek, sosyal ve psikolojik açıdan biz insanlara ne kadar da yararlı olduğunu anlayabiliriz.

²⁵¹ İmam Gazali, II, 688-689.

²⁵² İmam Gazali, II, 682.

²⁵³ Akdoğan, 'Cahız ve Musikinin Tesiri Hakkındaki Makalesi',253.

SONUÇ

İnsan hayatında inkar edilmez bir yere sahip olan lehv, terim olarak Kur'an-ı Kerim de bir çok ayette ve Hz. Peygamber'in birçok hadisinde yer almaktadır. Lehv' in içerdiği anlam bakımından alimler farklı görüşler ileri sürmüşler, kimisi şarkı, kimisi çalgı aletleri, kimisi batıl oyunlar, kimisi de zararlı her türlü eğlence gibi şumullü anlamlar vermişlerdir.

Ancak genel olarak lehv'i, insanları o an yaptıkları şeylerden alıkoyan her şey diye tanımlanabiliriz. Lehv'in insanları alıkoyduğu şey olumlu da olabilir, olumsuz da. Yani lehv insanları yapmaları gereken asli görevlerinden alıkoyabilir, insanların eğlenceye ya da oyuna dalıp namazı geçirmesi gibi. Aynı şekilde insanları içinde buldukları kasvet havasından kurtarıp daha zinde hale getirebilir. Bu bize lehv'in olumlu ve olumsuz yönleriyle birlikte insanları bir şeyden alıkoyan her şey olduğunu bildirir.

Bu çalışmada lehv, kapsam olarak oyun ve eğlenceyi içermektedir. Ancak bazı ayetlerde oyun(leib) ile lehv kelimesi ayrı ayrı zikredilmektedir. Bu da doğal olarak insanın aklına bu kavramların, ayetlerde ayrı zikredilmelerinden içerik olarak da ayrı oldukları yani bu çalışmada olduğu gibi lehv kavramının oyun kavramını kapsamadığı düşünülebilir. Bu durum, Kur'an'ın belâgat güzelliğinden ve Allah'ü Teala'nın bazı konulara dikkat çekmek amacıyla tekrara gitmesinden ileri geldiği kanaatince çalışmamızı etkilememiştir. Lehv'in içerisinde oyun ve eğlence birlikte incelenmiştir.

Lehv'in için belli bir başlangıç tarihi vermek kesinlikle yanlış olmakla birlikte, akıllarda hep ibadetle ve zikirle geçirildiğine dair bir izlenim bulunan Asr-ı Saadette de lehv'in izlerini müşahede etmekteyiz. Hatta bu anlamda Hz. Peygamber (sav)'in birçok tavsiye ve teşvikleri de söz konusudur. Nitekim zamanımızda olan pek çok oyun ve eğlence türleri o zamanlarda da mevcuttu. Sanıldığı gibi lehv müslümanlar tarafından yadırganmış olmamakla birlikte, alimlerimiz bu konuda insanlara belirli çerçeveler çizmiştir.

Bu anlamda, Asr-ı Saadette oyun açısından belli bir amaç söz konusudur. Yani yapılan, atıcılık, binicilik, güreş, koşu vb. gibi oyunlar incelendiğinde karşımıza cihada hazırlık anlamında bir meşru gaye çıkmaktadır. Ancak bu, yapılan her oyunun cihada hazırlık gibi bir amaç taşıması gerektiği anlamına gelmemektedir. Çünkü Hz. Peygamber (sav)

zamanında sırf eğlence amaçlı olarak, deve yarışları ya da bizzat kendisinin eşi ile yapmış olduğu koşu yarışları gibi çeşitli oyunlar da söz konusudur.

Tabii zamanın ilerlemesi, fetihlerin artması, sosyal refahın yükselmesi ve insanların artık birinci dereceden ihtiyaçlarını karşılama gibi dertlerin ikinci plana düştüğü zamanlarda, oyun anlamında da birçok gelişme olmuş ve yeni oyunlar ortaya çıkmıştır. Özellikle sanayi devriminden sonraki dönemlerde, eğlence bir sektör halini almış ve halka çeşitli vasıtalarla empoze edilmeye çalışılmıştır.

Bu anlamda oyunların hayatımızda çok yaygınlaşmış olması ya da bazı hayır kurumlarının bu oyunlar sayesinde yardım görmesi gibi meşru nedenler bu oyunların hükmünü etkilememektedir. Piyango, yılbaşı çekilişi vb. şans oyunları bu kapsamdadır ve caiz değildir.

Ancak bazı oyunlar da vardır ki kumar olmadığı ve hakkında kesin yasaklayıcı hüküm bulunmadığından dolayı mübah kapsamında değerlendirilmiştir. Fakat bu hüküm şu şartlara bağlıdır: Oyuna dalıp, namazı ve ibadeti ihmal etmemek, kumara alet etmemek, oyun sırasında dilini kötü sözlerden sakınmak, rakip oyunculara insani ve ahlaki ölçüler içinde davranışta bulunmak, giyim kuşamın dini ölçülere uygun olması. Bu sınırlar dahilinde kalan oyunlar mübahdır. Günümüzde de var olan oyunları bu çerçevede değerlendirmeliyiz. Bu şartlara uymayan oyunların mübahlık hükmü ortadan kalkmaktadır.

İnsanları o an yaptıklarından alıkoyan her şey olarak tanımladığımız lehv, müzik konusunda da önem kazanmaktadır. Çünkü lehv'in temeli zevke dayanmakta, zevkli olan şeylerde, genelde insanları yapmaları gereken işlerden alıkoymaktadır ki bu özellik müzik için fazlasıyla geçerlidir. Bu durumlarda yani müziğin insanları gaflete düşürdüğü ve asli görevlerini aksatmasına neden olduğu zamanlarda müzik caiz değildir. Ancak gerek düğünlerde gerekse çeşitli amaçlarla verilen ziyafetler ve tertiplenen eğlencelerde musiki meşru bir amaca hizmet etmektedir. Böyle durumlarda musiki bizzat Hz. Peygamber (sav)'in tavsiyesi ile caizdir.

Tarihte ve günümüzde müzik her türlü zevk ve eğlencenin olmazsa olmazları arasında değerlendirilmiştir. Başlangıçta belki geçici ve sıradan bir iş olarak ilgilenilen müzik, kısa bir süre içerisinde insanı etkisi altına alarak, her türlü acısını ve sıkıntısını unutturabildiği gibi, her türlü zevk ve eğlencesini de doyumsuz hale getirebilmektedir. Bu da birçok insanı asli

görevlerinden uzaklaştırmakta, iman ve amel-i salih toplumu yerine zevk ve eğlence toplumunun oluşmasına sebep olmaktadır. Geçmişte İslam alimlerinin müziğe karşı takındıkları olumsuz tavrın temelinde de İslam dünyasında görülen bu olumsuz değişimin olabilme ihtimalinin payı büyüktür.

Zamanımızda artık bir sektör halini alan musiki konusunda, aynen oyun konusunda olduğu gibi kesin hüküm vermeyen İslam alimleri, bazı sınırlar dahilinde musikiye cevaz vermişler, ancak yine de aslolan ihtiyattır gerekçesinden hareketle de Müslümanları bu konuda aşırıya kaçmamaları hususunda uyarılmışlardır. Çizilen çerçeve şudur:

1. Müziği söyleyen kadın veya gencin sesi, şehveti ve nefsi tahrik edip bir fitneye sebep olacaksa, bunun söylenmesi ve dinlenmesi haram olur. Buradaki haram hükmü müzikten değil, kadının veya gencin sesinden gelmektedir. Kadının sesi şehveti kamçılayacak şekilde ise, onun Kur'an okumasını dinlemek bile haram olur.

2. Musiki aleti içki meclislerine veya fuhuş ve sefahat yerlerine ait ise bunu kullanmak ve dinlemek haram kapsamına girer. Kilise ve Sinagog gibi yerlerde çalınan musikinin hükmü de böyledir.

3. İçinde fuhuş, ahlaksızlık, İslam inancına ve ahlakına ters düşen sözler bulunan şarkıları, müzik eşliğine veya müziksiz dinlemek ve söylemek haramdır.

4. Gençlik çağında bulunan veya şehvi arzularının esiri olan kişilerin aşırı derece de müziğe düşkün olmaları onları günaha ve harama yatkın hale getirmektedir.

5. Zamanının çoğunu müzik dinleyerek geçiren kişiler, sonuçta sefih hale gelmekle karşı karşıyadırlar.

İslam alimlerinin daha çok duruma göre değerlendirdiği ve hüküm koyduğu musiki, bir bakıma kişinin dini hassasiyeti ve ölçüleri içerisinde çözülebilecek nitelikte olduğundan bu bir tercih ve takva meselesi olarak da değerlendirilebilir. Fakat insanoğlunun kendini kontrol altında tutmasının zorluğu, insan tabiatının yasaklara temayülü, eğitimsiz kişilerin subjektif ölçütlerinin değişkenliği gibi sebepler bu konuda bir takım objektif sınırlar getirilmesi ihtiyacı doğmuştur. Yani çizilen bu çerçevenin amacı budur. Ve bu çerçeve dahilinde musiki mübahtır.

BİBLİYOGRAFYA

Akdoğan, Bayram, '*Cahız ve Musikinin Tesiri Hakkındaki Makalesi*', AÜİFD, XVII, 247-255, Ankara, 2001.

— , '*Huccetü's- Sema' Adlı Musiki Risalesi*', AÜİFD, XXXV, 477-505, Ankara, 1996.

Akyüz, Vecdi, '*Asr- Saadette Spor*', *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadette İslam*, I-IV, İstanbul, 2006.

Apaydın, Yunus, '*Musiki*', DİA, XXXI, 261-263, İstanbul, 2006.

Ateş, Süleyman, *Haram Olan Eylemler*, İstanbul, 1997.

Aycan, İrfan, '*İslam Toplumunda Eğlence Sektörünün Ortaya Çıkışı*', AÜİFD, XXXVIII, 155-193, Ankara, 1998.

Aynî, Ebu Muhammed Mahmud b. Ahmed (855/1451), *Umdetü'l-kari*, I-XI, İstanbul, tsz.

Ayvazoğlu, Beşir, *Aşk Estetiği*, İstanbul, 2002.

Bammat, Haydar, *İslamiyetin Manevi ve Kültürel Değerleri*, trc: Bahadır Dülger, Ankara, 1963.

Beşer, Faruk, *Hanımlara Özel Fetvalar*, İstanbul, 1993.

Bilmen, Ömer Nasuhi (1971), *Hukuk-ı İslamiyye ve Istılahat-ı Fıkhiyye Kamusu*, I-VIII, İstanbul, tsz.

— , *Büyük İslam İlmihali*, İstanbul, tsz.

Bozkurt, Nebi, '*Davul*', DİA, İstanbul, 1994.

— , '*Def*', DİA, IX, 53-55, İstanbul, 1994.

— , '*Eğlence*', DİA, XI, 483-488, İstanbul, 1995.

— , *Hadiste Folklor – Eğlence*, İstanbul, 1997.

Buhari, Ebu Abdillah Muhammed b. İsmail (256/869), *el- Câmiu's-sahîh*, I-VII, İstanbul, 1989.

- , *el-Edebü'l Müfred*, Beyrut, 1985.
- Ceziri, Abdurrahman b. Muhammed b. İyaz (1360/1941), *el-Fıkh ale'l-mezahibi'l-erbaa*, I-V, Kahire, 1939.
- Çelebi, Evliya, *Seyahatname I*, Haz.: Zekeriyya Kurşun- Seyit Ali Kahraman- Yücel Dağlı, b.1, İstanbul, 1999.
- Düzenli, Pehlül, *'Klasik İslam Kaynaklarında Müzik Tartışmaları'*, Marife, sy.2, Konya, 2001.
- Düzdağ, Ertuğrul, *Ebussüid Efendi Fetvaları*, İstanbul, 1983.
- Ebû Davud, Süleyman b. Eş'as es-Sicistani (275/888), *Sünen*, I-IV, Darul İhya.
- Erdoğan, Mehmet, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, 2005.
- Eren, Hasan, *Türkçe Sözlük*, TDK, Ankara, 1966.
- Gazali, Muhammed b. Muhammed (505/1111), *İhyâu' Ulumi'd-Din*, trc: Ahmet Serdaroğlu, I-IV, İstanbul, 1989.
- Gazali, Muhammed, *es-Sünnetün Nebeviye Beyne Ehli Fıkh ve Ehli Hadis*, trc: Ali Özek, İstanbul, 1992.
- Gazzi, Ebu Haris, *el-Kavâidi'l – Fıkhiyye*, Beyrut, 2003.
- Güngör, Erol, *'Eğlencenin Sosyal ve Psikolojik Yönü'*, *Türk Edebiyatı Dergisi*, sy:94, 14-17, İstanbul, 1984.
- Hamidullah, Muhammed (1908-2002), *İslam Peygamberi*, trc: Salih Tuğ, Ankara, 2003.
- Hızlı, Mefail, 'Musiki', *Şamil İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 2000.
- Hin, Mustafa, *Büyük Şafî Fıkhı*, trc: Ali Arslan, I-IV, İstanbul, 1994.
- İbn Abidin, Muhammed Emin (1252/1836), *Haşiye Raddi'l-muhtar ale'd-Dürri'l Muhtar*, I-V, Beyrut, tsz.
- İbnü'l Arabi, Ebu Bekr Muhammed b. Abdullah (543/1148), *Ahkâmu'l Kur'an*, I-IV, Kahire, 1974.

İbn Ebi'd-Dünya, Ebu Bekr Abdullah b. Muhammed (281-894), *Zemmu'l melahi*, İstanbul, 2006.

İbn Haldun, *MukaddimeII*, trc: Zakir Kadiri Ugan, Ankara, 1954.

İbn Hacer, el-Heytemi es-Sa'di (974/1567), *ez-Zevacir an İktirafil Kebair*, I-II, Beyrut, 1988.

İbn Hanbel, Abdullah Ahmed (241/855), *el-Müsned*, I-XVII, Beyrut, 1998.

İbn Hazm, Ebu Muhammed Ali b. Ahmed b. Said (456/1064), *Risâle Fi'l-Ğina' El-Mülhî*, İHAD, trc: Ali Pekcan, sy:1, 217-230, Konya, 2003.

İbnu'l-Hümmam, Kemaleddin Muhammed b. Abdülvahid (861/1457), *Şerhu Fethi'l-Kadir*, I-VIII, Beyrut, 1315.

İbn Kesir, *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, trc: Bekir Karlığa, Bedrettin Çetiner, I-XVI, İstanbul, 1993.

İbn Kudame, Muvaffakuddin Ebu Muhammed Abdullah b. Ahmed (620/1223), *el-Muğni*, Kahire, I-XIV, tsz.

İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed el-Kazvini (273/886), *Sünen*, I-II, 1952.

İbn Manzur, Muhammed b. Mükerrrem (711/1311), *Lisânü'l-Arab*, I-III, 405-407, Beyrut, tsz.

Karaman, Hayrettin, *İslam Hukuk Tarihi*, İstanbul, 2004.

Kardavi, Yusuf, *İslam'da Helal ve Haram*, trc: Mustafa Varlı, Ankara.

—, *Çağımız Meselelerine Fetvalar*, trc: Veysel Bulut, İstanbul, 1994.

Kasanî, Alaeddin Ebu Bekir b. Mesûd (587/ 1191), *Bedai'u's-sanaî fi Tertibi's-Şeraî*, Kahire, 1328/1910, I- VII.

Kılıçlı, Mustafa, *Sadrulislam ve Emeviler Devrinde Gına*, Erzurum, 1993.

Koca, Ferhat, 'İslam Hukukunda Ahkâmın Değişmesi', *Marife*, sy:1, Konya, 2002.

Köten, Akif, 'Asr-ı Saadette Eğlence ve Düğün', *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadette İslam*, I-IV, 371-382, İstanbul, 2006.

Mevdudî, Ebu'l Alâ (1979), *Tefhimu'l-Kur'an*, trc: Yusuf Karaca, I-VII, İstanbul, 1997.

Mevsili, Abdullah b. Mahmud b. Mevdüd (683/1284), *el-İhtiyar li ta'lili'l-Muhtar*, I-IV, İstanbul, tsz.

Müslim, b. Haccac Ebu'l-Huseyn el-Kureyşi (261/874), *el-Camiu's-sahih*, I-V, İstanbul, 1981.

Nesaî, Ebû Abdirrahman Ahmed (303/915), *Sünen*, I-VIII, Beyrut, tsz.

Odabaşı, Fatma, *Türk Toplumunda Müzik ve Eğlence Anlayışı* (Doktora Tezi), MÜ. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2001.

Râğıb el- İsfehâni, Ebu'l Kâsım Huseyn b. Muhammed (502/1108), *el-Müfredat fi Garibi'l-Kur'an*, trc: Yusuf Türker, İstanbul, 2007.

Sabık, Seyyid, *İslam İlmihali*, İstanbul, 2003.

Sabuni Muhammed Ali, *Ahkam Tefsiri*, trc: Mazhar Taşkesenlioğlu, I-II, İstanbul, 2004.

— , *Saffetü't-Tefasir*, trc: Sadrettin Gümüş, I-VII, İstanbul, 1993.

Serahsi, Ebu Bekr Muhammed b. Ebu Sehl (483/1090), *el-Mebsût*, I-XXVIII, Mısır, tsz.

Sühreverdi, *Tasavvufun Esasları (Avarifü'l Mearif Tercümesi)*, trc: Kamil Yılmaz-İrfan Gündüz, İstanbul, 1990.

Şatıbi, Ebu İshak İbrahim b. Musa (790/1388), *el-İ'tisam*, I-II, Mısır, tsz.

Şevkani, Muhammed b. Ali (1250/1834), *Neylü'l-evtar*, I-VIII, Mısır, tsz.

Taberi, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir (310/922), *Camiu'l Beyan an Te'vili Ayi'l-Kur'an*, I-XV, Beyrut, tsz.

Tirmizi, Ebû İsa Muhammed (279/892), *Sünen*, I-V, Medine, 1964.

Topaloğlu, Bekir, *İslam da Kadın*, İstanbul, 1985.

Türcan, Talip, *'Fıkıhdan İslam Hukukuna'*, İHAD, sy:6, 2006.

Uludağ, Süleyman, *İslam Açısından Musiki ve Sema'*, İstanbul, 1976.

Uzunpostalıcı, Mustafa, 'Günümüzde İslam Fıkhının Durumuna Bir Bakış', Marife, sy:2, Konya, 2003.

Üçok, Bahriye, 'İslam da Musiki Üzerine', AÜİFD, sy:14, Ankara, 1967.

Ünal, Halid, 'Eğlence', Şamil İslam Ansiklopedisi, I-VIII, İstanbul, 2000.

Vehbi, Mehmet, *Büyük Kur'an Tefsiri (Hülâsatü'l Beyan)*, I-XVI, İstanbul, tsz.

Yahya, Abbas, 'Musiki ve Dini Musikinin Tanımı', Hikmet İlmi Araştırmalar Dergisi, Prizma Basımevi, 2004.

Yazır, Elmalılı Hamdi (1942), *Hak Dini Kur'an Dili*, IX, Ankara, tsz.

Yıldırım Celal, *Kaynaklarıyla İslam Fıkhı*, I-IV, Konya.

Zemahşeri, Ebu'l-Kasım Mahmud b. Ömer (538/1143), *el-Keşşaf*, I-VI, Riyad, 1998.

Zuhayli, Vehbe, *el-Fıkhül İslami ve Edilletüh*, I-XI, Dimeşk, 1997.

Zürkanî, Muhammed (1122/1710), *Şerhu'z-Zürkanî*, Kahire, 1310, I-IV.